

ATHENEUL ROMAN

CONFERINȚE PUBLICE

1883—84

I.

Programul general al conferințelor Atheneului pe anul 1883—84.

Discursul de deschidere. C. Esarcu.

Invățăminte din istoria Patriei N. Ionescu.

19/01/89

29988/67

BUCURESCI

Editura Librării SOCECŪ & COMP.

1883—1884.

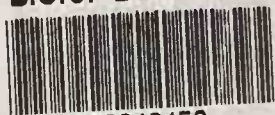
BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

COTA...

14783

1038/04

B.C.U. Bucuresti

C20046450

Stabilimentul grafic
SOCECŪ & TECLU. — Bucuresti
[19,700.]

27

Doritorî a contribui, întru cât ne privesce, la mişcarea intelectuală provocată de Atheneul Român, am luat asupra-ne, în urma înţelegerii ce am avut cu D. Preşedinte al biuroului Atheneului, éditarea conferinţelor publice ce se ţin sub auspicele acestei instituţiuni.

Nu vom cruţa nici un sacrificiú pentru ca acéstă publicaţiune, ce ni s'a concedat, să se facă în condiţiunile cele mai avantagióse.

Fie-care conferinţă va apare mai ántei într'un fascicul. La sfârşitul sesiunii Atheneului, tóte conferinţele vor fi reunite într'unul saú mai multe volume.

De şî în ediţiune elegantă şî însoţită de numeróse stampe, dupe natura subiectelor, preţul publicaţiunii ce întreprindem va fi fórte modest ast-fel în cât ea să pótă cu înlesnire deveni o publicaţiune populară.

Fácénd acésta credem a intra în spiritul biuroului Atheneului.

ATHENEUL ROMAN

PROGRAMA CONFERINȚELOR ATHENEULUI PE ANUL 1883—1884.

Duminică 27 Noembre ora 2 p. m.—
Domnul *C. Esarcu*: Discurs de deschidere; Domnul *Niculae Ionescu*: Invățăminte din Istoria Patriei.

Duminică 4 Decembre ora 2 p. m.—
Domnul *V. A Urechie*: Franca și România în secolul al 18-lea.

Duminică 11 Decembre ora 2 p. m.—
Domnul *Grigoriu G. Tocilescu*: Isvórele Istoriei Române.

Duminică 18 Decembre ora 2 p. m.—
Domnul *G. Ventura*: Despre musica

Arabă în raport cu musica poporului român.

Joii 22 Decembre 8 ore séra. — Domnul *N. Ionescu*: Invățăminte din Istoria Patriei (continuare).

Joii 5 Ianuarie ora 2 p. m. — Domnul *G. Sion*: O Nuvelă originală.

Duminică 8 Ianuarie ora 2 p. m. — Domnul *C. Disescu*: Partidele într'un stat Constituțional.

Duminică 15 Ianuarie ora 2 p. m. — Domnul *D. Ionescu*: Divorțurile noastre.

Joii 19 Ianuarie 8 ore séra. — Domnul *Ventura*: Opera și originea ei.

Duminică 22 Ianuarie ora 2 p. m. — Domnul *Em. Mihăescu Porumbaru*: Mirabeau și Gambetta.

Duminică 29 Ianuarie ora 2 p. m. — Domnul *Panu*: Fantasie și realitate.

Joii 2 Februarie ora 2 p. m. — Domnul *C. Arion*: Statul antic și statul modern.

Duminică 5 Februarie ora 2 p. m. — Domnul *M. Gaster*: Apocrifele în literatura Română.

Joii 9 Februarie ora 8 séra. — Domnul *Gr. Vulturescu*: Moravuri vechi și moravuri noi.

Duminică 12 Februarie ora 2 p. m. — Domnul *Mihail Cogălniceanu*: Mișcarea naționalistă în România, lucrările divanului ad-hoc.

Joii 16 Februarie ora 8 séra. — Domnul *Pană Buescu*: Sistemul financiar al țerei.

Duminică 19 Februarie ora 2 p. m. — Domnul *I. Crăciunescu*: Școala și Naționalitatea.

Joii 23 Februarie ora 8 séra. — Domnul *Eustațiu*: Statul și limitele sale.

Duminică 26 Februarie ora 2 p. m. — Domnul *Dr. Gr. Romniceanu*: Ingrijirea copiilor până la întărcare.

Joii 1 Martie ora 8 séra. — Domnul *Paladi*: Patriotism și cosmopolitism.

Duminică 4 Martie ora 2 p. m. — Domnul *St. C. Mihăilescu*: Despre determinism în științele sociale.

Joi 8 Martie ora 8 séra. — Domnul *Em. Crețulescu*: Despre luptele și progresul libertății în Europa într'un stat democratic.

Duminică 11 Martie ora 2 p. m. — Domnul *G. D. Teodorescu*: Petrea Crețu Șolcan, lăutarul Brăilei.

Duminică 18 Martie ora 2 p. m. — Domnul *Anghel Dumitrescu*: Bolintineanu.

Joi 22 Martie ora 8 séra. — Domnul *G. Marian*: Despre noua generațiune (Schite de moravuri și de caractere).

Duminică 25 Martie ora 2 p. m. — Domnul *Remus Opranu*: Dobrogea.

Joi 29 Martie ora 8 séra. — Domnul *C. C. Dobrescu*: Petru Rareșiu-Vodă.

Duminică 1 Aprilie ora 2 p. m. — Domnul *S. D. Olănescu*: Moravuri orientale.

Joii 12 Aprilie ora 8 séra. — Domnul *August Laurian*: Reforma mintală.

Duminică 15 Aprilie ora 2 p. m. — Domnul *P. I. Cernătescu*: Istoria democrației europene.

Duminică 22 Aprilie ora 2 p. m. — Domnul *C. Stăncescu*: Rolul artelor plastice în instrucțiunea și educațiunea popórelor. (Artele plastice în România).

Conferințele ce se vor ține pe lângă cele înscrise în prezentul program se vor publica prin jurnale.

Președinte: **C. ESARCU.**

Secretar: *Gr. N. Mano.*

D. Esareu se urcă la tribună (aplause).

I.

Domnilor,

Aceia dintre D-vóstră care ați asistat, anii precedinți, la deschiderea Conferințelor Atheneului se așteptau póte astă-dí lá mái multă pompă și solemnitate.

Mărturisiți însă, Domnilor, că această sală, părăsită cât-va timp de noi și devenită vulgară, nu îndeplinesce condițiunile cerute pentru o serbătoare a artei ast-fel precum o concipem.

Amînám dar asemenea serbători pentru epoca când ne va fi permis a le organiza în edificiul nostru propriu, în edificiul Atheneului care sper că nu va

întârâia a se ridica, nobil și maestos, în Căpitala Romauiiei (aplause).

Ar fi pôte aci locul, să vë vorbesc despre starea în care se află chestiunea clădirii bibliotecei și edificiului Atheneului. Doritor însă a ceda cât mai curând cuvântul iluștrului orator ce 'mî va succeda la acéstă tribună, vë rog a lua cunoșcința de raportul meu asupra acestei chestiuni, raport ce am citit în ședința plenară a membrilor Atheneului din $3/15$ Noembrie și pe care voiă avea onóre a vi'l distribui la sfârșitul întrunirii nóstre.

II.

Domnilor,

...Conferințele ce s'aũ ținut, anii precedinți în acéstă sală, intraũ cu preferința în sfera cunoșcințelor coprinse în cele d'ântei două secțiuni ale Atheneului, adică secțiunea sciințelor fizice, naturale și astronomice și secțiunea de literatură

și Bele-Arte. A treia secțiune, adică a științelor morale și politice își avea și ea locul său, dar un loc secundar.

Aceste din urmă științe au, anul acesta în programul nostru, un loc predominante.

Cum ați putut vedea din programul ce am publicat, se va vorbi de la tribuna Atheneului despre:

Invățăminte din istoria Patriei;

Statul și limitele sale;

Istoria democrației europene;

Progresul libertății într'un Stat democratic;

Statul antic și statul modern;

Partitele și luptele lor într'un Stat Constituțional, etc. etc.

Fi-va ore dis, D-nii mei, că Atheneul își propune anul acesta, d'a se coborî pe tărâmul luptelor și pasiunilor politicei noastre militante?

Nu, D-lor, nu este acesta tărâmul Atheneului nostru. O declarăm cu francheță și sinceritate.

Dar cu aceeași francheță și sinceritate declarăm că, în domeniul ideilor, avem, voiți dice, ambițiunea de a exercita óre-care acțiune — fie cât de restrînsă — asupra spiritului public, prin:

Respândirea cât mai întinsă a cunoștințelor ce ne dau științele morale și politice, prin

Indemnul ce vom face și ajutorul ce vom da tuturor d'a se iniția la tóte marile cestiuni, a căror cunoștință ni se pare indispensabilă pentru buna conducere a afacerilor publice, prin

Apelul îndărătnic ce nu ne vom obosi de a face conștiinței naționale de a se descepta pe deplin, și pe deplin a lua posesiune de ea ênsăși.

Ținta finală ce ne propunem, D-lor, — țintă depărtată, fie — este uă reformă mintală, uă reformă în spirite pentru a ajunge la uă reformă în fapte; pentru a ajunge — într'un viitor mai mult sau mai puțin depărtat — a trăi într'uă atmosferă socială și politică mai pură și

mai sănătoasă. Căci după uă lege constantă a filosofiei istoriei există un raport intim între starea mintală a unui popor și starea sa socială și politică care inevitabil se modelă după cea d'ântei.

Intr'un cuvânt, Domniî mei, instrucțiunea și educațiunea politică a națiunii, écă scopul final la care credem că ne este permis și nouă a aduce contingintele nostru.

Pentru a ajunge la acest scop, vom continua, ca și în trecut, a lucra în domeniul ideiei, pe un tărâm însă mai vecin de acțiune de cât acela în care ne-am menținut pênă acum.

Nu este îndoială, Domniî mei, că ne-ar fi mult mai plăcut d'a ne mênține neîncetat în acele regiuni înalte de cari am vorbit de atâtea ori după acéstă tribună; în acele regiuni senine în cari pasiunile aũ mai multă nobleță, cugetarea uă mai mare vigóre, simțimintele mai multă delicateță, sórele uă

mai mare splendóre, dar uă voce severă ne ȃice :

Că avem datorii mai grave de îndeplinit, că Statul român a intrat într'ua nouă fasă. Nuoï perspective, nuoï orizonturi se deschid naintea lui.

Condițiunile sale de existență sunt mult mai grele de cât în trecut.

Este dar uă détorie pentru noi toți d'a lucra pentru a-ï asicura uă existență demnă și prosperă.

Este uă datorie pentru noi toți d'a ne sili să provocăm în sînul națiunii uă impulsione fecundă și a face să trecă asupra ieï uă suflare generósă. (Aplause).

Să ne grăbim mai cu sémă, D-lor, a respândi acele idei, acele cunoscințe, acele adevăruri, acele tendințe cari, înrădăcinate în spirite, sfîrșesc prin a forma moravurile politice ale unei națiuni și în cele din urmă a crea uă tradițiune.

A crea uă tradițiune, Domniï mei,

écă, dacă nu mă înșel, uă preocupațiune ce — într'un Stat tēner ca al nostru — trebuie să aibă orī ce om politic.

Intr'un Stat oligarhic uă tradițiune este mai lesne de creat și de conservat.

Acolo unde uă singură clasă, un mic număr de indiviđi sunt chiămați a conduce destinele Statului, cu mai multă înlesnire se pot răspāndi și păstra acele adevăruri și acele principiuri cari — constituind uă tradițiune — forméză ca un fel de cod de înțelepciune politică ce se perpetuiă din generațiune în generațiune și se impune indiviđilor atunci chiar când aceștia aū perdut comprehensiunea raționată a acestei tradițiunii.

In acest adevăr istoric găsim, Domniī mei, esplicațiunea acelei înțelepciunii politice ce o constatām la unele guverne, precum guvernul Spartei și Romei în antichitate, al republicei Veneției și al Engliterei în timpurile moderne.

Și fără a merge atât de departe, în acel adevăr istoric găsim esplicațiunea

cum vechii noştri boieri, cu uă instrucţiune fórte elementară, aũ sciut cu tóte acestea, — graţia unei tradiţiuni păstrate în sinul lor, — să ne conserve uă patrie, ast-fel în cât, pe când alte State mai puternice sunt sterse după carta Europei sau şî-aũ perdut individualitatea lor politică, România este astă-dî un Stat independinţe, intrat în concertul Statelor europene şî ocupând un loc onorabil în lume. (Aplause).

Oligarhia însă, D-lor, nu mai póte reinvia. Ea este mórtă pentru tot-d'a-una.

Un curent iresistibil împinge Statele şî societăţile moderne către uă democraţie din ce în ce mai largă şî mai predominătoare.

Acésta este un fapt istoric necontestabil.

Dar éráşî este un fapt necontestabil că democraţiile rare orî aũ sciut să creeze acele mari guverne cu uă adevărată înţelepciune politică, cu acele

principiuri și tendințe statornice care, intrând în moravurile politice ale unei națiuni și perpetuându-se din generațiune în generațiune, au fost în stare să conducă Statul cu prevedere și siguranță.

A lucra dar, Domniî mei, pentru a forma educațiunea politică a democrației române și a-i da uă bună direcțiune;

A ne sili cu toțiî ca să creăm uă tradițiune în Stat;

Écă, dacă nu mă înșel, uă țintă către care trebuie să se îndrepteze tóte privirile, un scop către care trebuie să țintéscă tóte silințele.

Intru cât privesce sfera activității nóstre, am cređut că nu putem rămânea străinî acestei trebuințe a statului român. Din parte-ne avem convincțiunea că nu numai ne este permis, dar este pentru noi uă datorie primordială de a aduce contingentul nostru în urmărirea acestuî mare scop.

Nu este mai cu sémă permis atâtor junî emininți, atâtor junî de talent ce

ne vin în fie-care an din străinătate cu cunoștințe întinse și variate, cu aspirațiuni nobile și generóse, nu le este permis de a se perde într'ua atmosferă bolnăviciósă și în loc să înmulțescă florile de natură a înveseli spiritul și fructele de natură a nutri corpul națiunii nu fac adesea de cât a arunca noii elemente de întristare în mijlocul acelorora destul de numeróse ce esist.

Este un loc de luat, Domnii mei, în Statul și societatea română. Invităm junimea de a lua—mă înșel—de a câștiga acest loc, de a 'l câștiga însă prin *muncă și probitate*. (aplause prelungite)

De aceia, D-lor, am făcut cu predilecțiune apel către acéstă parte generóasă a națiunii și am înscris cu bucurie în programul conferințelor nóstre numele celor mai emininți tineri ce se află în Capitală.

Printre acești tineri veți vedea, încă, D-lor, figurând numele unora din bărbății marelui generațiuni ce ne-a prece-

dat, care represintă în mijlocul nostru tradițiunea unui trecut de lupte și de sacrificii.

Printre acești bărbați se află și ilustrul orator D-nu N. Ionescu, căruia mă grăbesc a îi ceda cuvântul cu dragoste și respect. (Aplause).

Just.

9/12

p. 23-68, 158-210

C

titlu

Invetiaminte din Istoria Patriei

autor

D-nu Nicolae Ionescu se urcă la tribună. (Aplause).

Domnii mei,

Instituțiunea Atheneului îmi pune o grea sarcină, aceea de a vă vorbi de *învățăminte din Istoria Patriei*; grea sarcină, fiind-că trebuie să ne întrebăm mai întâi: Avem o istorie? Și care este istoria noastră?

Cel ce vine dinaintea D-voastră are sarcina nu numai grea, dar încă și delicată, de a spune pentru ce încă nu avem o istorie scriptă. Dacă dar nu avem o istorie scrisă, istorie și morală, din care să tragem învățăminte, avem încă o istorie ne-scrisă, aceea care este în ființa națiunii Române, istorie pe care o poate sci fie-cine scrutându-și conștiința? Da. Istoria din care voiu să vă vorbesc nu este chiar știința istoriei, — acésta nu pot să o fac acum, sunt ne-îndemâ-natic a face știința istorică; dar voiu face, cutez a face, istoria din conștiința patriei

pentru a trage dintr'ênsa învățăminte, ceea ce este datoria fie-cărui patriot cugetător. Prin urmare, puneți-vă aici dimpreună cu mine se cercetăm ce este în conștiința națiunii Române despre trecutul ei, de când trăim pe lume și pînă astă-dî. Fie-care din noi și cu toții suntem competenți întru acesta.

La dreptul grăind, istoria, însă, tot este o conștiință, conștiința neamului omenesc; și în această conștiință a neamului omenesc se coprinde conștiința ce fie-care popor are despre sine, despre destinata sa pe pămînt. Așa dar, îndată ce o națiune se simte că trăește pe lume și are conștiință de existența sa, ea este un individ din marea familie a omenirii.

I.

Domnilor,

Românii noștrii se află în valea Dunărei de mai bine de 18 secole; de când a început viața lor în lume, pînă astă-dî, ei nu aș un monument propriu în care să fie scrise faptele lor. De ce? Fiind-că ei s'aș născut într'un timp când părinții lor mergeaș spre peire, nu aveaș conștiința nici părinții, nici născuții din părinți de ceea ce

era să fie sórta lor; pierduseră Romaniî no-
 țiunea cea mare a istoriei lor, pierdută a
 fost acéstă noțiune și pentru strănepoții lor.

Părinții noștri, însă, au lăsat un monu-
 ment săpat din marmora, care este cel d'intei
 monument istoric din lume. — Și aci voiu dice
 că nu este națiune pe lume, fără a escepta
 nici pe cea mai civilisată, care să fi produs,
 de 18 secole, un monument asemenea cu
 acela care l'a lăsat părinții noștri despre
 nascerea noastră: *Statutul* nostru real și
 personal este scris în marmoră, cu caracte-
 re neperitoare; Statutul nostru, ca națiune,
 este înălțat în forul lui Traianu la Roma,
 spre memoria eternă a neamurilor pe care
 străbunii noștri nu numai le-au dominat,
 dar le-a învățat a trăi o viață civilisată.
 Ca colóna lui Traian nu mai este alt mo-
 nument, ca limba Romană nu mai este altă
 limbă pe lume care din sfărimăturile ei să
 fi dat nascere la atâtea idiome, atâtea gra-
 iuri neo-latine. Acéstă dificultate de a în-
 vinge popóre și de a și le asimila dându-le
 cuvântul lor, a avut-o părinții noștri Ro-
 manî în consciința lor; dar ei nu puteau
 avea presciința că strănepoții lor Români,
 implântând atâtea colonii în valea Dunării,
 la marginile lumii civilisate, vor ajunge ca

din sămînța lor să nască un popor nou pentru care trebuia să treacă multe secole pînă să crească și să vie la consciința de sine.

Iată istoria noastră în puține cuvinte.

II.

Acum, trebuie să o învățăm vrînd nevrînd; este o datorie imperioasă pentru noi, e un interes suprem acela de a ști să trăim din viața națiunilor moderne civilizate. Dacă este vre-ură știință care să intereseze pe Români în ora presentă, aceea este știința trecutului lor; dacă este vre-ură străduință demnă de mințile cele mai agere, aceea este de a ceti în trecutul Românilor. De ce? Fiind-că Români astăzi sunt ca acel călător care se sue pe munte cu multă străduință, împins de dorința de a se înălța, dorință care o are fie-care om; uă-dată însă suit acolo, dacă nu va ști bine să se susție, vînturile îl vor arunca în prăpastie. Noi ne-am înălțat așa de sus în cât nu ne mai este permis de a nu ști pe ce trepte și cu ce mijloce ne-am înălțat; a neglige această cunoștință ar fi să ne dăm uitărei și într'o oră neașteptată să fim nimiciți cu totul. (Aplause).

Nu scim bine cum am făcut de ne-am înălțat, nu scim alta de cât că, într'o bună diminéță, regimentul al XIII de Dorobanți întrece la asaltul Griviței orî-ce așteptare, vorbesc numai de Grivița, căci acolo am fost singurî noi, pe când la Plevna am fost împreună cu marii noștrii aliați. La acel asalt eroic Căciularii noștri întrec oștirea cea mai puternică. (Aplause).

Prin ce? Prin virtutea cea mai estraordinară, adică prin disprețul vieței. (Aplause prelungite).

Acest fapt, dispreșul vieței, adăogat cu abnegațiunea pentru scopul și folosul imediat care nu erau să le culeagă Româniî, fiind-că ei se luptau pentru alții, nu numai pentru mântuirea altora dar și pentru gloria altora, acest fapt ne-a înălțat sus, așa de sus, cum nu se întemplă adese-orî nici cu cele mai mari, cu cele mai viteze, cu cele mai bine organizate dintre națiuni. Acesta este astă-dî înălțimea de la carc privim istoria noastră; și teama trebuie să fie legitimă ca, depe această înălțime, unde ne-aũ adus virtuțile militare și disprețul vieții, să nu ne prăvălim cu rușine în prăpastia nimicniciei. (Aplause).

Iată pentru ce istoria noastră are un in-

teres palpitant, — cum ȳicea adineaorŭ introductorul nostru ŭn acest templu sacru al sciinȳei curate: trebuie sã ne ocupãm nu atãt de politica ȳilei cãt de statul Romãn, — ȳic Ńi eũ, cã aŃi dori sã fie ceva ŭn statul Romãn mai presus, Ńi mai puternic, de cãt politica sa. (Aplause).

Acãsta este conclusiunea cea dãntei care trebuie sã o tragem, acãsta este ŭnvãȳatura cea dãntei ce trebuie s'o ȳinem minte, orŭ-care ar fi mãna ce va veni la cãrma vasului nostru, or care ar fi cãlãusiŭ (guidiŭ) cari aũ sã ne conducã pe ŭnãlȳimea unde ne-am suit, unde ne aflãm; or care ar fi greŃeala acestor ómenŭ de stat; noi sã ne accomodãm aŃa ŭn cãt sã fim demni de strãbuniŭ noŃtri, cari ne-aũ lãsat sãmãnȳa virtuȳilor lor ŭn pãtrimoniul nostru, sã ne apropiem de ideãlurile pãrinȳilor noŃtri, cãnd sórele este mai strãlucitor pentru noi. (Aplause prelungite).

Ètã un ŭnvãȳãmŭnt pe care 'l putem trage din istoria ȳilelor nóstre, din poziȳiunea nóstrã actualã, cã societatea Romãnã, cu virtuȳile Romãnesci, cu virtuȳile sociale, sã fie vie, vivace sub or-ce formã de guvern, sub or-ce ŭmprejurare; ca societatea Romãnã sã fie mai tare constituitã de cãt politica statului Romãn, ca de cãt statul

Român să fie mai tari instituțiunile Românești, crescerea tinerimii, cultul strămoșilor, speranța în viitor de a trăi cu prudența și știința așa cum au trăit ei numai din instinct și numai din moștenirea strămoșească. (Aplause).

III.

Pentru ce dicem acesta? Pentru că Romanii înșii, în timpul când au plântat colonia Daciană, erau într'o stare politică deplorabilă. Cesarii compromisesese autoritatea imperială. August însuși compromisesese totul afară de un lucru, dezvoltarea materială prin pace. August avusese toate relele, toate viciile, toate ipocrisiile, avea însă un lucru bun, căuta pacea; era închinătorul păcei; și, grație acestui sentiment august, societatea Romană a putut să prospereze. Pe când Octavian pe Tron era un monstru politic, în societate era un cult, un devotament sincer pentru el; pe când lumea oficială era dedată cultului ȳeilor, poporul Roman alerga la îmbrățișarea Creștinismului; pe când totul era discreditat, și palatul Impăratului și Colegiul Vestalelor și autoritatea pontificilor, un lucru însă nu era corupt, și mergea înainte, acela era: legionele Ro-

mane care ținea piept barbarilor, distribuțiunile de țarină la veteranii legionari. Cesarii constituiră la marginile imperiului, și în toate provinciile, acele coloni militare, acele castru stătătoare (castra stativa) care au devenit ca nisce foculare de viață nouă. Așa s'au înlântat coloni la Rin și la Dunăre: așa în Celtiberia, în Galii (trei la număr ca și Daciele) în Reția ca în Macedonia, Tracia, Mesia și în fine în Dacia. Prin toate aceste centruri de civilizațiune s'au regenerat provinciile, s'a civilizat însăși barbaria germană ce nevălia asupra imperiului.

Iată, D-lor, cum sub cója, în aparență de nimic, a lumei oficiale Romane, societatea Romană creștea și se regenera prin necesitatea apărării; și noi, ca provinciali, ca legionari în Dacia, am avut fericirea să fim dedesubtul acelei coji și să fim germinele Societății celei noi. Dimpreună cu credința nouă am purtat și cultul curat al instituțiilor care făcuse pe Roma mare, cultul proprietății, al familiei și al păcei publice, al ordinei. Nici un popor n'a fost mai obedient la lege ca poporul Roman. Principii au abusat de acesta, dar poporul Roman a remas ferm în credința sa, că aspirațiunile sale le pôte realiza mai lesne prin legalitate

și că pacea este mai bună de cât chiar rebelul cel mai strelucit (aplause generale îndelung repetate).

IV.

Domnilor,

Am luat-o cam departe și mă tem că nu voi putea termina în așa scurt timp cât D-văstră veți avea buna-voință de a mă asculta. Să-mi permiteți dar a merge cu pași mai repede asupra restului. Când s'a găsit un auditor atât de numeros, care să sacrifice plăcerile sărbătorii și ale timpului frumos, se lase de a se duce să respire aer curat și de a se vedea unii cu alții, vă puteți închipui că nu voi fi eu acela care să nu știu compt de acesta jertfă și să nu fiu recunoscător pentru buna-voință a D-văstră, către mine. Sunteți societatea care crește, or cât de bătrâni ați fi — nici eu nu mai sunt tînăr, sunt chiar bătrîn, și voiți, pe lângă toate cele-l-alte petreceri și mulțumiri care le aveți, voiți să aveți și ce-va petreceri care să fie regenerătoare sufletului omenesc. (Aprobări).

Ei bine, a venit Traian și a făcut aci uă provincie Romană, acele trei Dacii — fiind-că acum învățații au descoperit că au fost trei —

să nu se supere nimenea din vecinii noștri, fiind-că aicea facem numai istoria. (Aplause). Acestea nu sunt mărgăritare care le reclamăm (aplause), sunt fântini sănătoase de viață pe care voim să le redeschidem. (Aplause). Cine vrea să ne împedice de a scóte apa vieții pentru regenerarea societății Române, or de unde am afla'o în cele trei Dra. . . . Daciï — eram să ȳc *Draciï* — acela îndrăcit este, cum ȳc manuscriptul Voronețiană. . . . Dați-mi voe să deschid un parentes. E vorba de Pavel care grăesce înaintea lui Efist în *faptele apostolilor* și unde se ȳc așa :

„Ефистоу коу маре гласоу сисе,
 Дръчешите павле, кьмоумтеле
 Кърци дитрѣ неистовѣ те дитолрсерѣ
 Е слоу сисе бл нѣ ме дръческоу цїдетолрефї
 сте чехѣдѣвѣрѣ ши дитреци мѣхдрїе глїоре
 кестескоу.“*)

Pentru ce ȳcem acésta? Pentru că, în secolul acesta al reînvieri naționalităților, al renasceri națiunilor latine, acela ce ar

*) „Efist cu mare glas ȳcise: Drăcesce-te Pavle că multele cărți întru neistov te întórseră. E el ȳcise: Ba nu mă drăcesc ținetóre Efiste, ci de adevěr și întregi mândre graiuri vestesc.“

vrea să se opue mișcării acestia, acela ar avea a se lupta cu ceea ce este mai neinvincibile în lume, cu spiritul regenerator al popórelor, al tuturor popórelor cărî, ca și Româniî, în ora presentă, caută o viéță mai bună de cât în trecut. (Aplause).

Fi-vor saú nu vor fi sub uă singură Corónă tóte Daciile, puțin ne pasă. Nu ne luptăm pentru coróne, ne luptăm pentru viéță. (Aplause). Dar unde va fi focalarul de viéță Románescă acolo sciința ne va duce cu drepturile eî imprescriptibile să căutăm ce este? Este viéță or nu este viéță? Așa dar cele trei Daciî sunt creațiunea geniului Roman și la acésta a contribuit unul din cei mai mari Căpitanî ai luméi, unul din Generaliî cei mai înțelepți care le-a făcut așa în cât monumentul viu lăsat de dēnsul este și mai neperitor încă de cât acel de marmoră ce esistă la Roma, este națiunea Română care astă-dî în Orientú pórtă numele Roman, iar în sînul sēu, germiniî civilisațiunei Romane. Acești neo-Romanî s'au suit la așa înălțime de unde să-î vadă totți, că aú și un viitor latin. (Aplause).

TRAJAN

V.

Epoca lui Traian și a succesorilor săi a fost nicidecum timpuri de rară fericire nu numai pentru imperiul Roman din Europa, dar chiar pentru lumea întreagă; visurile filosofilor săi realizate, căci în loc de a avea împărați, regenți, principii, dirigători de stat, cari se caute să se înconjure de oameni înțelepți, a avut însuși filosofi pe tron. Marcu Aureliu, cugetător adânc, purta, ca un împărat patriot, războiul în contra barbarilor; el se ridica d'asupra miseriilor de familie și, ca reprezentant suprem al Senatului și al poporului Roman, el avea un singur cult, împlinirea datoriei de oștean, aparând la Dunăre imperiul Roman de năvălirea barbarilor, Germani, Sarmati etc.; și cu toate acestea, într'un timp atât de fericit, imperiul Roman nu s'a putut scapa de năvălirile barbarilor, de corupțiunea oficială, nu s'a putut scapa de ceea ce este fatal pentru un guvernământ, pentru un stat, pentru instituțiunile politice, adică de a espia păcatele nedreptății în omenire. Antonini au încercat să regenereze imperiul prin idei; începând de la Nerva tatăl adoptiv al lui Traian și până la Marcu Aureliu, toți au încercat să rege-

nereze statul, saŭ cum am ȳice în limba-
giul nostru modern, sa'î redea un guvenă-
mânt constituțional, un guvernământ repre-
sentativ.

Ei! cu tot acest guvernământ represen-
tativ, care a avut în capul său un suveran
filosof și acest popor care era condus de un
împătat plin de conștiința datoriilor sale,
imperiul Roman n'a putut scăpa de peirea
sa. Aŭ venit barbarii; D-vósttă sciți, ca și
mine, ce a urmat, nu vă mai amintesc rui-
nele; dar veteranii legionari n'aŭ perit, dupe
ei aŭ rămas în Dacia descendinții lor cari
constituia elementul sănătos al societăți
Romane, aceia aŭ rămas pe loc și din să-
mênța lor s'a născut uă națiune. Când D-v.
vă veți duce în Dobrogea și veți lua séma
la văile acelei provincii, veți vedea, că însuși
plantele aduse de vânturi din depărtate lo-
curi, din părțile Asiei și din tótă lumea,
âncă s'aŭ aclimatizat.

Cum ați crede dar că Romanii veniți acolo
mai dinainte de Domnia Antoninilor să se
fi prins mai puțin de cât scaiul de Siberia!

Prin urmare, societatea Romană, împlântată
în Moesia, n'a avut a se teme de stîrpire
în față cu năvălirea barbarilor, fapt cu totul
trecător: *apa trece petrele rămân*. Societatea

Romană a stat permanentă, a prosperat; și iată cum esplicăm cele un-spre-dece secole care au trecut pînă să se nască un popor, sa începă uă vieță nouă. Din timpul Antoninilor societatea Romană a fost pentru totdeauna transplantată în Dacia.

Permiteți-mi aci să ridicu din calea noastră uă obiecțiune care s'a făcut și care se légă strîns cu desvoltarea morale a istoriei noastre, adică: suntem noi Romani sau nu suntem? S'a pus acéstă cestiune de mai multe ori și s'a đis: Cum se pôte ca amestecătura care se vede în orașele noastre, în populațiunea noastră, să fie adevărată ramură Romană! Și au fost în adevăr învățați cari s'au aplicat a cerceta și cari cred că au descoperit că nu suntem Romani, ci suntem Slavoni sau Traci cari am lăsat limba noastră originară și am apucat limba Romană, adică a fost în Dacia uă transformare a limbagiului numai. Apoi de ar fi numai atât, încă nu ar avea dreptate nimeni ca să nege titlul nostru de Romani; căci tot e destul pentru un popor incult ca să'și apropieze limba unui popor civilizat.

Dar eu, cu un cuvânt, respund la acéstă obiecțiune: nici nu putem să fim alt-ceva

de cât ceea ceea ce suntem, adică Români.
De ce?

Ântei și ântei, asta-đi, după studiul limbilor, se determină genealogia națiunilor. (Aprobări). Până astă-đi de la poporul acela Dacū, care s'ar fi transformat, nu scim care i-a fost limba de origine. Apoi este cu putință ca în curgerea a optu-spre-dece secole să se fi perdut un popor și ua limbă cu totul? Apoi învățații trebuie să scie mai bine de cât or cine că nu prea pier limbile așa lesne. În adevăr sunt multe națiuni care au ajuns în stare de scăpătăciune; toate națiunile care au înflorit în Asia, în Africa, încă toate există, de și într'ua stare mai próstă, dimpreună cu limbile lor. Ei, cum se póte ca să nu fi rămas de la un popor ca acesta nici ua urmă? Presupuneți că Dacii au fost Traci, că în Macedonia, în Istria, în Moesia și în totă Dacia, ar fi fost un singur popor mare, considerabil. Ei, cum se póte ca de la acest popor sa nu fi rămas urmă de limbă în fundul limbei Românesci? Acest argument ni se pare peremptoriu contra acelor care se îndoiesc. Inșă acéstă contestațiune ce ni se face este mai mult pentru a nu se dice că noi suntem de ua viță de ném mai nobilă de cât alții: ua vanitate care este nedemnă de

ómení învętați, și de aceea permiteți-mi să n'o recomand tinerimei ca s'o împărtășască. Noi suntem Romani pe acest pământ din care s'aú gonit populațiunile primitive. Spun istoricii fórte clar că după ce a cădút imperiul Dacilor, atunci a fost nevoie de a se popula orașele și satele cu locuitori. Acesta va să dică că a fost uă emigrațiune în masă din Dacia, precum ni se arată și pe Colóna lui Traian unde se vede cum Dacií se duceau cu bagaje, cu copii, cu tot, ceea ce esplică cum Romanií aú cădút aci ca un bloc cu sistemul lor de colonisare, și că, după chiar legile fizice, nu mai puteau să existe două popóre inemice în același locú.

Romanií nu glumeau; ei aú ocupat capitala Daciei, Sarmizegetusa; aú ocupat hotarele imediate ale Daciei, și din acel moment în Dacia n'a mai fost alt element de cât acel Roman.

VI.

Domnilor,

Cestiunea acesta a originilor am dis că este importantă fiind-că, și astă-dí áncé, noi reclamăm înrudirea cu națiunile Latine și astă-dí áncé este în lume un lucru care se numesce solidaritatea Latină, adică acel patri-

moniū de civilisațiune Romană ce'l avem de la Romani și nu putem să rămānem indiferenți la cestiunea de origine, pentru că explicațiunea istorii și învățămintele care le tragem din istoria noastră sunt încurcate, împiedecate, dacă nu avem convințiunea limpede că în adevăr suntem colonie Romană, adusă din toate provinciile Romane, și care au format aci uă nouă provincie mai Romană de cât toate cele-l-alte.

D-lor, un cuvânt, asupra acestui lucru și vom termina cu această cestiune a originilor.

Toate popórele cu cari am trăit împreună, ne-au dat nume deosebite de al lor: Slavii ne-au numit cu un nume ce'l dau și Italie-nilor, Vlachi și Valachi; Grecii cu același nume, Vlachi, păstrāndu'și lor numele de Romei, și alții asemenea.

Toate popórele mari de cari am fost înconjurați ne-au deosebit de ele prin numele ce ne-au dat; și acesta când? Atunci când nu era format încă un stat propriū Român în lume, voiū să dic înainte de anul 1186, epoca unirei politice a Romānilor cu Bulgarii. Apoi, dică cele-l-alte națiuni neolatine că suntem alt-ceva de cât dānsele, că nu avem uă înrudire intimă cu ele! Dar asemānarea cea deplină cu Italianii cum s'o explicăm? Óre

acéstă asemănare, acéstă înrudire cu rasa Italiană să fie la noi numai un accident limbistic? Óré pentru că s'ar fi întemplat să învețe un popor nelatin limba Romană, prin acésta ar fi devenit acel popor de sânge Roman? Apoi, chiar împregiurarea că noi, cu tótă comunitatea în care am trăit cu cele-l-alte popóre vecine, avênd aceiași cultură religiósă, ne-am păstrat limba, chiar acésta este dovada cea mai puternică că limba Romană era limba nóstră de origină.

Cu tóte legaturile ce aũ esistat între noi și cele-l-alte popóre, fie pe terîmul religios fie pe cel politic, în fond instituțiunile nóstre și limba nóstră n'aũ suferit alterare.

Noi în Dacia am trăit cu instituțiunile nóstre proprii și am format uă limbă a nóstră proprie deosebită de tóte cele-l-alte limbî neolatine și care astă-đi păstrédă un caracter mai Roman de cât chiar limba neo-romană care s'a desvoltat pe pământul Italiei. Acésta este proba cea mai mare că aci s'a desvoltat de sine uă idiomă Romană, fără se fi fost influențată întru ce-va de năvălirile barbare; căci tóte acele năvăliri aũ trecut numai pe d'asupra nóstră, și când ne-am renăscut, într'uă vieță cu totul Romană, mai Romană

a fost de cât a popórelor care aũ fost în lumea mare chiar. (Aplause).

Aceste considerațiuni le aduc naturalmente la faptul cel mai însemnat din istoria noastră, la cristalizarea latinității noastre.

VII.

Domnilor,

De la nãvălirea barbarilor, putem dice de la 250, noi am intrat într'un proces de formațiune a națiunei și a limbei care nu s'a terminat de cât numai în timpurile moderne. Am fost în comunitate cu Slaviĩ, și acesta se esplicã prin faptul că și ei aũ nãvălit în imperiul Roman atunci când imperiul de Apus se răsturnase de nãvălitoriĩ Germanĩ cari lãsase provinciile de la Dunãre libere de orĩ-ce dominațiune. Atunci Slaviĩ, cari fuserã mai dinaĩnte respinși din Dacia, aũ revenit. Dacia era acum colonisatã de Romaniĩ, și când imperiul Roman de Apus a cãdut, și imperiul de Rãsãrit nu s'a mai putut ține în a este provinciĩ, atunci am rãmas noi fața în fața cu barbariĩ (487). Dar care barbariĩ? Popórele Slavice și slavisate, Sarmatĩ, Bulgariĩ și alțiĩ, și atunci Creștiniĩ din Orient ca și Creștiniĩ din Occident s'aũ supus Romei Creștine dupã ce a fost cãdut Roma pãgãnã.

Este uă ideie care se pôte sustine, că propaganda Creștinismului la Slavi, lucru ce s'a făcut de către frații Kiril și Metodie, a fost inspirată tocmai de spiritul acela ce tindea să facă din popórele de aci uă comunitate religiósă Orientală și să intereseze și popórele Slave la lășirea Creștinismului precum se interesase cele Germane în Occidentul Latin. Dar chiar daca n'ar fi așa, faptul este că noi am căutat să trăim în comunitate religiósă cu Slavi (679, 861 și 980) pentru că la ei această schimbare de religie era un început de schimbare a instituțiunilor lor; odată cu îmbrășșarea noilor idei religióse, trebuiau să intre în sfera civilizațiunei Romane; și noi am sacrificat atunci dezvoltarea limbei nóstre pentru ca să putem avea uă dezvoltare comună socială, adică să căutăm interesul permanent și durabil al societăței nóstre, făcând din individualitatea noastră un focalar de civilizațiune Romană, întemeată pe familie, conubiul monogam, proprietatea individuală și ordinea publică.

Iată cum putem esplica comunitatea noastră politică cu Slavi pe cari 'i numiam Șchiai.

Ei bine, a venit un timp când, uniți cu Slavii, ne-am încăerat la lupte cu inșiși împărații Romani de Răsărit, ceea ce arată că noi

eram cam înstreinați de imperiul de Răsărit. Ei, în lupta acésta a Bulgarilor, în care ei au fost sfărîmați, am fost și noi învinși. La anul 1018 dupe Christ s'a întemplat acel deșastru, sub Vasilie II bulgaroctonul, în care Domnia Bulgarilor fiind sdrobită, supremația greacă s'a întins preste tot și după aceea imperiul de Răsărit a urmat a împila pe supușii săi *Romei*, esercitând asupra lor tóte abuserile și tóte opresiunile care n'au mai permis popórelor asuprite să se ridice; n'au mai putut Slavii singurî să scuture jugul imperiului *Romei*.

În curgere mai bine de un secol și jumătate Români și Bulgarii au trăit împilați de împérații Bizantini (1018—1185). Atunci ambele popóre, cu ocasiunea Cruciatai IV, simțind că imperiul Bizantin era să trecă prin uă nouă crisă, s'au înțeles din nou între ele, și Români au luat inițiativa insurrectiunei, ceea ce a dat nascere celui dântei stat Român purtând numele *Regnul Romano-Bulgar*. Acésta este prima și cea mai puternică dovadă despre vitalitatea naționalității noastre.

Permiteți-mi, D-lor, să insist asupra acestui fapt. Era atunci, de o parte, la Dunărea de mijloc, spre Apus, pe ruinele vechei cetăți

Romane Acquincum scaunul unui regat al Sf. Stefan — cu toate petrele din corónă, dar cu crucea cam strâmbă — era de altă parte, spre Răsărit, un imperiū Roman, dar ale cărui provincii nu'î erau supuse; era uă dominațiune nouă, era un imperiū sub al căruia sceptra popóarele nu se simțeau fericite.

Intre acest imperiū și regatul Sf. Stefan se află Românii constituiți în municipii, așa că fie-care vale principală din Dacia își avea organizațiunea ei proprie: era uă țară a Oltului, era uă țară a Hațegului, uă țară a Mureșului, a Crișului; dar era și uă țară a Moldovei. Erau deci provincii dincóce de Dunăre, era și peste Dunăre; și în fine prin toate văile principale esistaū centruri de populațiuni Române. Erau părțile muntoase cu codrii lor nestrebătuți, erau câmpiile formate din văile prelungite adăpostite de lunci, erau șesurile de la Baltă de-a stânga și de-a dreapta Dunărei, din Macedonia pênă în Basarabia, de la Tisa și pênă la Marea Neagră, așa că în toate aceste locuri furnicaū Români.

Peste Dunăre, Bulgarii împreună cu Românii se înțeleseră și nu voriră să participe la cruciata acésta precum n'aū participat la nici una din cele de mai nainte. Fapt însemnat! Și ceea ce este mai însemnat încă

este că în Bulgaria lupta dintre clerul grecesc și clerul Roman se considera ca la marginea imperiului. Ceî de la Roma, adică biserica Occidentală dicea: pînă acolo s'a întins dominațiunea noastră, nu putem merge mai departe, sunt barbarii. Ceî-l-altî diceau: dominațiunea noastră întem্পină dificultăți la Dunăre.

Spre timpul Cruciatei, Bulgarii cari erau considerați ca uă societate Bizantină, și-au dat mîna cu Româniî ca să apere ce? Și-au dat mîna să apere libertățile lor, individualitatea lor, despre cine? De uă parte despre coróna Ungariei, și, de altă parte, despre împerațiî Bizantinî.

Iată cum la finele secolului XII în timpul Cruciatei IV se întem্পă evenimentul extraordinar din care ese Statul Român. Atunci pentru întéia dată Româniî apar sub numele lor propriu de Români; înainte erau Romani; când erau în unire cu Bulgarii, erau considerați ca Romani pentru că căpeteniile insurecțiunei în contra Bizantinilor, erau Romani, și ei n'au disperat de a'si afirma, de a'si căștiga independința lor și în contra coróniei Ungare care era supusă bisericeî de Apus și în contra Bizantinilor cari representaî biserica de Răsărit. Atunci

fu lupta principală, lupta supremă, lupta pentru existența nouelor popóre. Papa de la Roma avea supremația politică, era dispui-torul creștinătății Occidentale, era dispunē-torul corónelor regești, arbitrul națiunilor creștinate, el era puterea Europenă în lumea creștină din Occident; iar în Răsărit, împē-rații Bizantini representaū suveranitatea. In-tre aceste douē mari puteri: Papa care avea pe Unguri sub tutela sa potentă, și împē-rații Bizantini cari nu puteaū să'și întindă domnia lor nici pēnă la Em din cauza Ro-manilor și Bulgarilor uniți; între aceste douē puteri, Românii și Bulgarii mână în mână, aū înființat cel d'ântēi stat care a durat pēnă ce veniră Turcii a'l sfărîma în cea din urmă cruciadă, în faimósa bătălie de la Ni-copolī (Septembre 1396).

VIII.

Acéstă istorie ne interesază cu deosebire, pentru că dintr'ênța tragem adoua învēțatură, că aliații Românilor nu sunt cei mari, nu sunt cei cotropitori: aliații Românilor sunt popórele și națiunile cele mici (aplause). Și strălucite aū fost aceste alianțe în istorie. Cu acéstă ocasiune îmi aduc aminte că

cine-va*) în alt loc, discutând acupra politicei noastre istorice, dicea că dacă trăia imperiul Bulgaro-Român, fața Europei se schimba. Eu nu voiû dice așa; de cât voiû spune numai că, să fi trăit imperiul Romano-Bulgar, Turcii nu erau în Constantinopol, și astă-dî nu era să avem atâta bătae de cap cu acea ce se numesce cestiunea Orientului. Scurt și pătrundător. (Aplause).

D-lor, permiteți-mi să vorbesc aci cu órecare rezervă fiind-că nu îndrăsnesc să vă întrețiu mai mult despre acéstă alianță însemnată: dar dic că nici Bulgarii nici Româniî nu trebuiaû să se ducă cu cruciata să'și verse sângele în Palestina pe când în țara lor aveaû de a'și consolida libertatea recâștigată, să nu se ducă dupe regele Ungariei care avea păcate de rescumpărat, să nu se ducă cu grecii cari acum începuseră și ei a intra în vorbă cu popórele Occidentale, Germanii, Francesii, Venețianiî, căci aceste trei elemente sunt mai cu sémă care aû făcut cruciata IV și care aû profitat de ea. Ei bine, în fața acestei cruciate Româniî

*) D-nu Anastase Stolojan, în interpelarea sa din Adunarea Deputaților (veđi Monitorul din).

de peste tot locul, din toate Daciile, din toate văile, Româniî atunci au simțit un fior de viață și au dis: ce să ne ducem noi în Palestina? Lasă să se ducă ei. Și poate se bucurau Româniî că se duc Germaniî, Francezii și Itatieniî în Palestina pentru ca să potă ei resufla mai liberu.

Atunci s'a început uă gónă din partea clerului latin în contra Românilor Orientali și depe atunci a început a se determina acea mișcare care a adus intemeierea principatului Țerrei Românesci la 1290 și a principatului Țerrei Moldovei la 1355. De atunci datézá, propriu, constituirea statelor Române.

Dar cea d'antéi creațiune, cea d'antéi formațiune puternică a fost împărăția Romano-Bulgară. Cum s'a înființat acésta? Fórte simplu. Impărații Bizantini în înțelegere și înrudire cu regii Ungariei vrea să împileze pe Bulgaro-Români. Aceștia, intră în luptă: și contra împăraților Bizantini și contra regilor Ūnguri, se arătau ostili oștirilor care se duceau în Palestina; ei făceau tot soiul de piedici și supărări cetelor cruciate. De atunci le-a eșit nume rău Bulgarilor pe care Francesii îi numiau *Bougres*.

Atunci frații Asan și Petru, frați mai

marî ai lui Ioniță, s'aũ sculat și aũ organizat uã resistență în contra Impãratului (1186), aũ adunat lumea din tóte părțile, aũ făcut uã bisericã într'adins, consacratã întrunirei Romanilor cu Bulgarii; va sã dicã ei s'aũ sculat pentru libertate și aũ hotãrit cã ei nu vor sã mai fie supuși imperiului Bizantin, cã ei vor sã trăiascã în unire și neatârnați și de Unguri și de Bizantini. Lupta a fost cruntã între ei și Bizantini. Dece ani aũ stat în fruntea mișcãrei frații Asan și Petru. Pe urmã, în curs de unspre-dece ani Ioniță (1196—1207) întãri și întemeiã statul Romãno-Bulgar. El se luptã și în contra Impãratului Latin Balduin, care în unire cu Venețianii voi sã introducã feudalitatea pe ruinele imperiului Roman de Rãsãrit.

Ioniță, mai nainte de acãsta, a scris lui Papa Inocențiu III: Noi suntem Romani cu sãngele, nu mai putem suferi pe Greci. Va sã dicã, Romãni, cari atunci aveau direcțiunea afacerilor Bulgare și Romãne, aũ invocat titlurile lor sã cearã protecțiunea Papei asupra Statului acesta Romãno-Bulgar. Și în adevãr Papa face cercetare și aflã cã Romãni sunt cu adevãrat din sãngele Romanilor și le trimite misionari sã le vestescã din partea Papei acãsta, și în scrisórea Papei

IOANIȚIU

Regele Romano-Bulgarilor 1197—1207.

se dice espres: Cată să fii către scaunul Apostolic al Romei așa de curat cu credința precum ești de curat cu sângele de Roman.

Și în adevăr Ioniță a hotărît să trecă cu popóarele sale sub ascultarea Pontificelui Roman, adică Ioniță cu Români și Bulgarii s'aũ determinat să se despartă de biserica răsăritenă. Acésta fú legătura cu Roma, altă legătură nu era; interesul comun al Românilor și Bulgarilor era libertatea și neatárnarea, interesul tuturor Românilor era ca Ungurii, cari asupreaũ pe Români în regatul Sf. Stefan, să nu mai pótă esercita asupra-le acéstă opresiune. Și atunci s'a înființat acel Stat care a durat 210 ani, de la 1186 pênă la 1396, când s'a întêmplat bă-tălia de la Nicopol, cea din urmă cruciată.

IX.

Eũ nu voiũ să vë spun pre larg peripețiile acestui Stat Româno-Bulgar, acesta nu este scopul conferinței nóstre; dar tot voiũ să vë pun în evidență cum Români, sub al treilea frate, — fiind-că aũ fost trei viteji frați: Petru, Asan și Ioniță — sub al III-lea frate, care singur a împărătit de la 1196 pênă la 1207 aũ făcut că toți de prin pregiur aũ recunoscut

că acest Stat politic, această nouă împărăție, această nouă organizațiune militară respundea la uă necesitate a popórelor dintre Carpați și Em.

Asupra populațiunilor care se țineau de biserica Orientală erau de mult întinse persecuțiunile regilor Unguri ca să le aducă la credința de Apus. Atunci Românii de dincolo de Dunăre cu capitala la Tîrnova spun Papei că se vor supune cu condițiune ca să le recunóscă Statul lor politic și să trimiță Corónă Impératului lor.

Papa i-a trimis corónă și un Cardinal care să'l încoroneze ca rege al Romanilor și al Bulgarilor. Acesta fu Ioniță cel fiorosu, numit „Caloianu.“

La această creațiune din creeri Balcanilor a contribuit toți Românii amărîți de subt coróna Ungariei. Iată pentru ce am đis că nu este vorba între aceste trei Daciї de corónă, ci este vorba de viața națională a popórelor, de religiunea, de aspirațiunile lor de a trăi independinți. Inimiciї noștri cari voesc si ne tăgăduiască naționalitatea, đic că atunci nu mai erau Români de partea stîngă a Dunării adică la Carpați și că pe urmă, dupe ce a căđut imperiul Bulgar, a venit Românii aici.

Apoi această este uă cestiune de nimic.

Apoi cine a putut să fie aici când era vorba de apărarea independenței bisericești creștine orientale, ce era comună nouă și Bulgarilor? Bine înțelegeți D-vastră că dacă Românii erau uniți cu Bulgarii pe tărîmul religios, aceia n'o făceau din prostie, fiind-că nu sacrificau de cât ceea ce nu putea să se pierdă nici uă dată, cultura limbei pe care o putea întreprinde ori și când, pentru că nu era uă națiune opresă.

Domnilor, înțelegeți prea lesne că ori cât vom grăi acum de bine pe Bulgaria, care și ea nasce la viață și la a căria renaștere am contribuit și noi, înțelegeți că nu pôte fi de cât expresiunea sinceră a unei conștiințe, fiind-că nu avem trebuință să facem lingușiri unei națiuni care nu mai are nevoie de încurajare, și nu voim să se ducă că facem propagandă la Atheneu ca să ne unim cu frații de peste Carpați sau cu vechii aliați de la Em, în cât să ne provocăm urgia pe capul nostru. Dar adevărul este acesta, că pînă a nu esista multe din statele Europei care fac mare larmă a fost un stat Român la Balcani; și pînă a nu esista Teutonii prin Dacia, esista la Carpați populațiuni în diferitele văi, cu instituțiunile municipale Romane și cu germinile civilizațiunei bătrînei Rome în sênul lor.

Hei, D-lor, Ioniță a avut uă vieță turburată; a murit de mórte violentă, ceea ce ar putea servi ca învățetură pentru tóte capetele încoronate care nu merg cu simțimîntul poporului. Permiteți-mi să vă spuî că Ioniță a fost prea violent, că a prea sburdat multe capete fără necesitate, și că mai cu sémă nu și-a cruțat nici capul sėu de perdu într'ua singură bătae faima regatului sėu. A pustiit multe locuri, a ars multe cetățî, dar a făcut și un lucru însemnat pentru care Grecii trebuie să-i fie recunosėtori.

S'a unit cu Grecii din Asia pentru ca să strice imperiul latin din Constantinopol.

Va să dică noi avem titluri la recunoscința nu numai a Bulgarilor dar și a Grecilor. Ei căduse sub imperiul feudal Latin, și numai după ce Ioniță a întemeiat statul român și după ce a vedut că Grecia era cădută, s'a dat de partea Grecilor ca să rėstórne pe Latini. Și când au venit Latini ca să cėră supunere de la Ioniță, Ioniță le-a rėspuns: ce căutați la mine căci eu sunt Rege ca și voi. Când Papa ia scris acea scrisóre frumoasă ca să dea drumul lui Balduin împėratul din închisóre, el 'i-a rėspuns, că a mers la luptă sub stėgul

Prea Sântiei Sale, că așa 'i-a ajutat D-deu de a învins pe Latini.

Apoi, dacă nu se înființa acest Regat Romano-Bulgar, dacă el nu era însuflețit de aceste sănătóse cugetări politice, Grecii nu se mai ridica de adoua óră în Constantinopol; căci cine a ridicat pe Grecia a fost Ionița.

Latini ce voiaú să facă atunci în Orient? Să înființeze feudalitatea; ei venise gata cu principii lor. Hei, dacă Orientul a rămas ceea ce este astă-dí; dacă nu s'a fréméntat pentru despotismul secolului de mijloc; dacă Romeii aú venit la imperiú iarășí; dacă aú dispus de libertățile municipale în cât aú putut să reziste cotropirei Turcilor: acésta o datoréză statului Romano-Bulgar și mai ántei lui Ionița. Va să dică, binele cel mai mare ce s'a făcut tuturor a fost din partea Românilor cari aú ajutat pe Greci să recapete imperiul.

Domnilor, Grecii a recăpătat imperiul și a domnit de la 1261 pênă la 1453, când aú cădú sub Mahomed II; dar în acest restimp, și regatul Romano-Bulgar a cădú. Dar cât aú trăit regatul acesta Români aú înflorit, aú ținut pept cotropirei Otomane și a cădú în luptă

cu onoare, combătând pentru civilizațiune și creștinătate.

Un cuvânt — care ear trebuie să ȳicem că coprinde un învățămînt pentru noi — este că Româniî în unire cu Bulgariî aũ fost aliați fideli, că Româniî aũ contribuit la înflorirea bisericeî creștine. Bulgariî și Româniî de dincolo de Dunăre nu aũ vedũt cu ochi rîi în timpul acesta înființarea domniilor române din țara Românească și Moldova; căci întemeierea acestor principate gemene a fost făcută ast-fel și la așa timp în cât să scape societatea Europeană întregă dintr'un mare pericol. Presupun — căci pentru acêsta nu avem date — presupun că Româniî din regatul lui Ioniță cunosceaũ bine pe apăsătorii din Ardél, presupun că căraușii Români (Mocaniî), cari erau singurii monopolisatori ai transporturilor, de la Marea Adriatică și pênă la Marea Neagră cu transporturile lor duceaũ și înțelegerile dintre popóre.

Presupun că atunci când Grecii începură ear a se disputa pentru materii theologice, a se certa pentru uă domnire fără rădăcinii în popóre, când Grecii nu isbutiré a înființa uă domnie statornică, când nu putură să'și întindă domnia asupra popórelor balcanice, presupun că Româniî și Bulgariî

erau înțeleși; nu aveau nevoie să facă alianță scrisă pentru a se apăra în contra dușmanilor care îi împresurau: presupun că atunci a fost un fior în toți Români Daciei cari s'au gândit să trecă dincoace de Carpați și să înființeze două state pe care le-a organizat milităresce precum se dovedesce chiar din numele principilor lor cari saunumit voievozi. Atunci s'au înființat aceste state Române cu un caracter curat ostășesc pentru ca, împreună cu regatul Româno-Bulgar, care era cel mai d'antăi și mai tare espus la cotropirea Otomanilor, să pótă rezista la trecerea lor înainte.

Atunci s'a făcut cea din urmă cruciată în contra Turcilor cari amenința de a lua Constantinopoli. Ei trecuseră în Europa pe la Galipoli și tăbărâseră în șesurile dintre Bulgari și Greci pentru ca să isoleze pe Grecii cari aveau uă pozițiune sdruncinată și au luat Adrianopoli.

Atunci sta încă în picióre regatul Romano-Bulgar când încă nu se născuse voevodul Huniadi. Ce se întâmplă atunci? Se întâmplă că Europa cavalească, care vrea să facă uă încercare de cruciată, vine la Nicopoli unde se întâlnește cu Mircea voevodul țărrei românesce căruia i-a disputat

MIRCEA CEL BÉTRÎN

onórea de a se duce cu oștirile sale la atac. Atunci Mircea cel bătrîn a stat de-uă-parté; iar cavalerií Germaní și Francesí, în setea de a repurta eí victoria, aú dat un atac réu chibsuit, așa în cât nu s'a putut înlătura acel desastru care a făcut să se piardă 60,000 de ostași de sabia lui Baiazet. Mircea s'a retras cu oștirea sa acasă, și atunci a cădú imperiul Bulgaro-Român! Dar Românií de-a sténga Dunărei arătaseră la Rovine că nu erau căduți. Iată valórea militară română care a scăpat și pe Greci și pe Bulgari. (Aplause).

De aci înainte, de la nascerea Statului Român la Em, de când s'a ivit în lume uă Curte la Tîrnova, și pênă astă-đi când avem uă Curte la Peleşú, Românií aú dus'o într'una prin mií de necazuri, de care istoria nóstră este plină.

De aci începu învățămintele serióse pentru principí și popor.

Principií, cari aveau un caracter militar în statul nostru, când aú fost în nevoe de apărarea țérei și aú făcut apel la tótă țera, țera s'a inspirat de tradițiunile bétrine, și a dat viéța pentru apărarea și mántuirea patriei; nu a fost deosebire între

mare și mic; acela fú mai mare care a fost mai vitez. (Aplause).

Atunci principii aú făcut față și aú apărat țara lor, aú apărat numele Român. Când principii nu s'aú inspirat din aceste sentimente, nu s'aú încredut în popor, atunci ei aú fost cei d'antéi care aú închinat voința și poporul a fost cel d'antéi care a suferit. (Aplause).

Invățătura ce trebuie să tragem din totă istoria română pênă astă-dí este acésta, că noi cei de-a stînga Dunării nu putem ca să nu fim solidari cu națiunile de-a drépta Dunării; că noi, cei cari ne-am născut aci ca să ne luptăm în contra barbariei, noi nici uá dată n'am uitat acésta, din instinctul nostru ne-am apărat. Barbarii cãți aú fost în contact cu noi, pe toți iam învățat să aprecieze bunurile morale, să aprecieze proprietatea, viéta de familie, ordinea politică în stat; iată care aú fost misiunea nóstră în mijlocul popórelor barbare care ne-aú înconjurat. De câte ori idei sănátóse de civilizațiune s'aú răspândit în Orient, de atâtea ori Románii aú fost cei d'anté ȋcari s'aú desceptat — pare că ei sunt între popóre un popor calendar, mai pre sus de tóte calendarele cari arată timpurile bune și rele pentru

popórele Orientului. — Când este vorba de apărarea existenței statelor celor mici, Româniî se ivesc, se impun, pentru că acesta este rolul lor pentru care 'i-a pus aci imperiul Roman; ei trebuie să fie ca uă stréjă veghetóre la pórtá lumeî civilisate. Precum în imperiul de Occident creștinismul a supus barbaria la legile Romane, asemenea aci poporul Român din Dacia de câte orî a venit în contact cu barbarri, le-a însuflat respectul pentru principiile de civilizațiune. Prin Români s'aú deprins și Bulgariî și tóte celel-alte națiunî cu cari aú fost în contact, s'aú deprins să respecte proprietatea, munca, statul social, s'aú deprins să'sî impună uă lege la care toți trebuie să se supună.

X.

Domnilor,

Este un punct fórte caracteristic în istoria nóstră.

Poporul, națiunea nu se întrebă, câți suntem? Ci întrebă, daca este ceva de apărat, daca este ceva în pericol, din ceea ce constituie națiunea? Ei nu se întrebă de număr, numărul îl lasă la uă parte.

Tóte popórele cele mici, tóte națiunile

dinprejurul nostru, trebuie să fie unite cu noi ca să apărăm bunurile naționale ale tuturor celor-l-alte.

Romaniî în timpul lui Traian erau Domni preste 80,000,000 de supuși, dar ei nu erau de cât 4,000,000 de cetățeni Romani, și D-vóstră știți că numai acei cetățeni Romani reprezentaü civilisațiunea Romană și aü făcut ast-fel ca lumea Europeană să cedeze și la creștinătatea și la civilisațiunea lor. Va să dîcă din 80 de milióne numai 4 milióne aü fost în stare să civiliseze lumea întrégă. Apoi Romaniî noștri când dîcem că sunt 4 milióne, eü dîc un milion, să fie Romaniî deștepți și avënd instituțiunii în care principiile de civilisațiune să fie consolidate, un milion de asemenea Romaniî, pot să se lupte pentru a'si menține esistența lor. (Aplause).

Pentru că lupta care o susțin Romaniî nu este numai a lor, ci este a tuturor popórelor din Orient.

D-lor, uä învățatură care trebuie să tragem din acésta este că după Romaniî legionari, Romaniî strănepoți — să nu dîc ai lui Traian ca să nu se supere cine-va — dar Romaniî strănepoții Domnilor Romaniî cari aü organisat statul dincóce de Carpați, Romaniî

strănepoții acelor înțelepți capi cari s'aũ unit cu Bulgariĩ, Romãniĩ aceia cari în timpul nãvãlirei Turcilor aũ ținut pept spre a apãra Europa, acei Romãni aũ un titlu la respectul Europei. Europa este datore sã'ĩ lichidze înainte de a se atinge un fir de pãr din capul lor, Europa este datore sã limpedescã datoria sa cãtre Romãni. (Aplause). Sã facã onore Europa civilisatã, Europa Creștinã, împãrații prea potenți cari vorbesc în numele principiilor creștine și în numele civilizațiunei, sã facã onore titlurilor ce aũ Romãniĩ în mâna lor la recunoștința statelor creștine și a națiunilor moderne ale Europei. (Aplause). Este un mic compt de regulat cu acestã națiune micã dar generosã care a apãrat cu peptul ei creștinãtatea și principiile civilizațiunei. (Aplause). Și orĩ ce socotelã ne vor face împãrații și puternicii Europei, o priimim, însă sub reserva de revisuire în alte timpuri când vor fi luminate tóte popóarele mici (aplause prelungite).

XI.

Domnilor,

Studiul istoriei nóstre ne duce la mai multe și mai strãlucite învățãmințe de cât nemernicia mea póte sã aducã înaintea D-v.

și să vă espue într'ua scurtă ședință ca cea de astă-dî. Eū voiū fi fericit decă am putut să vă aduc astă-dî unul sau două din aceste învățăminte pentru ca să vă arăt că Româniī trebuie să se sirguască nu numai a'și învăța istoria lor, ci a și-o scôte din consciința lor, trebuie să'și scruteze consciința Româniī și să vadă căci decă ei nu voiesc rēul nimēnui, apoi aū tot dreptul să spună ce aū de facut pentru ca să se menție acolo unde împrejurările i-aū innăltat. Și când totj vor afla, precum cred, aceea de care nimeni nu se mai îndoesce, că Româniī nu sunt numai ai lor, atunci ei vor fi aliații firesci ai tuturor acelorora popóre cari în Orient speră de a trăi dintr'ua viēță de libertate și de progresū... (Aplause). Atunci independința lor va fi întemeiată.

Româniī aū dovedit că sciū să'și organizeze ordinea la ei și că ceea ce ei vor să consolidate definitiv este desvoltarea lor națională, mână în mână cu tôte națiunile Orientului. (Aplause).

De aceea istoria noastră este legată cu problemele cele mari ale istoricī moderne; și nu numai căci noi suntem aci în Orient uă națiune interesantă. — Talleyrand ar fi dis că politica Europei se învîrtesce la Dunăre; a dis acēsta atunci când aflase că se vor-

bea între Napoleon și împăratul Alexandru ceva despre sôrta principatelor de la Dunăre. A aflat și el ascultând la ușe, fiind-că Napoleon credea că trebuia să ascundă pênă și de ministrul său de externe ceea ce cugeta pentru dominațiunea sa asupra lumii în genere și asupra Constantinopolului în particular. Nu vrea să scie atunci Napoleon că secrete mari nu mai pot fi pentru popórele luminate (aplause prelungite).

Đicea, daca noi vom da Dunărea, déca vom lăsa ca Rusia să ajungă la Dunăre, atunci alianța cu Rușii este făcută, și nu are să fie de cât duoi împărați: unul la Occident și altul la Orient. Ómeni politici atât de luminați ca Impărații Alexandru și Napoleon încă aũ căduť în atare greșeli credénd că lumea va face dupe placul lor. Lumea face ceea ce vrea, ea este singură Impărat; împărații cei mari nu fac de cât să pue pecetea pe ceea ce fac popórele. (Aplause frenetice). Așa aũ făcut Traian, așa Ionița, așa Mircea cel Bétrîn.

D-lor, permiteți-mi să termin cu uă invěțatură, care cred că va fi de folos pentru toți aceia cari aũ convingerea că sunt de tras multe și nesfêrșite invěțăminte din istoria patriei.

Acest învățămint este, că istoria fiind scrutarea conștiinței omenirii trebuie să ne interesăm nu numai ca cetățeni, nu numai ca reprezentanții națiunii ce se deșteptă, dar să ne interesăm, cel puțin, cum ea interesază pe alte ființe mai inferioare, să facem ceea ce au făcut părinții noștri din instinct; să nu luăm inspirațiuni nici de la mătă-noapte, nici de la mătă-di, nici de la apus, nici de la răsărit. (Aplause).

Să căutăm să fim ce au fost părinții noștri. Avem óre nevoie de alți oracoli de cât aceia cari ni'î arată istoria noastră? Când noi vedem — și câți din D-vóstră sunt vinători au vădut, adese, — cum, cănele, acest animal care represintă fidelitatea, merge dupa urma, numai prin miros și nu se amăgesce, cací de câte orí trece de locul unde a cotit iepurele, prin miros se întórce iar la acel loc și miróse pênă constată punctul unde a cotit. — Să facem și noi tot așa.

Ce face el? El face istorie, își face drumul, și, cu siguranță, vine și se duce după urma epurelui pênă il găsesce. Să facem acésta și noi, să ulmim, să adulmecăm urmele pe unde strămoșii noștri au făcut vinátóre. Dór n'or fi ómenii mai puțin fideli,

mai puțin agerî, mai puțin zeloși de cât este câinele când urmăresce epurile.

Îmi pare rău că nu pot să vă întretîu
mai mult; nu sunt forțele care 'mî lipsesc,
dar mi se pare că am abusat prea în delung
de paciența D-vóstră; totuși cređ că un lucru
vă va rămânea, că istoria nu este bună nu-
mai pentru copii, ci este mai vêrtos bună și
pentru cei mai bătrîni. (Aplause generale
îndelung repetate, bravo! bravo!)

Just:
✓ 327 (R: 44) 16/17

II.

V. A. URECHIĂ

membru fondator al Atheneului

RELAȚIUNILE FRANȚIEI CU ROMANIA

sub

LUDOVICŪ XIV, XV și XVI.

Conferință ținută la Atheneu în 11 Decembre 1883.

Domnului A. Odobescu etc. etc.

Iubite amice,

Așî trebui să-ți declarū resbelū, căcî cu nouele documinte ce aî desmormêntatū din archivele Statului din Paris, m'aî silitū să aruncū pe focū manuscriptele cursului meū dela facultate, pentru secolii XVII și XVIII. Mē mărginescū a te pēdepsi dedicându-ți conferința mea dela Atheneū, inspirată, eșită maî tōtă din admirabilulū tesaur ce ni-aî trimesū din Paris.

Să trăescî, Domnule Odobescu, și să ne maî dăi comorî ca cele din care mi-a fostū atāt de lesne d'a eși aplaudat conferențiar!

V. A. URECHIĂ.

Onorat Auditoriū!

„Dacă e o sciință, care trebuie să intereseze pre Români, în óra presintă, aceea e istoria trecutului lor.“

Așa a ȕisū, la inaugurarea acestor Conferinți, de la acestū locū, cu măestritulū și fermecătoriulū sēū graiū, ilustrulū meū amic, Domnu N. Ionescu.

Să mai facemū dér, Domnilor, istoriā, ca din cele trecute vremi, cum ȕice cronicariulū, „să pricepemū cele viitóre.“

Sciū că sunt pucinū abilū a distila, ad usum praesentium, — cu talentulū primului nostru conferențiar, din faptele trecute, bēuturā reconfortantā naționalā; sper totuși, că noutatea obiectului meū imi va dobāndi imi va readuce, mie imbētrānitului conferențiar, o cât de micā parte din simpatica ascultare ce aici am aflatū, tinērū conferențiar, mai mulți ani dearēndulū. (*Aplause lungi*).

Presința D-vóstre în numēr atât de imbucurătoriū, mă autorizā, celū pucinū, a spera, să reafli în noulū auditoriū o parte din buna voință auditorului meū de altā datā.

*

Voiu, Domnilor, să tratez o întrebare, cum dîseiū, aprópe nouă. Toți am sciutū că Austria, Polonia, Rusia, Turcia aū fostū factori fatali — în înțelesulū de neînătura-bili — la faptele stremoșilor noștri.*) Despre Francia cređusăm cu toții, că ea a fost re-masū streină, pănă dór la Imperiulū lui Napoleon I, de orī ce amestecū în desfășu-rarea evenimentelorū dela Dunăre în secolii anteriori. Îmī propun, Domnilor, profitândū de ultimele documinte descoperite de ilustrul meū amicū D. Odobescu și de colecțiunea Hurmuzache, etc. să arētū că din contra Francia a avut, a împlinit la Dunăre un rolū, de la 1650 la finea secolului XVIII.

Unia din noi, ascultândū graiulū duiosū alū inimei lorū, sunt gata a sustine, că politica Franciei față cu noi Româniī tre-bue să-și aibă esplicarea, originea în comunitatea de sânge, de rasă...

Alții, desperați de erorile de ieri și de alaltăieri ale guvernului republicei franceze, în față cu România, sunt gata a numera pre Francia chiar între neamicii cei mai uriti ai ei. . .

*) Veđi Nota A, la fine.

Rolul meu nu este Domnilor, nici de a face poesiă cu cei dintâi, nici d'a pune simțiri dușmănesci și nedrepte în inima D-tre, după pilda celor de alu doile: eū, ca învățator, ce sunt, voiū să facū istoriă, sine studio et sine ira.

Numai adevărulū este *învățatură* bună... Adevărulū! A! cât miarū plăcea să pot afla cu D-vóstre pre Francia nu numai amică statornică a Românilor în toți timpii, dar chiar conscientă amică a *Solidarității latine*, care abia e înțelėsă adī, de inimile mai încăldite de sórele meridionalū dela Montpellier... (*Aplause*).

Din capulū locului, nu vė potū însă ascunde conclusiunea negativă la care m'aū adusū cercetarea rece a documintelorū: Nu, Francia nu ș'a condusū politica sea în secolulū XVII și XVIII pe calea sentimentalismului, ci pe alta...

— Care? ... —

— Este calea *intereselor* séle proprii naționali. Orī cât însă de pucinu corespundătoare dorului inimei D-vóstre este acéstă constatare, D-vóstre veți avea mulțămirea, ca compensațiune, a mai constata și o fericită concordanță dintre interesele Franciei și ale țerilor nóstre, în trecutū, și póte din acéstă

constatare va resulta pentru noi și o speranță bună pentru viitor!

Negreșit, istoria relațiilor noastre cu Franția, în epoca de care voi să vă întrețin, ne va arăta și abateri dela politica interesului național. . . Acele abateri vai! sunt și mai pucinu justificabile. . . Tocmai acele abateri le-au plătit apoi uneori scump, și Franția și țările românesce. . .

Dar să lăsăm prolegomenele. . . căci scurtă este ora și lungă epoca care are s'o încapă acea oră!

*

În perioada dela 1650—1800, eu voi distinge trei momente în politica Franciei față cu Orientul.

1°) Este timpul domniei lui Ludovic XIV, dela Pacea de Westfalia încóce. În acest timp aflăm în documinte manifestarea cea mai neîndoiósă a continuării luptei seculare a Franciei contra Austriei. Urmărind acea luptă Marele Rege nu perde din vedere evenimentele dela Dunărea și din Constantinopole.

2°) Domnia lui Ludovic XV nu sémână cu cea anterioară, din respectul politice cu Orientul. Ercul la picioarele Omfalei,

Ludovică XV rumpe tradițiunea, firulă politiceî străbune, spre a tórce din fuiorulă încălcitū alū furceî ce o ține M-e de Pompadour, dar pre alū căruî fusū îlū sucece astuta Maria Tereza. La începutū, ca în tóte, Domnia lui Ludovică XV, este corectă și la Dunărea și la Constantinopole, mai apoi e o lipsă totală de consciință a adevăratelor interese politice ale Francieî, și legaturile politice cu popórele le facū interesele regelui ear nu interesele poporului sēū...

3°) Noulū regnū alū lui Ludovică XVI, pare că o se îndrepte politica greșită a Francieî... Îndată însă maritagiulū regelui cu o fică din Casa de Austria, readeuce noua abatere a Francieî din vechia cale însemnată de Franciscū I... E destulū să vē spunū, că unū momentū revoltată contra răpireî Bucovineî, îndată apoi Francia apróbă acea spoliatiune și chiar o activéză...

Revoluțiunea dela 1789 intervine și răpesce Francieî, până la Napoleon I, posibilitatea amestecului în Orientū și decî și la Dunărea...

Dar la *revoluțiune* este limita Conferinței mele... Deja este prea multū până la 1792, ca să nu mă întindū mai dincóce...

Perioda I^a

Déca pe aripele susú nălțătóre ale minței ne vom ridica pe deasupra jumătăței a 2-a a secolului alú XVII-le și amú plana apoi, cu ochiú scormonitoriú, în námolulú de fapte ale secolului XVIII, lesne vom vedea resărindú lámurită scire, că, Francia împinsă de interese bine înțelese, a avutú o neîntre-rumptă partașiă la evenimentele dela Dunărea de josú, din Orientulú Europei, dela Pacea Westfalică din 1648 și încóce.

Însăși Pacea de Westfalia, care pune capătú resboiului de 30 de aní, nu începe ci continuă politica curței francesă față cu Orientulú. Relațiunilor lui Franciscú I cu Pórta otomană, daunătóre Casei de Austria, succede la 1648, celebrulú tractatú dela Westfalia, care dá Austriei o mare lovitură, prin stabilirea noului equilibru europeanú. Décă prin acélú tractatú, Germanismulú câștigă; décă luptele Casei de Austria cu aventurari germani, Thurm, Bernard de Saxa-Weimar, Mansfield, Christian de Brunswik, nu sunt de natură a o întări față cu politica contrară ei a Franciei, recunoscú însă, că acéstă situațiune ce 'i facu Pacea de Westfalia,

împinsă activitatea Austriei spre Orient, și anume spre Ungaria, unde ea voiesce să stabiléscă o monarhiă ereditară, care s'ó compenseze de perderile de tot felulú din Apusú. Chiar d'atunci, din secolul al XVII-le, ochiulú agerú alú istoricului, póte observa în mișcarea Austriei, doué direcțiuni: una de retragere, față cu unitatea germană în formațiune — inconsciú ajutată de cătră chiar Francia, — și a doua, mișcare înainte, spre Resăritú. *Drang nach Osten!* În calea acésta ea avea să dea preste noi!... Decí să luăm aminte!... (*Vii aplause*).

*

Francia înțeleș-a însă că nu era d'ajunsú pentru triumfulú politiceí séle aceea d'a slăbi pre Austria, că nu era, đicú, d'ajunsú, spre acest scopú, d'a o anihila în Germania, ci că trebuia încă s'ó împedice d'a se reconforta, prin libera mișcare în Orientú?...

Acésta o afirmú deplin pentru epoca lui Ludovicú XVI, și acésta afirmare voiú sprijini-o cu documente din admirabila colecțiune Odobescu. Da, interesulú politicú alú Franciei, același sub Ludovicú XVI, ca și sub Franciscú I, acelú interesú devine resortú puternicú la fapte și ómení

în Orientu și nu pucină înriurire are și asupra evenimentelor din țările Române. De siguru, repet, mi-aru plăcea, Domnilor, vorbindu-vă de relațiunile Franciei cu țările române, dela 1650—1800, să le aflăm eșind din limpedea fontână a unei conscience comunități de rasă, de sânge, dar de amu susține așa ceva, am putea fi poeți, dar nu istoric!... Politica bazată pe sentimentalism, pe comunitatea sângelui!... Nicî adî, vai! n'o aflăm, când, orî cât mai sunt pe malurile Seinei ignoranți de asemenea origine comune ale noastre cu ale Francesiloru totuși pe acolo se află și bărbați bine puși, cari sciū că „Bucharest n'est pas la Capitale dela Bucarie,” și că Canalul Dâmboviței, orî cât de strîmbu și de sucit a eșit, când putea eși în liniă dréptă, (*aplause*) — nu légă marea négră cu Austria, — nicî adî, dicu, sentimentalismul n'a condusă politica actualei republici față cu noi... Da, s'ar putea susține, cu temeiū, că chiar și *interesele* bine înțelese ale Franciei, trebuia s'o împingă a nu ne abandona în ultimele noastre lupte politice, în cestiunea Dunărei bunăoră, — dar acésta totu n'arū schimba termenii equațiunei, natura relațiunelor Franciei cu Orientulū Europei, și cu țările noastre în deosebî... Da, afirmū, cei mai mari

bărbați ai Franciei republicane, nu înțeleseseră interesele patriei lor, în legătură cu evenimentele dela noi. Nu mai departe, în Ianuariu trecut, aflându-mă cu Domnu C. A. Rosetti în o adunare la care se afla bărbați ca Henri Martin, a cărui mörte recentă o deplângem, Jules Simon, Sadi Carnot, noi am adusă vorba despre cestiunea Dunărei și despre greșala ce făcea Francia în acéstă cestiune.

— Mais enfin, voyons; que perdriez-vous si le Danube appartenait à l'Autriche? — 'mi dișe bătrânul senator *Carnot*, celă căruia pucine voturi 'i lipsi cândva ca să fiă elă președinte al republicei...

— În tot casulă, respunseiă, ați perde și D-vöstre multă, căci a întări pre Austria este a întări Germania... Convine Franciei așa ceva, ea care vorbesce de revendicațiunii? (*Aplause*).

*

Dar decă ómenii republicei actuale, rătăciți în politica lor, nu mai află concordanța de *interese politice* între Francia și țerile române, necum să dirigă acțiunea Franciei de politica sentimentalismului, — nu totă așa fu la epoca despre care ne ocupămă.

S'o spunem acésta adese, Domnilor, s'o spunem susú și tare, căci eú tot nu disper d'a vedea Republica francesă, revenindú la calea unde Monarhia francesă, în cursú de secolí, a culesú atâte triumfuri, cari aú întărit-o și mărit-o, servindú, indirectú, de multe ori, și cauza popórelorú din Orientulú Europei.

*

Ludovicú XIV de politica căruia, în Orientú, avemú laudă deplină, n'a greșitú óre și elú nici odată?

Afirm că da! Chiar în timpulú resbelului de 30 de ani, ambasadorulú lui Ludovicú la Pórtá otomană, Comitele de Cesy stăruia la Pórtá în favórea unui óre care Alexandru, care doria să iea tronulú Valahiei... Apói cine era Domnú la 17 Februlare, 1638? Era Matei Basarab!

Adevăratú, că ministrulú Franciei se grăbi a scrie lui Cesy, că: „Quant à la pensée du Sieur Alexandre sur la Valachie, il n'est pas facile à croire qu'elle soit concédée à un homme incognu et pauvre. Cela ne se pent faire que par hasard, sur des rencontres imprévues; à quoi l'adresse du Sr. de

Césy s'employera, sans toute fois se rendre garant pour ne s'engager pas dans une affaire incertaine." (Odobescu, caet No. 2, p. 18).

*

De ce Ludovică XIV, doria căderea din tronă a unui Matei Basarab ori Vasile Lupulă?

— In *interesul* conservărei Imperiului turcă ca aliat contra Austriei: aflase că Domniă români tindău la emancipare de sub Turci... În mintea lui Ludovică XIV, a slăbi pre Turci era a întări pre Austria. *)

Acăstă cugetare dirige politica ambasadorului frăncesă din Constantinopole Domnu Heignacourt din 1659. Elă nu vede cu ochi bună lucrarea lui Radu Mihail (fiul lui Mihnea celă Rău) d'a se alia cu Creștiniă dela Nordvestulă țerei sële, ca să se facă cu toți independentă de Turci. Réoa voință a ambasadorului frăncesă, e manifestă în scrisóra ce trămite Regelui Ludovică, din Mai 1659, și în care ridiculiză pre Domnitor, dicând că a usurpată „di proprio capricio... Il nome d'arciduca, havendo di piu messo nelle sue arme l'aquila bicepte con la corona imperiale... (caet No. 2, Odobescu).

*) Peđi nota la fine.

Bietulū ambasador, speriat de vulturulū bicept Austriacū, elū vedea și în vulturulū Munténū orī și bizantinū!

*

Décă se începe resboiulū Franciei cu Spania aī putea crede că atențiunea regelū Ludovicū XIV, nu mai e într'acóce... Eróre!.. Ludovicū scie până și aceea că Mihnea Vodă (Radu Mihail) a bătut monetă nouă... (Mando a V. S. una moneta battuta dal moderno Principe de Valachia...)

*

* Recunoscū totuși că Ludovicū fiind ocupatū cu resbelulū Spaniei, Pórta otomană cedă influinței mai apropiate a Austriei. Atunci Pórta maltrată pre ambasadorulū francesū de la Haie... Pórta cam avea dreptate: în resbelulū Candiei, ea întâlnește ca neamici mulți luptători francesi, ceea ce făcu pre Sultanulū să dică: „Francesii suntū amicii noștri, dar 'i aflămū mereū alătura cu neamicii...”

Numai earășī, ce vină avea Ludovic XIV, că unū număr de indiviđi, sub impulsionea

bisericeii, merg u să lupte contra Turciei, nu ca *francesi* ci ca creștini?...

Faptul este, că ac st   mprejurare răci f rte pre Franca de Turcia ŝi vice versa. Atunci Ludovic  XIV, după ce termină resboiul  cu Spania, prin pacea dela Pirine , cădu în greșela d'a voi să-ș  resbune contra Turciei că-i maltratase ambasadorele... Papa Alexandru VII, nu mai rem ne  ndoel  că încă 'l  împinse la ac st  decisiune contrară cu t t  tradițiunea politică a Franciei... Ludovic  tr mise, cu Coligny ŝi de la Feuillade 6000 de ostași în alianța cu Austria... „Ma la corte di Vienna, sospettosa, li fa tener d'occhio, e collocar sempre in modo che non pottesero disertare al neamico...*)“ At t era de contrară alianța cu trecutul istoric , că Austria nu se putea încrede în Franca, nici c nd ea 'i tr misesese 6000 ómeni ajutor!

Și totuși grația francesilor acestora Austria c știg  bătălia dela St. Godard  n 22 Iuliu 1664.

*

Ca să vedem , cum de c te ori Franca devine aliata Austriei, Rom ni  perd , voi  aminti ca, urmare a alianței aceleia cu

*) Ces. Cantu.

Leopold I, a fost invasiunea țărilor noastre de greci fanarioți, cu Radu Leon (12 Februarie 1665) și cu vestitul Alexandru Iiași la Moldova. Óre acéstă invasiune de fanarioți nu se esplică, ca până acum, de cât prin bani ce ei au vërsat la Pórtă pentru a căpëta domniile? De ce n'ar fi o măsură inspirată de politica Austriacă și de astădată măcar prin tăcere aprobată de Francia? In adevër, dela Haie vestesce, în 15 Mai 1666, Regeluí Franciei, că: „depuis quelques jours le grand Seigneur a changé le Prince de Moldavie... Un grec de Constantinople est allé prendre possession, le grand seigneur (la sfatulă cui óre?) voulant changer la coutume d'establir aux Principautés de Transilvanie, Valachie, et Moldavie un seigneur de chaque pays, mais il les choisira dans Constantinople, afin que leur patrie, leurs biens et leurs femmes lui servent d'ostage de leur fidélité.“ (Veđi nota la fine).

*

Nu ține multă alianța lui Ludovică XIV cu Leopold I.

Evenimentele cari apoi voră aduce pacea

dela Aix la Chapelle din 1668, în urma rebelului lui Ludovică din Flandra, nu împedică pre Mazarin să reîncăpă lucrarea seculară în contra Austriei, cu atât mai multă că era provocat de evenimentele din Polonia, de unde Ioan Casimir abdicând, se duse în Francia.

Ludovică XIV, care în resboiulă Flandrei, își luase de amblemă Sorele și orgoliosulă „Quos ego“ ..., demna să țină corespondință cu Domniă români, ba chiar și cu domniă maziliți... Așa, în Ianuar 1665, George Stefan, scrie Regelă Franciei, dela Stetin (Odobescu, caet No. 3, p. 28).

Ludovică XIV. se grăbi a provoca pre dela Haie ambasadorul seă la Constantino-pole, și în urma scrisorei lui George Stefan, și după mijlocirea de mai târziă a Regelă Suediei, ca dela Haie să stăruască pentru Stefan Gheorghită: „Le roy de Suède mon Cousin, Monsieur mon frère et le Prince Georges Etienne de Moldavie (ennemi de l'Autriche!) m'ayant requis d'employer mon soin et mes offices à la Porte ottomane, pour moyenner le rétablissement du dict Prince dans les états qu'il a perdus; j'ay bien volontiers consenti à leurs désirs et vous fait ceste lettre pour vous ordonner

de passer à l'avantage du dict Prince tous les offices necessaires etc.“

De ce stăruia, ba chiar cu insistere — (căci mai sunt și alte scrisori dela regele și ambasador asupra acestei afaceri, — pentru Stefan George?

Pentru că Ludovică XIV nu era mulțumit de Dabija Vodă din Moldova și Austria cercase să dobândescă dela Pórtă angajamentul că, în casă de resboiă cu Pórtă: „il plut au G. S. lui envoyer (à l'Autriche) du secours des Principautés de Valachie, Transilvanie et Moldavie... (Dela Haie, caet No. 4.)

*

Lăsând d'a urmări pre Ludovică XIV în istoria resbóeloră dintre 1672 până la pacea dela 1678, dictată la Nimega, Europei, și care la 1681 va aduce Franciei Strasburgulă, voiă spune, că resboiulă dela 1683, declarat Austriei de Turci nu se esplică de cât prin recăștigarea influinței franceze la Constanti-nopole. Ludovică avea să fie aliatulă Sulta-nului, la încunjurarea Vienei. Când Sobieski salva Capitala Austriei, Ludovică era pe Rină: „Luigi che aveva fomentato le tur-

bulenze degli Ungheresi, poi le mosse dei Turchi, estava coll'esercito sul Reno, aspettando che i principi ló invitassero... Ludovico mostrò dispiacere di quella liberazione...

(Cantu p. 918, vol. V, editiunea Torino. 1865).

Însuși Hamer (Tom. 12, p. 188) recunósce că Ludovică era aliat ală Turciei: „Dans le but de s'assurer au moins une alliée et une amie contre les trois puissances qui composaient la S-te Alliance, l'Autriche, Venise et la Pologne, la Porte fixa ses regards sur la France et la Russie; sur la première comme une ancienne alliée, qui lui avait donné des preuves de fidélité, et sur la 2-e comme une nouvelle amie, mais dont l'attachement était encore douteux.“

Ba ce *douteux*!!

*

Cât dură resbelulă, vă închipuiți agitațiunea din țerile nóstre! Șerbană Basarabă visândă imperiulă de răsărită se sprijinia în secretă pe S-ta alianță... În Moldova se isbiră cumplită partida creștină-polonă și cea care nu aștepta dela creștinii vecini nici ună bine... Câți domni resturnați la Moldova în câteva luni? Mai apoi Șerbană

face să se urce pe tronul Moldovei C. Cantemir... Acesta, solicitat de direcțiunea politică creștină și obligat să fi cu cea turcă, sciu să rămână în o a treia direcțiune: Româna! Pe când pre Șerban Vodă, ambasadorul francesu din Constantinople, care acum era de Girardin, îl denunță ca partizanu alu Austriei: „on dit avoir fait des démarches pour négocier avec la cour de Vienne“ (31 Decembre 1687, caet No. 6) despre Cantemir tace...

Asupra lui Șerban Vodă, de Girardin revine în 10 Februarie 1688 a-lu acusa către Ludovicu XIV, că: „après avoir entretenu correspondance pendant les deux dernières années avec le roi de Pologne, a depuis peu changé de batterie, et pris ses mesures du costé de l'Empereur auquel il a offert de donner entrée dans son pays...“ numai cu condițiune ca să-lu ajute imperatoarele, ca să isgonescă pre Turci de dincolo de Dunărea!

Girardin avea de misiune să desfacă pre Poloni de alianța contra Turciei și să împedice domni români d'a intra în asemenea alianță, căci numai așa vede mijlocul d'a opri ca Leopold să nu devină: „paisible pos-

sesseur des Principautés de Transilvanie, Valachie et Moldavie.“

Urmărind această neîntindere a Austriei asupra Românilor, se născu ideea înființării la Dunărea a unui stat puternic, barieră pentru mai departe întindere a aceleia. Această idee germina deja în mintea lui Ludovic XIV. Desilusionat de domni ca Șerban Cantacuzin, Duca etc., marele rege aspira acum să înființeze un regat din Moldova și Valachia d'ocamdată (Ardélul venia mai apoi) în favórea protegiatului său Tököli, neamicul mare al Austriei. (*Aplause lungi*).

Când la 31 Decembre 1687 de Girardin vesti Regelui, că Șerban Cantacuzin murise și că-î succedase Brâncoveanu, regele exprimă acestui ambasador regretele séle, că Pórta preferise pre Brâncoveanu lui Tököli, pre Brâncoveanu, ȕice Regele, „care nu este în stare să facă încurcături Imperatorului Germaniei.“ (*Aplause*).

*

Mai mult de cât ori și când nu se înșela Curtea dela Versailles: Brâncoveanu era adeptul al politicei Austriace...

D'aci urméză otărîrea Franciei d'alú *săpa*, dóră va ajunge la realizarea planului său în favórea lui Tököli.

Dar Brâncoveanu scie să facă pre boerii săi a nu înțelege necesitatea unirei Principatelor sub un singur Domnitor ca Tököli... Ei declară lui Wohner, reprezentantul Franciei la Constantinople (după mórtea lui de Girardin 1689) că, „sunt în stare să dea până la cămașă numai să nu li se dea pre Tököli...” Ş'apoi Brâncoveanu, adăogé Wohner, „est très riche et très attaché à la maison d'Autriche,” cu care corespunde prin Veterani...

Numai politica lui Brâncoveanu e cauza că Francia începe a se gândi: óre n'arú putea mai bine ridica la Dunărea bariera dorită contra Austriei, favorisându întărirea Poloniei?

Ca s'o desfacă de alianța cu Austria, ambasadorul francesú din Constantinople avé ordine să promită Poloniei, sprijinul lui Ludovicú XIV, d'a dobândi dela Turci, prin pace separată, Moldova...

— De ce nu și Adrianople? exclamă vizirulú, când ambasadorul francesú 'i propune acésta. Turcia acum refuza, căci o însuflețisă victoria dela Boian a bétrânului C. Cantemir Vodă din Moldova. Acesta, cu 5000 de oșteni, adunătură în pripă, sdrobi óstea mareluí Sobieski, ucidându-i 6000 ostași și

robindu-î alți 5000. Apărarea Trei Erarhi-
lor dela Iași, de către egumenul lor; apărarea epică a Cetății Neamțului de către
18 plăeși, cari luptară trei zile contra oștirea
întregi a lui Sobiețki, repetă, pune în gura
Vizirului răspunsul: „De ce să nu ne cereți
și Andrianopolea?! (*Aplause*).

Dar rezistența eroică a lui C. Cantemir
nu descuragia pe un Ludovic XIV. Noul
său ambasadore la Pórtă, de Castagnère (de
la Noembre 1689) susține din reputeri, în
Februariu 1690 și deci și până atunci, că
numai de cât Valachia și Moldova să fie
unite cu Polonia „parce que l'Empereur (de
Austria) serait trop puissant, si ces deux pro-
vinces lui tombaient entre les mains.“ *Aplause*.

De Castagnère cerea, ca măcar Moldova
să se alipescă de Polonia „si on ne peut
la défendre contre les allemands.“

*

Supărarea contra lui C Cantemir nu pare
că n'avea ceva fundament, căci Ludovic
XIV elu bănuia d'a trata în secret cu
Împăratul Austriei. Castagnère în o epis-
tolă către Regele, datată 15 Iuniu 1690,
scrie chiar, că Domnul Moldovei et les

principaux du pays, excepté l'ancien chancelier... travaillaient à recevoir chez eux les Allemands, que l'hospodar était entré pour cela en négociation avec le général Heusler." (Caet No. 9. Odobescu).

Ca consecință, aflăm o nouă campanie în favoarea unirei Moldovei și Valachiei sub Tököli. În 2 Ianuar 1691 de Castagnère vorbește despre acest plan cu Vizirul... I-a mai vorbit: „ouvertement contre le prince de Valachie et je donnai au Vizir dans cette même audience, les preuves qui le leur doivent rendre suspect. Je suis persuadé aussi que ce serait un grand bien de le destituer.” (Caet No. 10. Odobescu).

Vizirul a fost respuns și altă dată în 1689, Octombrie, lui Castagnère: „que la Val. était occupée par un Prince du choix du G. S... — „Je m'étais assez attendu à ces réponses. Ou m'avait déjà appris que celui qui gouverne en Valachie payait trop grassement la protection du Vizir pour en estre jamais abandonné...” (Caet No. 8, pag. 73).

Și cu toate aceste Castagnère caută mereu probe contra lui Brâncoveanu. Când Heusler cădu în mânele lui Tököli, Castagnère scrisse Regelui (30 Septembre 1690) că Tököli va

fi găsit dovezi de relațiunile „que le Prince de Valaquie avait avec les Impériaux, les quels pourront dans la suite lui donner le droit d'être maître de toutes ces provinces...” (Caet No. 9, pag. 90).

*

Francia a căutat și direct cu Domniș Români să se înțeleagă contra Austriei. Ambasadorele francesu la Constantinopole comunica Curților din București și Iași sciri despre victoriile marelui Rege, „afin de détruire toutes les fausses impressions que les emissaires de l'Empereur s'efforcent d'insinuer au désavantage de V. Majesté.” dice ambadorulă către Ludovică XIV. (Caet No. 9, pag. 87).

*

Apoi a comunica sciri despre victoriă ca cele dela Fleurus, Boyne, Stafford, Massalia, Steinkerke, de unde generalii la 1692 *tapetau* cu drapele Notre Dame din Paris, era de sigur a spune domnilor români: *gândiți-vă și vedeți cu cine vă dați!..*

Eacă ce ne esplică presința la Curtea din

Iași a unui important emisar francesu, la 1692... Acesta este jesuitul d'Avril, care sub pretestu d'a căuta unu nouu drumu la China (Voyage entrepris pour découvrir etc... Paris 1692), stăte la Iași spre a contrabalanta influința politiceî Austriace a lui Leopold. D'Avril spune, că la sosirea lui la Iași, agentulū lui Leopold fu forțe desconcentratū, căci se temea nu cumva d'Avril să nu desabuzeze „la cour de tous les faux bruits qu'il avait fait courir contre la France, pour en venir plus aisément à ses fins. C'est aussi ce que nous ne manquâmes pas de faire... En faisant voir le ridicule de la nouvelle qu'il avait débitée, d'une défaite entière des français auprès du Danube, pour donner, à ce qu'il croyait, plus d'idée de la puissance de l'Empereur. Nous eûmes même le plaisir de voir *entièrement* revenir cette cour à l'égard de la France, et prendre des sentiments bien différents de ceux où l'on y était avant notre arrivée. C'est sans doute pour cela que le Hospodar nous fit à notre audience de congé encore plus d'honneur et de caresses, qu'il n'avait fait à la première.“

*

La curtea lui Brâncoveanu mai greu are accesul ideea franceză. D'aci continuarea prigonirei, care nu va fi streină căderei, decât nu și peirei lui Brâncoveanu.

Castagnère scrie Regelui la 21 Mai 1691: „J'ai vu le grand Vizir... J'ai travaillé... à lui faire connaître qu'il devait changer le Bey de Valachie... Le Reis-Effendi, avec qui j'ai pris des mesures pour ce dessain, fit de sa part ce qu'il devait pour y réussir...”

Castagnère merge până a tripota cu banii, ca să dărime pre Brâncoveanu: „J'ai mis le Reys-Effendi et sa femme dans l'interêt... en leur promettant... 30 bourses dont on a consigné la valeur.” (Caet No. 10, p. 100).

*

Și pe lângă Brâncoveanu Francia avu agenți secreți, de și ceva mai târziu. Vom cita pre hirurgul francez Lantier (caet 18 p. 178) și pre medicul Fonseca...

*

Influența franceză la Constantinopole și deci la Bucuresci și Iași oscila după mersul

oștirilor lui Ludovică Regele... Când acesta avea o victoriă, graiulă ambasadorelui francesă la Pórta otomană, avea mai mare resunetă. Când o perdere de bătăliă din partea Franciei era semnalată, mai susă era audită glasulă ambasadorelui Austriacă...

La 1692, Amiralulă Tourville perde la Hogue o flotă francesă... Atunci Pórta otomană, îngrozită, cedéză presiunei Austriace și a aliațiloră Austriei, Anglia și Olanda, cară ca să angajeze pre Austria în altă parte, stăruescă s'o împace cu Turcia, în dauna Franciei.

Mare e mișcareă Curței dela Viena în anii aceștia, la Constantinopole și în Principate! Emisariă Austriacă cutrieră țerile române. Castagnère află în 1694 la Iași, pre lingă Duca Vodă, pre ună călugără cordilieră italiană în calitate de misionară, dar care negocia întrarea lui Duca în alianța Imperatorelui. Castagnère se sili să isgonescă pre acelă călugără și Regele din noă supérată pre Domniă romaniă, stărue, revine la vechiulă plană de a face Domnă pre Tököli peste ambele principate. Spre acestă scopă, Castagnère cere voiă Regelui de a oferi Vizirului, „les mêmes sommes (ca și pentru Ardél) pour établir le Comte Tököli

dans la Moldavie et la Valachie. (Caet No. 9, pag. 82).

Se îndoesce Castagnère de reușită pentru că Tököli nu e de legea Moldovenilor și a Muntenilor.

*

Suprim lectura a numeroșe documente proprii a ne aręta pre Ludovicu XIV urmărindu cu vioiciune slăbirea Casei de Austria, prin Turcia și țerile Romănesci...

Acęsta o face Ludovicu XIV chiar când unu mare resbelu 'lă ocupă a casă... Ba încă, ca să nu lase pre Austria de a impune Turciei ori-ce condițiuni grele, la 1699, încă pe când Austria era în negociațiuni cu Pórta, Ludovicu XIV, intenționat, spre a fi liberu în mișcarea sea, curmă șirulu victoriilor séle și se grăbesce a acorda pacea dela Ryswick, din 20 Septembre 1697. Era de lipsă intervenirea Franciei, căci Turcia fusese rău sdrobotită de Principele Eugeniū la Zenta... Austria victoriósă devenia periculósă prin adăogiri de teritoriū pe comptul Turciei și a țerilor romăne...

*

Dar acum, după pacea dela Ryswick,

Ludovicu XIV începe a delăsa Polonia, care demeritase protecția Franciei, ca aliată a Imperatorului, dela care ea spera să capete Moldova, care nu o dobândise din negocierile anteriore ale Franciei. Acéstă împrejurare îndemnă pre Ludovicu să scape Moldova de anexare la Polonia... Ambasadorele său la Constantinopole, Feriol, urmăresce cu atenție toate negocierile, cari se făceau prin intermediul Angliei și Olandei. Feriol protesta contra unui articol secret din tratatul de pace dela 1699, care articol ar fi fostu dispus, ca Turcii să plătescă 200,000 scudi prin asigurațiunii asupra Moldovei și Valahiei... Ceea ce însemna sequestrarea și alienarea acestor țeri. Vă amintiți că nu de mult și Rușii cercară să iea asemenea amanetă... Asemene articol nu se înscrie, grație lui Feriol!

*

Anglia are în aparență, după pacea dela Carlowitz, direcțiunea politiceii continentale, ca adversară a Franciei. Acésta ne esplică pentru ce Brâncoveanu se pôte manține la Domniă, cu toate manifestele sële apropieri de Austria în decursul resbelului.

*

Cum de Austria victorioasă, sprijinită de Anglia și de Olanda, și în alianță cu Rusia și Polonia, cum, dică, de-și moderă pretențiunile la Carloviț?..

Hei! Atitudinea Franciei explică lucrul. Leopold prevedea proxime resbóie cu Franca; înțelegea bine, că tratatul de la Reisswick nu va fi mult timp respectat, și că, „le roi d'Espagne sur le bord de sa tombe laisserait bientôt par la mort une riche succession à disputer!...” Deci Leopold I, își moderă pretențiunile, ca să fie liber, prin pace, pentru nouele resbele!

*

Cu toate aceste, la Constantinopole pacea de Carloviț se consideră ca o pierdere și încă din cauza Franciei! D'aceea la anul nou 1700 Sultanul își manifestă réoa voință față cu Franca, primind pre Oetinger ambasadorele Austriei cu mari onoruri, și refuzându de a primi pre ambasadorele frances.

Acéstă situațiune nu va întârția a se schimba.

*

Cu începutul secol. 18-le, la Orientul ca și la Apusul Europei a să începă resbóe, cari nu remânú fără influință asupra destinelor romanimeí. Resbelul de succesiune în Spania dela 1701—1714 ocupă pre Ludovicú XIV până la mórtea sea la 1715; pe când în Orientul Europei tóte se mișcă încă sub impulsunea lui Ludovicú, chiar când elú a perdut totul în resbelú contra aliaților neamici, la Hochstaedt, Ramilie Oudenarde, Turino, Malplaquet... Sedanulú fu d'ajunsú dăunăđi ca Francia să înceteze d'a esiste pentru Orient! Ce deosebire între Ludovicú XIV și Republica francesă! (*Vü aplause*).

*

Pe când Ludovicú lupta contra multilor sêi neamici, elú suscita în Ungaria și Ardelú unú neamicú Casei de Austria în persóna lui Franciscú L. Racoți, ear în Polonia făcea să se alégă rege Leszinski... Acolo se pregătescú și se îmbulzescú evenimentele, cari aú desnodământú la bătălia dela Pultava și coronament pacea dela Prut, din 1711.

*

Dar să strîngemŭ mai d'aprópe acéstă materiă.

La 1705 Leopold muri și-î succedă Iosif I (1705—1711).

Feriol, ambasadorele lui Ludovicŭ la Constantinopole, nu perdea din vedere nici o ocasiune ca să serve cauza străvechiă a Franciei. Elŭ continua a fi fórte nemulțămit cu Brâncoveanu și la 27 Februarie 1706, cere Regelui sŕu o scrisóre contra lui Brâncoveanu, „cet ami des allemands. Je supplie très-humblement V. M. de m'envoyer une lettre pour le grand Vizir, sans date et sans suscription, par la quelle V. M. lui dira qu'elle sait de bonne part les liaisons du Prince de Valachie avec les impériaux, qui durent depuis longtemps, qui sont même contraires aux intéréts de cet Empire (Turcia) et que les affaires de Hongrie souffriront toujours tandis que ce Prince sera en Valachie, qu'ainsi V. M. désire et demande qu'il soit déposé.“

In asemenea sensŭ se lucra la Constantinopole în multe moduri. Ca să aducă opiniunea publică în Constantinopole a cere

mazilirea lui Brâncoveanu, ambasadorele francesă puse să se facă scrieri turcesci, ca *Dialogul între Aly persanul și Mustafa turcului*. (Caet No. 20, p. 195, 20 Oct. 1766).

Mustapha. Nos puissances croient qu'il leur convient d'avantage de voir continuer la guerre parmi les princes Chrétiens et d'observer une exacte neutralité suivant les traités.

Aly. Si vos puissances sont si scrupuleuses sur les traités et qu'elles veuillent observer cette exacte neutralité, pourquoi permettent-elles au Prince de Valachie d'assister les allemands de vivres, de chevaux et de tous leurs besoins?

Mustapha. Le p. de V- l'a fait dans la dernière guerre.

Aly. Il a conservé cette bonne coutume durant la paix. Il fait à la vérité le marchand, vendant chèrement ses denrées; mais cela tourne à compte aux allemands et porte un grand préjudice aux Hongrois et ce Prince tout sujet et dépendant qu'il est de la Porte, paraît plus hardi que les grands visirs.

Mustapha. Son argent l'a sauvé jusqu'ici mais il en fera tôt ou tard une bonne pénitence. Ou connaît son attachement pour l'Empereur et pour le Czar.

*

Tot odată Feriol, vedënd imposibilitatea realizărei *unirei Moldovei și Valachiei prin Racoti*, noulă Candidat ală Franciei, adăpostea în propriulă sēu palatū pre Duca Vodă și-ī propunea candidatura la Valachia. (Caet Odobescu, 1766, Octombre).

Un anū după aceea, la 19 Februarie 1707, Feriol scrie ear Regelui, că „Brâncoveanu s'est déclaré si hautement pour les allemands, que j'ai été obligé de l'attaquer à la Porte. Il ne la pas ignoré et il lui en a souvent coûté de grosses sommes pour se mettre à couvert de mes accusations.

*

Despre Cantemir Ant. care la data acēsta este în Moldova, Feriol scrisese Regelui, (la 10 Mai 1705), că „Le prince de Moldavie est fort de mes amis... Son frère a été l'année passée réfugié six mois dans le palais de France.“ (Caet No. 19, p. 185).

*

Rolulă ce Carol XII jōcă la anii aceștia în Polonia și contra Rusiei este lesne de

apreciat. Asemene și relațiunile lui Feriol cu Carol XII. Bătălia de la Pultava nu lasă indiferentă pre Ludovică. Elă negociază pe d'oparte pacea pentru sineși ca să fie mai liberă a lucra în Orientă, ear pe de alta împinge pre Turcia să facă resboiă Rusiei și s'o împedice dela alianța cu Austria. Victoria lui Vendôme dela Villaviciosa redă lui Ludovică vechia sea energiă; eșirea din alianță a Angliei, obligă pre aliați să fie mai tratabili. Schimbarea din domniă, prin mórtea lui Iosif la Viena, urmându-i la 1711 Carol VI, urmată de o nouă victoriă a lui Vilars, aduc pacea celebră dela Utrecht 1713.

*

In acest restimpă, ca și in ȕilele cele de mare cumpănă, Ludovică nu perde din vedere Dunărea, Carpații și Balcanii.

Lui Feriol urmază la Constantinopole Des-Allieurs, fiul aceluï-a-lalt ambasador, de care amă vorbită. In 1710 Des-Allieurs, ca să vină la postulă seă în Constantinopole apucă calea prin Ungaria, Polonia și Principate. La Iași află pre N. Mavrocordat, în 10 Martie 1710 și din Bender încă scrie Regeluï: „je ne puis assez me louer de l'honorable

et bonne réception que j'ai reçue du Prince de Moldavie. (Caet 21, p. 206).

Nu tabacherei ce Des-Alleurs aduce lui N. Mavrocordat dela Ludovicu, nici ceasornicului datu secretarului lui Vodă, este a se atribui sentimentele Curței din Iași, ci faptului că Turcia, amenințată de Austria, nu vede ear salvarea ei de cât în Franța. Așa, Ludovicu, în cele mai grele zile ale seile încă tot este puterea în jurul căruia graviteză cei din Orientu. Acesta ne espică speranța Mavrocordatilor și a Ghicilor în Francia. La 31 Mai 1710 (Caet 21, p. 208) Grigore Ghica, refugiat la Viena, se declară, prin o epistolă către Ludovicu XIV, că elu este servitoru fidelu alu Franciei... Că elu merge la Constantinopole unde Vizirulu are plecare a-lu restabili pe tronul, și că să-lu iea sub protecțiune Ludovicu XIV.

*

Unu momentu aflămă ore-care confusiune în purtarea Franciei la Constantinopole. Acesta din cauza neînțelegerilor dintre fostul ambasadore Feriol și Des-Alleurs. Acesta protege pre Mavrocordatu până a adăposti

pre unul în palatul ambasadei; Ferial îi denunța ca vânduți la dușmani...

*

Dar dela amenunte să ne urcăm la mai mari.

Resbelul Turciei dela 1711 contra Rusiei, este sub instigațiunea Franciei, fiă și ocultă cum o declară Salebery în *Histoire de l'Empire ottoman* vol. III, page 107. (On attribue ces changements à l'influence du parti suédois, que soutenait *en secret* le comte des Alleurs amabasadeur de France.)

*

Nu mă incape timpul să aducă aci tôte sêu baremă mai multe din documintele prodromatice resbelului dela Prut 1711; voiți aminti numai, că încheierea pazei fu o mistificațiune pentru Des-Alleurs. Acêsta o spune Regeluî sêu, în 28 Octobre 1711: „Le Visir au lieu de faire des conditions selon qu'on était convenu (ad. cu el) et par des gens députés pour cela, commença de demander lui-même les points suivants...”

„Tout le monde, adaoge Des-Alleurs fut

surpris de la pauvre manière du Visir qu'il eut en demandant *les prétentions du Czar*, l'ayant entre les mains... *J'ai pris* la parole en remontrant au Visir le tort qu'il avait de procéder de la guerre, les Moscovites devaient premièrement mettre les armes bas et se rendre à la discrétion du Vainqueur et qu'après cela on procéderait aux conditions selon qu'on le jugerait à propos..." (Caet No. 26, pag. 260).

*

Scimă de unde a provenit graba Vizerului: aurul, bijuteriile Imperatesei rusesci au fost mai puternice de cât influența politică a lui Des-Aleurs!...

*

Totuși Des-Alleurs consideră ca un triumf al politicei séle rechiămarea la tronul Moldovei a protegiatului său N. Mavrocordat...

Brâncoveanu totu 'i scăpă din mâni!

Dar pucină se mai bucură nenorocitulă Domnă de triumful său asupra politicei franceze. Cunósceți tragica lui mórte. Cine

a urmat cursul meu la Universitate scie că eu nu sunt admirator al lui Brâncoveanu... Nu-mi placu domni, nici omenii noștrii de stat, cari se uită cu ochi galeși la Streini, fiă aceia nemți, fiă ruși... (*Vii applause*) Cu totă acéstă ură ce Des-Allieurs avea contra lui Brâncoveanu; de și neîndoios contribui fórte multu la căderea lui Brâncoveanu, ambasadorele francesu, ca noi toți, desaprobă mórtea crudă a neamicului sêu și a familiei lui.. (In epistola sea către Regele Ludovicu din 3 Februarie 1713 Des-Allieurs scrie:

„Les turcs même ont trouvé beaucoup de barbarie et de férocité dans cette action, disant que les enfants de ce prince n'avaient eu aucune part aux fautes du père qu'on a accusé d'avoir donné des vivres aux Moscovites dans le temps qu'ils étaient sur le Prut, d'avoir fait sortir l'argent hors de cet empire, de l'avoir envoyé à Vienne, à Venise et en Transilvanie et d'avoir tyrannisé les sujets du G. S. pour en tirer des sommes considérables.“

(Maî veđi și raport. din 16 Oct. 1714, caet No. 30, p. 292.)

*

Nu târziu după Brâncoveanu móre și Marele Rege Ludovicü XIV (1715).

Cu mórtea lui intrăm în perioda a 2-a a epocei ce tratămü.

Perioda II.

Nu voiü aminti, Domnilor, diversele fase ale resbelului Țurciei cu Austria, care se termină cu pacea dela Pasaroviț. Voiü dice numai, că negocierile acestei păci, a și datü pe fêtă tóte planurile Austriei, din cari planuri resultă și învățăminte pentru viitorü.

Ce cerea Austria spre a face pace? „Les deux Principautés de Valaquie et de Moldavie comme dépendantes du royaume de Hongrie...” (page 305, caet 31).

A! étă mărgăritarele ce lipsiaü din coróna Ungariei!... Nu vă potü spune decât asemenea revendicări de petre din coróna S-tului Stefan a datü locü la schimbări de note cominatorii, ca revendicarea de almintrele istorică a amicului meü, Domnu Petre Grădișteanu... (*Lungü applause*).

*

Austria când cerea Moldova și Valachia nu stăpâna cu armele de cât Oltenia...

Orî și câtă slăbiciune era la Curtea lui Ludovică XV, ea se simți datore a se mișca la așa pretențiune nerușinată... Franția revine la vechia ei convingere, că alipirea țerrilor române la corónă Austriei, este rumperea a orî-ce equilibru politică în Europa și o imediată perdere și pentru însăși Franția. Decî se puse ear pe lucru... Marchisulă de Bonnac, noulă ambasadore ală lui Ludovică XV interveni, în luptă cu Anglia și Olanda amicele Austriei...

Ast-felă pacea, orî cât de desastrósă se semnă la Pasaroviț la 1718, ea nu răsui din țerrile române de cât Oltenia, dóră ca să remână fapta documentulă de amiciția și de desinteresarea vecinei nóstre, vechia *aliată* a lui Brâncoveanu și Șerbanulă Cantacuzinulă!
(*Aplause*).

*

Planulă ce urmăria Austria putea fi dat pe față și de convențiunile carî le încheiă, le impuse Turciei îndată după ratificarea

tratatului dela Pasaroviț. Cine voesce să înțelegă lucrarea politică de ađi a Austriei citescă acele convențiunī, cari tindū a-ı a-servi tótă România economicese, cari ı daū suprema priveghere asupra Dunărei și a Oltului etc.!

A! dela Austria să învățămū Domnilorū, un lucru folositorū: perseveranța cea mai mare în unū plan politicū! (*Aplause repetite*).

*

Politica Franciei primise în 1718 unū eșecū. Atunci, deșteptată Curtea dela Versailles, ear se agită întrebarea d'a salva Principatele de ghiara vulturului Austriacū, întrunindu-le sub unū singurū Domnū. Candidatul la acestū statū de creatū fu earășī Racoți, neamiculū bine cunoscut alū Austriei... Acesta ar fi putut, credea Ludovicū XV, să întrunescă nu târđiū Ardélulū la Principate...

Racoți era la Mai 1718 deja nu numai protegiatulū Franciei ci și alū celebrului Alberoni.

*

Bonnac lucră pentru planulū francesū, dar

tot odată, se sili a atrage în partea Franciei și pre Domniî românilor... Cu Nicolae Mavrocordat isbuti lesne. „Cependant comme *ce calme* ne saurait durer, dice de Bonnac guvernului francesu, în 10 mai 1719, (vedî Hurmuzaki vol. VI, pag. 256 și 263) et qu'il est bon de se préparer de bonne heure des moyens d'agir quand l'occasion s'en présentera, *j'ai formé une liaison fort étroite* avec Nicolas Mavrocordato Prince de Valachie. . . Ce prince qui pendant sa prison chez les allemands a contracté une haine personnelle contre eux, m'a fait assurer qu'il n'oublierait rien pour fortifier les bons sentiments où est la Porte pour la France et véritablement il m'a donné plusieurs marques pendant son séjour à Constantinople de la sincérité de ses sentiments à cet egard et je crois pouvoir compter absolument sur lui, si... l'interêt du Roy demandait de porter les Turcs à une nouvelle guerre contre la Maison d'Autriche...

*

Bonnac se pregătia de ună noî resbelû contra Austriei, tocmai în momentul când se putea crede așa resbelû cu totul în-

lăturat. In adevăr, Francia încheiă pace cu Anglia la Londra, în 2 Augustă 1718; Carol VI și elü aderă la tratatü. Olanda făcu asemenea. Acésta este *quadrupla ali-anță...*

Aci începe seria mare a rătăcirilorü poli-tice a Franciei!

*

Prima consecință a acestei împăcări ne-pricepute a Franciei cu Carol VI fu o isbire mortală ce Austria mijloci țerilorü române. Pe când de Bonnac credea a manține influința Curței dela Versailles, în Constantino-pole în Bucuresci și Iași, împărțindü la bani în drépta și în stînga, (caet 33, p. 322) Austria proba Turciei, că numai cu dînsa 'i remâne se compeze pe viitorü...

Acéstă situațiune avu de contra efectü spornica influință a Rusiei, în Principate, căci de câte-orî aceste țeri s'aü vedütü ame-nințate dela Vestü, aü cădütü în erórea d'a căuta spre Estü, încă dela Alexandru celü Bunü! (*Aplause*).

*

De Bonnac simți acésta și atunci în des-perare de causă își repurtă ochii la Polonia...

Aci, murindă Augustă II, Ludovică XV ginere lui Leszinski, se creău dator să lucreze pentru suirea socru-său pe tronă în opunere cu candidatura lui Frederică Augustă de Saxa fiulă mortului rege. Acesta era patronată de Austria și de Rusia.

Atunci Curtea dela Versailles isbutesce a afla aliați contra Austriei, în Regele Spaniei Filipă V, și în Regele Sardiniei Carol Emanoil III. Ambii aliați urmăriaă dela Austria pământuri în Italia. Abilitatea Franciei fu d'a face ca Anglia și Olanda să se declare neutre, mulțămindu-se cu condițiunea ca Ludovică XV să nu atace *les Pays-Bas*.

Resbelulă fu scurt și decisivă, dar Polonia nu câștigă în pacea dela 1735 nimica din elă: Leszinski păstră titlulă de Rege și obținu ca regat Lorena, care avea să rămână Franciei la mórtea lui Leszinski.

În mijloculă acestor evenimente, ne putemă închipui ce rolă activă a avută politica francesă în Orientă. De Bonnac încă dela 1729 pregătia lucrurile; celă pucin Bonnaval scrie lui de Villeneuve: „Mon-dessein etait de me joindre au Prince Racgotzi quand on ferait la guerre aux impériaux, ce que les Turcs doivent différer s'ils sont sages jusques au temps que l'Empereur sera en

rupture avec la France. Mon projet, en attendant ce temps là, était que le G. S. sacrifiât, s'il était possible ce qu'il tire des tributs de Valachie et de Moldavie et ce qu'en retirent ces Princes qui gouvernent ces deux provinces, lesquelles sont très spacieuses et fort fertiles, et qu'il me fut permis, d'accord avec le Prince Ragotzi, d'employer tous ces fonds là à la levée d'un corps de troupes... que l'on aurait le temps de discipliner pendant la paix..." Crede că putea ridica 40000 de cavalerie... „Ce corps de troupes entrerait dans la Pologne par la haute Hongrie ou dans la Transilvanie et ferait une très-utile diversion contre l'Empereur..."

La 17^{29/30}, de Villeneuve înlocuesce la Constantinopole pre de Bonnac, tocmai când acolo se întemplă *Zurbaoa*, cum o chiamă letopisetulă lui Neculcea, a lui Patrona Calil, celă care voia să dea Moldovei Domn pre măcelarulă serbă Buțucachi!..

*

Schimbările ce revoluția turcă ocazionază în domniile române, ear arătă Franciei necesitatea unei stări de lucruri mai temeinică.

De a treia oră în diastemă de 80 de ani se pune înainte planul, neplăcut Austriei, al unirei țărilor române în unu stat, care să fie barieră la aspirațiunile Austriei în Orient. In cartónele Ministerului de esterne din Paris este unu memoriu din 13 Mai 1732, subsemnat de unu óre-care Disloway și adresat regelui, prin care se ȳice:

„Il y a un grand pays presque inhabité, situé sur les confins de la Hongrie et de la Transilvanie et dépendant de la Valachie et de la Moldavie; ce pays est très fertile et propre par sa situation... à y attirer un grand nombre d'habitants pour y former des colonies...”

Acestu Disloway cere ca din aceste țeri să se facă un regat și suveranitatea ereditară a noului regat să fie asigurată familiei lui. Elu e sigur săobțină ajutorul lui Ludovicu XV, căci proiectulu său „a pour objet de ressérer la puissance de l'Empereur, de diminuer les forces que l'Empereur est en état de lever dans la Hongrie et la Transilvanie et d'empêcher qu'il ne donne plus d'étendue á ses états de ce côté-ci (spre Dunărea).“ (Caet 37, p. 368).

*

Proiectulu remase fără urmare. Villeneuve

se mărgini a'și asigura amiciția Domnilorū. În Moldova era unulū despre care Villeneuve scrie Regelui: „Le prince de Moldavie m'a donné plusieurs témoignages de son attachement pour les intérêts dela France.“ (Caet 39, p. 382).

*

Pacea Francei dela 1735 a trebuit să surprindă neplăcut pe Turcia, care la 1733, cum spune de Villeneuve în o epistolă din 23 Ianuariū 1734, se pune în mișcare în favórea reușirei ideilor franceze în Polonia. (Caet No. 38, p. 376. *)

Mare trebuie să fie fost vađa Franciei la 1734, pentru ca Turcia, amenințată de unū mare resboiū ce Rusia 'i suscitasă în Persia, să nu ezite a-și purta mai nainte de tóte activitatea în spre Polonia, spre a ajuta pre Leszinski, împreună cu Tătarii din Crimeea. Indemnați la acésta de celebrul Baron de Tott, ungur în serviciulū Curței franceze!

Recunoscū că argumentele lui de Villeneuve, ca să stărnescă la resbelū pre Turcia erau serióse: elū arétă, demustră Vizerului, în octombre 1735, că decă în Polonia isbutesce Fredericū August III, unū prin-

*) (Veđi Salaberry si Becattini).

cipe germană aliat cu Curțile de Viena și de Rusia, „qui sont deux puissances dont le G. S. doit le plus se défier,” apoi se va face o alianță între Imperatoarele German, Rusia și Polonia, „dont l’objet est non seulement d’enlever aux Turcs la Valachie et la Moldavie, mais encore de parvenir à la destruction de l’Empire Ottoman.” (Caet 39, pag. 389).

*

Acum era orî nicî odată, momentul ca Franția, aliata Turciei, să se declare și să urmărească realizarea vederilor ei la Dunărea și în Polonia... Dar ministru lui Ludovicu XV era Cardin. Fleury, care „prêtre, évêque et cardinal de la S-te Eglise romaine (Saleberry, T. 3, p. 195) nu găsi potrivit cu elu a duce pre Franța catolică alătura cu Turcia păgână, contra unor puteri creștine...*)

Turcia remasă singură! Rușii începă resboiul, cu atât mai multă grabire... Atunci

*) L’ambasad. de France crut les circonstances favorables et renouvela ses démarches (1736) pour que la Porte se déclara contre l’Autriche et la Russie, (Salaberry, T. 3. pag. 193.

Carol VI, generosă ca vulpea, se declară gata a face pre mijlocitorulă păcei dintre Turcia și Rusia...

Numai, biata Austria cere un telalică!... I se cade ei, ca bacșișă, Moldova și Valachia... Și fără a mai aștepta un „Peki!“ dela Turcă, așișă intră în Principate!

„Quatre armées Autrichiennes s'avancent sur le territoire ottoman sous l'ombre dela pretendue négociation qui commandait la sécurite à la bonne foi musulmane.“ (Salaberry, pag. 201, Tom. III).

*

Norocă că energia Domniloră români, vechi partizani ai Franciei, salva țerile. C. Mavrocordat bate pre Walis în Muntenia și-lă dă peste Carpați, ear Gr. Ghica din Moldova învinge și ucide în luptă pre Urcetti.

Atunci deșteptat curagiulă în bieti Turci,*)

*) Turcii, cari erau furiosi contra Impăratului Austriei, (Carol VI) pre care-lă aleseseră ca arbitru, anunțară. „A l'ambassadeur de France, en 1738, que le G. S. ami de la paix-allait entreprendre une nouvelle campagne, et que ses ennemis leur offrieraient des conditions honorables et avantageuses, et qu'il n'écouterait aucune proposition que sous la médiation du Roi Louis XV.“ (Salaberry, pag. 205, vol. 3).

ieŭ și ei conducerea resbelului la Dunărea mijlociă, cu mai mare energiă și Austriaciŭ, cari nu mai aveau un Prince Eugene, sunt bătutŭ preste totŭ.

*

Acum Fleury, catoliculŭ Fleury, intervine și prin art. 4 dela Tratatulŭ din Belgradŭ, face a se restitui Turciei, adecă României, Oltenia ce răpită la 1718. (Caet No. 41, p. 419). Așa pacea dela 18 Septembre 1739 șterge rușinea din 1718!

Folosulŭ imediatŭ fu că Ana a Rusiei și ea se vedŭ silită a cere și ea mizlocirea Franciei pentru pacea sa și Villeneuve isbuti să facă, ca Principatele române să se deșerte de Ruși, (vedŭ Salaberry, pag. 212, vol. 3 *).

*

Ceea ce determină pre Austria să facă pacea de Belgrad iute, fu póte convingerea în care era Carol VI, că pragmatica sancțiune va nasce greŭ resbelŭ contra ficei séle Maria Theresa, îndată ce elŭ va muri.

În adevărŭ Carol VI, ultima odraslă din

*) Vedŭ nota relativă, la finea broșurei.

Habsburgii muri la 1740 și atunci începu resbelul de succesiune a Austriei.

*

Nu voi urmări fazele acestui resbel. În timpul lui nu mare fu jocul diplomației franceze, în Constantinople și în Principate. Totuși, către ultimii ani ai lui, aflăm la Constantinople ambasador pe Des-Alleurs fiu. Elu călători prin Varsavia și prin Iași la 1747. Aci află pre Gregore Ghica, altădată amic al Franciei, dar acum delăsat de ea, cum se putuse crede, amic al Rușilor. Totuși Gr. Ghica primesce bine pe Des-Alleurs...

Dar Francia d'acum înainte cade (cât privește Orientul) din eróre în eróre! Fleury murise la 1743 și succesoarele său, ignorant de importanța politică a țerilor române nu voesce a le trămite consulii francesi, „Căci la Hospodars de Moldavie et de Valaquie... ne signifient rien aujourd'hui.“ (Odobescu, caet No. actulă dela 21 Mai 1748).

Ministrul francesu se otăresce, „si par les circonstances ces Princes devenaient de qq. utilité, de trouver, pour une comission passagère, qq. français *intrigant*, lequel sous

pretexte de commerce, pourrait rendre les services nécessaires.“

*

Desprețul acesta al Franței pentru Domnitorii noștri avu de rezultat, intervenirea unui nou factor la faptele românilor. Acela fu Prusia. Miniștrii acestei țări văduseră de ce utilitate Principatele fuseseră pentru politica Franței în trecut și deci... se substituiră Franței, care neînțelept se retragea din scena Dunărei...

Intervenirea la data acesta a Prusiei, a acestui nou factor la faptele din țările române, din cauza nedibăciei politice franceze, nu vă amintesc faptele analogi ale introducerii dinastiei noastre iubite, la 1866! (*Applause*).

*

Frederic, în relațiune cu Domnul Valahiei și cu Tătarii din Crim, împinși și ei de Franța prin baronul de Tott și acum delăsați, (Salaberry, p. 296, vol. 3), devenia puternic în Orient, pe când Franța perde teremul câștigat în un secol!... Decă Frederic nu împinsă totuși pre Turci,

la resboiū, este că, murindū între aceste Impărătesa Elisabeta a Rusiei, succesoarele ei Petru III, mare admirator alū lui Fredericū, își retrase oștirea din resbelulū aliaților contra Prusiei.

*

Alătura cu Ministrulū Prusiei, ambasadorele Franciei, pôte fără să mai urmărescă unū planū otăritū de Curtea sea, totū mai lucră la Constantinopole. Des-Allieurs, care debutase prin o greșală, acea d'a desprețui pre Domnitoriī romāni, simți îndată necesitatea a le urmări tôte faptele și deci avea pe lîngă ei agenți secreți, în secretariī orī medicii lor. Așa avu pe lîngă C. Racoviță pre Linchou, care se stabili la Iași și apoi la Bucuresci, „dans la vue de faciliter et nourrir l'intelligence avec le Prince.“ (Des-Allieurs, epistola către ministrulū Puyzieulx, 120 Noembre 1750).

Rolulū lui Linchou pre lîngă C. Racoviță în domniā din Moldova ș'apoi în cea a Valachiei a fost fôrte mare. Cronicile nōstre nu iubescū pre Linchou, dar adevărulū e că Linchou, servindū interesele Franciei, fu credinciosū și lui C. Racoviță și perdu capulū, la Constantinopole, în serviciulū aceluī Domnū.

*

Negreșitū că Francia nu era singură a spiona mișcările Domnitorilorū celor disprețuiți... Austria caută să contrabalanteze influința emisarilor francesi prin emisarii ei. Așa vedemū pre unulū, Père Laydet, franciscanū, care îmbla prin Moldova sub pretextū d'a zidi o biserică catolică, dar care, în realitate, — ȡice Des-Alleurs, — era agentulū politicei nu numai Austriace, ci și Rusesci...

Bine înțelese ambasadorulū de Vergennes, de mai apoi, (la Decembre 1759) și politica Rusiei în Principate: „si la Russie parvenait à s'avancer jusqu'au Niester, bientôt elle voudrait que le Danube lui servit de limites. Ce projet ne lui est pas nouveau. Chotin et Bender ne sont assurément pas des boulevards inexpugnables et la Moldavie, qui a une même communication (religion) avec cette puissance et qui gémit sous la plus cruelle opression ne desire qu'un changement de domination (pag. 696, caet 69).

*

Asemene fiind convingerile mintuitoare ale

ambasadorilor franceși din Constantinopole, Des-Allieurs nu abandonă definitiv firul politiceii celei bune, ori cãtũ nu era acẽsta acum vederea Curteii dela Versailles. Des-Allieurs protege pãnã la a se compromite pre C. Mavrocordat, esilat de Turci, Des-Allieurs 'i dã asil în chiar palatulũ ambasa-dei, 'lũ ajutã sã-și recapete tronulũ, chiar fãrã aprobarea Curteii sele... scriindu-ï cã voesce sã-lũ punã Domnũ în Valachia, cãci celũ actualũ (Matei Ghica) este cu totulũ „extrêmement dẽvoué a la Maison d'Autriche!“

La data acẽsta Ministrulũ de externe alũ Francieii scrie, ca responsũ lui Des-Allieurs, (14 Noembre 1753) „Je sens qu'il serait utile d'avoir dans ces deux principautés des Princes véritablement attachés à sa Majesté et qui, aussi éclairés que zélés, pussent désabuser la Porte de tous les faux bruits que les cours de Vienne et de Russie y répèndent et lui faire passer avec vérité et précision les nouvelles d'Europe...“

*

Este o scinteie, una lucóre trecetóre în

mintea Ministrului lui Lodovică XV. „Elă cere lui Des-Alléurs un memoriu despre țările române... Dar refuză lui Des-Alléurs banii pentru a repune Domnă pre C. Mavrocordată. Tótă corespondența lui Des-Alléurs e indignată de acestă refuză, care, după elă, a făcut pre Francia să pérdă ocașiunea d'a 'și atașa un omă ca C. Mavrocodatu... Nemții mai abili, aă pusă mâna pe elă... l'aă ajutat cu bani să scape de esilă... decă, „se serait se flater que de présumer qu'on trouvera en lui désormais un ami bien essentiel et bien utile, surtout après l'accommodement qu'il a fait, qui lui donne nécessairement des liaisons avec les cours de Vienne et de Russie...”

*

Mult spera Des-Alléurs că decă ar isbuti să împace pre Racovița cu C. Mavrocodatu și iar face Domni, „La Russie et la cour de Vienne, n'auraient pas si beau jeu à la Porte.”

*

Dar încă odată, cele mai inteligente mă-

suri propuse de Des-Alleurs nu mai află ecou la Versailles, unde lucrăză agenții Mariei Tereza...

*

La 1756, și aceste mici manifestațiuni ale politicei franceze în Orientă încetăză aprópe d'a mai compta, căci dela acéstă dată Francia perde pe mulți anī firulū politiceī străvechī față cu Austria. Ministri ca Bernis, creatură a D-nei Antoinetta Poisson (Pompadour), se lasă a fi convinși de Kauniț, că Prusia este neamicul nu mai mult alū Impēratulū de Viena, ci alū Francieī și Europei... Maria Tereza cea rigidă asupra capitolulū moralei, nu ezită d'a scrie directū cu măgulire către M-me de Pompadour, me-retricea lui Ludovicū XV, ca să capete în ea unū partizan alū alianței Franceze cu Austria!.. (Tratat de Versailles 1 Mai 1756). Acest tratat „il capo lavoro della politica Austriaca e l'ultimo termine dell'acceca-mento francese“ (pag. 40, vol. VI Cantu) este subsemnat în 1757 de Elisabeta a Ru-siei, doritóre a'și resbuna de satirile făcute contra ei de Regele Fredericū... Suedia intră și ea în alianță...

*

Atunci Prusia substitui lesne la Constantinopole influința sea celei francesă, căci căuta să stîrnescă pre Turci contra Austriei ori barem contra Elisabetei Rusiei. Și eată că Devergenne ambasadorul francesu din Constantinopole se pomenesce, la 31 Octombore 1756, că-î scapă situațiunea din mîni, nu numai în Capitala Turciei dar și la Bucuresci. Domnul de aci s'a dat în partea lui Frederic și, dice Vergennes Regelui Franciei: „L'ambassadeur n'est pas le seul appui ou le seul canal des négociations que le Roi de Prusse voudrait lier avec l'Empire Ottoman, il a un ressort plus accredité dans le Prince de Valaquie; celuici professe la haine la plus décidée pour les Autrichiens!. (*Aplause vii*) il a donc saisi avidement les circonstances présentes pour tenter de former une liaison entre le roi de Prusse et cet Empire...” (Caet 67, p. 680).

Sciți cum se termină resbelul de 7 ani, prin pacea dintre Francia cu Anglia și Spania, dela Paris, 10 Februare 1763, unu an mai nainte de mórtea D-nei de Pompadour, care 20 de ani dusă Francia pe căile rătăcitei politice!

Trebue să recunoscem că această pace se grăbi Franca a o face spre a putea interveni în afacerile triste ale Poloniei. Aci, la 1762, muri August III, și Caterina Rusiei voia să introducă la tronul pre amantul ei Poniatowski. Acesta era nepotul celui care altă dată fusese agentul lui Carol XII la Constantinopole. Acum el era ambasador al Poloniei la Petersburg. Caterina, sub pretextul d'a asigura libera alegere a Dietei băgă 40000 de Ruși în țară... (1764) Sultanul Mustafa se supără... Dar intrigile 'lă făcu să declare, că nu va interveni în Polonia, decât nu se va alege Poniatowski. Apoi tocmai fu ales la 1764! Mustafa furios... Dar Caterina II, cumpără pe unu Imam, care cu Coranul în mână declară că nu e Casus belli...

Totuși Franca împinge la resboi pre Mustafa și o moschee fiind derimată de Ruși în Polonia, Turcia d'astă dată declară resbelu, la 1768.*)

*

Consecințele declarării resbelului fură rechișmarea la tronurile românesce, a lui C. Mavrocordat și Gr. Ghica, cari trecu de amici ai Franței.

*) Vedi nota la fine.

Era însă acum o iluziune a lui Des-
Alleurs!

Românii vedându țerile lor devastate, per-
duseră încrederea în Franția... Rusia era
pe totă dioa mai mult în conștiința lor
factorul cel mai puternic delă care spe-
raă vindecarea relelor!

*

Și cu tóte aceste, Sultanulú Mustafa III,
mai credea în Franția, unde după Pompa-
dour domnia vestita Dubarry. In unú dis-
cursú alú seú cătră ulemale, la 1770, dicea:
„La France notre alliée de tous les temps
ne se refuse par à soutenir mes efforts;
déjà l'on traite, par mon ordre, avec elle de
l'achat d'un grand nombre de vaisseaux de
guerre...”

Nu-î vorba, că Mustafa adăogea că, „Les
cours de Belin et de Vienne m'offrent leur
médiation; toutes deux proposent de négo-
cier la paix... sur le statu quo ante bellum...
et les Russes s'engagent à sortir de la Po-
logne.”

Da, Austria promitea să intervină... ba și
Rusia promite pacea, dar era ca mai bine să
ajungă la împărțirea infamă a Poloniei!..

*

Și ca la Ocașiunea resbelului anterior, cându ca prețu mediațiunei, ceruse Moldova și Valachia, și de astă dată Austria, isbutesce a subsemna cu Turcia un tratatū secret, la 1771, prin care ca prețu alianței:

1°. Turcia avea să-i dea earășī Oltenia,

2°. O rectificare de granițe în Moldova în favórea ei. (*Bravo!.. Aplause*).

„La Porte pour témoigner la gratitude et la reconnaissance parfaite des procédés généreux qui ont été manifestés de la part de LL. MM. II. et RR., leur remettra *de plein gré* et leur cèdera en don toutes les parties des dépendances de la Princ-té de Valaquie qui se trouve bornée d'un côté par les frontières de la Transilvanie et du Banat de Temeswar, d'un autre côté pour le Danube et de l'Autre côté par l'Olto, et la cour Impériale exercera de plus la supériorité de l'Olto.“

Ei! Acumū voesce supremația pre Dunărea! (*Aplause frenetice*).

„Art. 3. Comme les habitants de la Valaquie et de la Moldavie n'ont cessé depuis plusieurs années de troubler la tranquillité des

frontières de la Transilvanie et d'étendre leurs usurpations sur le territoire de LL. MM. II. et R.R., pourqu'à l'avenir il ne subsiste plus aucun prétexte d'usurpation ni de transgression, on recherchera et distinguera à l'amiable les anciennes bornes, incontinent après la conclusion de la paix, et dans cet arrangement *encore, on s'appliquera à satisfaire* la cour impériale." (*Aplause*).

*

Francia nu numai avea sciință de asemenea tractat secretă infamă, dar încă indirectă l'aprobă, căci în 10 Septembrie 1771, ambasadorul francez scrie Porței, că „L'Empereur (?) de France a eu la satisfaction de voir la cour de Vienne s'accuser des mêmes vues et embrasser ce plan de conduite...“ (pag. 857, caet 85).

Ba Francia invita pre Curtea de Viena, ca ea să stărue, „exiger de la Russie des conditions plus honorables et moins dures pour l'Empire ottoman“ (!!)*

Rusia, simțind că Francia oră cât de cădută nu lasă ca să'și întindă stăpânirea peste țările române, recurge la o metodă mai apoi repetită: Impărătesa Rusiei otă-

*) Veđi nota la fine.

reșce a ceda Moldova și Valachia Austriei, care „qui les rendrait aux turs si elle le voulait.“ (pag. 869, caet 86). Așa scrie Kauniț către Thugut intern. Austriei la Constantinopole.

Numai când nu pôte, Austria, Kauniț se mărginesce a cere, fie și cu bani, Valachia celū pucin, și chiar fie și numai Oltenia, „Le but secret de la cour de Vienne est toujours de se ménager la cession de la Valaquie Autrichienne, pour la quelle elle donnerait jusqu'à 12 millions (caet No. 87, pag. 873.

Kauniț negocia și cu Turcii și cu Rușii. La Turci cerea Oltenia, la Petersburg, „Un morceau de la Moldavie, qui convient aux nouvelles acquisitions en Pologne.“ (p. 874, caet No. 87). (*Mari aplause*).

Comitele de Vergennes stăruia ca condițiile Rusiei să fie bune, dar ale Austriei!! Trist rolū este acelū alū lui Ludovicū XV, în aceste afaceri; elū a perdut cu totulū din vedere interesele Franciei! (*Vii aplause*).

Maī întēiū, despre Moldova și Valachia cari în trecut serviseră politica Franciei, în atâte rēnduri, noulū ambasador francesū la Constantinopole primesce în 30 Maī 1774, dela Paris instrucțiune, că Curtea de Viena,

numai de formă va cere indep. Moldovei și Valachiei, dar că apoi le va lăsa cum sunt. (pag. 906, caet 90).

Și notați vă rog, că în forum interior al lui, St. Priest scie bine, că „l'hypothèse que la cour de Vienne veuille s'unir à la Porte pour la sauver du danger éminent de succomber aux efforts de la Russie, me semble peu vraisemblable.“ (pag. 916, caet 91).

În adevăr că nu putea rămâne nimenui îndoală de ceea ce voia Austria, de ore ce ea invadase *exabrupt* Bucovina cu oștirii... (*Lungă aplause*).

St. Priest merge și mai iute de cât guvernul său în sensul Austriei: în 29 Ianuarie 1774 scrie lui Choiseul că ce atâta vorbă de clacă, „La cupidité de l'Empereur d'Autriche se borne au vieil Orsova et à un angle de la Moldavie, entre la Transilvanie et la Pocutie... *C'est peu de chose...*“ (pag. 875, caet No. 87).

Audiți! Bucovina, c'est peu de chose!! (*Repetite aplause*).

*

Numai în contra Rusiei se mărginesc acum lupta Franciei. În 8 August 1774, Choiseul scrie lui St. Priest: „Vous profi-

terez de tous les moyens possibles pour faire sortir la honte et le danger des conditions aux quelles le Divan veut se soumettre. Si les *Russes* obtiennent un port et le droit d'avoir une force navale sur la mer Noire, c'en sera fait de l'Europe pour les Turcs!" (Caet 90, p. 909).

*

Dar întinderea Austriei, pre care o combatătea altă dată Franca, ce a devenit?

Eată rezultatele stăpânirii la curte a M-e de Pompadour și a unei Dubary!

St. Priest *intervine* energic și se face pacea de la 21 Iuliu 1774, „La payx de C. Cainardgi, (dice Salaberry, p. 75, Vol. IV) se fit sous la médiation de la France.“ *)

*

Ca consecință a păcei acesteia, Gr. Ghica, fu rechiămat Domnă Moldovei. Elu este gloriosul apărător ală Bucovinei... In loc însă ca să afle în Franca un protector, St. Priest ilu acasă că resista, și că amenință să nu i se iea Bucovina! (pag. 879, caet 87)... Când nemuritorul martir e asasinat

*) Veđi nota relativă la pag. 131.

la Beilic, St. Priest nu află măcar o vorbă de părere de rău. Ba încă elū declară, „il est notoire que cet homme etait vendu à la Russie depuis longtemps.“ (Caet No. 87, pag. 879).

Austria profită de rătăcirea Franciei. Pe d'oparte Kauniț 'i propune, ca basă nouă a politiceii comune francesă și Austriacă, păstrarea Imperiului Otoman, pe d'altă parte țice: „qu'il n'y a point d'espérance qu'il se soutienne longtemps... que dans cette hypothèse, il serait désirable que la Russie ne put, par ses forces maritimes, suffire à la renverser...“

Dar de ce acéstă îngrijire ?

Ca nu cumva Rusia să remână singură posesóră pământului Turciei, și ca să fie silită „de recourir à la coopération de l'Autriche, ce qui ne pourrait qu'entraîner un arrangement sur les conquêtes, à la convenance des deux cours... (p. 881, caet 88). (Aplause).

*

Kauniț, vedeți, era barem brutalmente sincerū !

Apoi Choiseul tot nu pricepea!...

Ear la Constantinopole St. Priest numia oficial pre internunciulu Austriei „notre ami..“ (Aplause).

Notre ami, scie și St. Priest, ca să ajungă a se înțelege cu Turcia despre invasiunea austriacă în Bucovina, primi ordine să împartă și bani... (p. 882, caet 88).

„*Notre ami*“ dice lui St. Priest că Bucovina este „*une bagatelle...*“

Cu trista spoliațiune a Bucovinei, ajungem la anul morței lui Ludovică XV și la aven. lui Ludovică XVI, decă la:

Perioda III.

D'ocamdată, cum dăserăm dela începută, Ludovică XVI se părea că va reveni la vechia politică francesă față cu Austria. Nejustificata invasiune a Moldovei, a frumoșei Bucovine, de către oștiră austriace, e desaprobată de noulă rege. El scrie lui St. Priest, în 2 Decembre 1774, că ambasadorulă austriacă din Paris, Comite de Mercy, negă invasiunea Moldovei, de și e afirmată de ambasadorulă de Berlin și de Petersburgă, unde lucrulă a și făcută rea impresiune. „*L'ambassadeur Impérial désavoue formellement tout accaparement en Moldavie, soit avec moi, soit avec ceux des ministres étrangers, qui lui en parlent. Nous*

aimons mieux refuser croyance aux avis multipliés et caractérisés qui nous reviennent, que de suspecter la bonne foi (!!) et la franchise du ministre autrichien, que rien ne forçait d'user d'une *restriction* (aşa se ȳice minciuneŃ în termen diplomatică? — *VŃ aplause*) mentale dont la vérification des faits ne tarderait pas à le convaincre." (pag. 919, 920, caetu No. 91).

*

Va să ȳică ambasadorul Austriacă Comitele Mercy elŃ însuși se rușina de procedarea AustrieŃ și o nega. Prusia, la primul moment n' o condamnă, căci FredericŃ scrie (ȳice St. Priest în 17 Februarie 1775) ambasadorelui său Zegelin, „de ne pas instiguer la Porte contre les Autrichiens sur l'affaire de Moldavie“ — De ce? — Pentru că FredericŃ otărŃ se-și întindă și elŃ posesiunile în Polonia, lăsând pre Austria să dobŃndescă în linisce dela Turci compensaȳiuni „plus qu'équivalentes.“ (pag. 883, caet 88).

Dar când FredericŃ vȳdu că în Polonia nu pȳte a se maŃ întinde, iute scrie ear D-luŃ Zegelin, că „on se tromperait fort si on croyait que la Russie et moi (Regele)...

arū vedea cu ochiū bunū acéstă sporire teritoriale a Austriei." (*Aplause*).

*

La finea anului 1774 deja (20 Decembre) Ministerulū francesū se domiresce, că invasiunea e reală. Elū scrie lui St. Priest, că Comitele de Mercy a mărturisit în fine, că Austria a ocupat „un petit terrain dit la Bucovine,” cu titlu de revendicare, ca aparținēndū cândva Pocuției... Guvernulū francesū din noū desaprobă: „on ne voit pas (dutout) sur quels titres la Maison d’Autriche fonde sa révendication.” (pag. 923, caet 92).

*

Care este, Domnilor, cauza că trei luni mai târziū guvernulū lui Ludovic XVI trece la aprecieri diametralū opuse, revine la adoptarea primelorū impresiuni ale lui St. Priest dela finea domniei lui Ludovicū XV? Ce deosebire între 20 Decembre 1774, bună oră și ordinea ce regele dă în 31 Mai 1775 lui St. Priet, că, la ocasiunea negociărilor Austriei cu Turcia „le roi ne peut que vous

recommander de rendre à la Cour de Vienne tous les bons offices qui dépendront de vous." (pag. 935, caet 93).

Ba încă guvernulă francesă, tratéză, în 30 Aprile următor, de „prejugés“ din partea Turcilor, rezistența loră „pour une cession de territoire que rien ne nécessite ni ne justifie.“ (pag. 937, caet 93).

Aferim!.. (*Aplause vii*).

*

În 18 Mai 1775, guvernulă francesă dice lui St. Priest: „Nous voyons avec plaisir que vous êtes persuadé que la Cour de Petersbourg n'agit point à Constantinople pour aigrir les Turcs contre la Cour de Vienne... et que Cathérine II ne cède point à cet égard aux instigations et à l'exemple de la Cour de Berlin.“ (Caet 93).

*

Maî multă! Culmea derisiunei: regeluî Franciei dă Austria trista misiune d'a termina diferendulă: „La Cour de Vienne nous a confié la conclusion de son traité avec la Porte concernant les *limites de la Moldavie*. (!!) Le Roi a marqué la satisfaction la

plus vive et la plus sincère de cet évènement." (2 Iuliu 1775).

Póte-se abherațiune mai mare?! (*Lungă applause*).

Și de ce acésta? Pentru că Regele avea de soțiã pre Maria Antoinetta din casa de Austria; pentru că la Berlin nu se mai aproba invasiunea Austriei în Moldova și Austria convingea Curtea dela Versailles, că ceea ce displace la Berlin, aceea este *bună* pentru Francia și pentru Austria!..

*

D'aceea ce strigăt liricū, de plăcere, eșia din péna lui St. Priest, la 17 Mai 1775 „că bine că s'a sfirșit odată cu contestațiunile Porței: „L'accommodement entre la Porte et Vienne sur les limites de Moldavie, vient d'être conclu... L'important est que les contestations aient pris fin!..“ (p. 886, caet 88).

*

Curându însă Ludovicū XVI se deșteptă, dar numai pentru o clipélă din somnulū în care-lū afundase Kauniț. În Septembre 1775, Ludovicū XVI, scrie lui St. Priest: „Si la Cour de Vienne trouve qqs. avantages dans

les usurpations graduelles et succesives, elles ne sont que *précaires*, puis-que le Roi de Prusse, s'autorisant de l'exemple donne chaque jour plus d'extension aux siennes et se forme un corps de puissance qui sera un jour bien incommode et vraisemblablement très funeste à la Maison d'Autriche." (pag. 943, caet 94).

*

Asemene scăpărătură luminósă în mintea politicilor Franciei nu servă la nimica; Curtea era mai putinte ca tradițiunea și ca logica: în 19 Mai 1776, guvernul Regelui Ludovicu XVI interveni *oficial* la Pórtă sprijinindú pretinsa revendicațiune a Austriei asupra Bucovinei!.. (p. 953, caet 95).

*

Dar să încheiú unú capitolú durerosú alú relațiunelor Franciei cu noi!.. Ce vreți? Totulú era putredú în Francia, cum proba în-datá apoi revoluțiunea... Apoi în decáderea moralá în care era Curtea, o eróre politicá esterná mai multú orí mai pucinu mai compta ea? (*Aplause vii*).

*

Pacea de Cuciuc Cainadji era numai unŭ popasŭ pentru Rusia. Turcia înțelese acésta și ceru Franciei oficeri, ingineri, arhitecți... ca s'o pregătéscă pentru viitórea luptă.

Francia dădu oficerii ceruți... Ea plansă împărțirea Poloniei, dar nu făcu nimica mai multŭ ca să împedice marea iniquitate a secolului XVIII!

Noulŭ regnŭ semnalasă înse în Francia, de nu mai multă energiă, barem mai multă logică. De Vergennes devenit ministru la Paris, cu St. Priest dela Constantinopole, decă împedicaŭ pre Sultanulŭ Abdul Hamid dela unŭ nouŭ resboiŭ imediatŭ cu Ruși și făcură să se subscrie unŭ nouŭ tratatŭ la 1779, órecum mai favorabilŭ Turciei (căci Moldova și Valachia se scotea de sub protecția imediată a Rusiei), ei însă sciaŭ, cunosceaŭ fórte bine Orientulŭ și amenințările ce de acolo veniaŭ. Așa la 26 Martie 1780 Cavalerulŭ Ch. de S-te Croix scrie la Versailles unŭ memoriŭ, în care se aréta ce pericolŭ pentru Turcia și pentru Europa arŭ resulta din întinderea Austriei peste Dunăre... "Quel

parti l'Emp. ne tirerait-il pas du Danube s'il en possédait le Cour jusqu'à son embouchure, s'il devenait maître d'établissements sur la mer Noire? Ces nouvelles acquisitions.. réprendraient la vie en Hongrie et dans ses pays héréditaires qui languissent maintenant faute de débouchés.. En supposant qu'il se proposa d'abord pour bornes à ses conquêtes... les rives du Danube... peut on croire que les faibles Sultans défendissent longtemps leur capitale, le reste de leurs provinces européennes contre une puissance formidable et qui les accablerait dès qu'elle le voudrait? On ne pourrait guère se flatter que ce moment tardât à arriver dès que l'Empereur serait parvenu jusqu'à la mer Noire. Maître ainsi depuis les bouches du Niester jusqu'à l'extrémité du Golfe Adriatique, qu'elle masse énorme pèserait alors sur le reste de l'Europe? On ne peut y penser sans effroi..." (*Vii aplause*).

Și Francia întrevedea și mizlocul d'a împedica așa pericolul: „Il devient tout aussi intéressant pour la Russie que pour nous que ce soit un peuple faible... qui garde les clefs de la mer Noire... D'aceea Rusia și Francia... trebue „s'opposer à tout agrandissement de ce côté de la Maison d'Autriche, dont la

puissance peut être inquiétante... à plusieurs autres égards..."

Cu tóte aceste, la data acestuî memoriũ St. Priest îndemna pre Francia să nu facă alianțã cu Turcia nici s'o împingã la resbel, cã este fórte slabã.

În 22 Mai 1781 scrie St. Priest: „L'état de faiblesse où cette nation est réduite, est une raison pour que la France ne puisse contracter d'alliance avec elle.“ (Caet 103, pag. 1040)... Apoi să nu se împingã Turcia la unũ nou resbelũ... „nous venons de voir comment s'est faite et terminée la dernière guerre avec les Russes. Il en serait au moins de même avec la Maison d'Autriche, la puissance contre la quelle il semble que nous puissions nous trouver dans le cas de désirer une diversion de la part des Turcs... St. Priest nu doresce să începã Turcia rãsboiũ cu Austria, cã acésta va profita spre a-ĩ cuceri provinciile, „principalement celles qui lui assureraient le cours de Danube et un débouché sur la mer Noire. Elles me paraissent tellement à sa convenance que je ne puis penser qu'elle ne les convoite souvent..."

Souvent!.. Astã-dĩ acésta se chiamã alianțã Austro-Romãnã!.. Eũ n'o afirm, nici n'o cred,

când partidul liberal e la cârma țerei, dar „fertur!...” (*Lungi applause*).

*

Platonice erau îngrijirile Franciei, Anglia însă câștiga mai mare înrîurire, din cauza situațiunei de criză internă care amenința pre Francia. Dar Anglia era înțelesă cu Rusia... Ambele curți determină pre Pórtă la resbelu, arătându-î că Impăratul Germaniei Iosif II e ocupat cu liniștirea agitațiunilor interne în Boemia, și că Suedia va veni în alianță, ear Polonia se va rescula...

Resboiulū decî se începu...

Dar, precum prevăduse St. Priest, Austria nu lasă să-î scape ocasiunea... Ea interveni peste tótă așteptarea Turciei... Austriacii sub Fabre invadă Moldova: „ils arborèrent bientôt dans toutes les villes l'aigle allemande.” (Salaberry, p. 114, Vol. IV). Romantov de altă parte era la Hotin în 19 Octombre; înțelegerea era prefectă între ambele curți cotropitóre.

Și cu tóte aceste, Carra în memoriul adresatū lui de Vergennes (à propos de stabilirea unū consul francesū în Bucuresci pentru Moldova, Valachia și Basarabia) vestisă

în 26 Mai 1782; lumei, că „On ne peut se dissimuler que la Cour de Petersbourg et celle de Vienne n'ayent des projets sur les Provinces Europ. de l'Empire Ottoman...” (caet 105, p. 1058).

*

Emoțiunea Franciei trebuie să fiă mare când auzi până și pre Prince de Ligne, acel amic al lui Voltaire, predicându în favórea întrunirii Moldovei și Valachiei sub un rege ca Potemkin, favoritul, amantul Caterinei!...*) Dar ce putea face Francia la data acésta, ca să împedice desmembrarea Turciei în favórea unei independinți ilusorie, efemeră a țérilor române?...

Și cu tóte aceste acea independință, care se veduse ce însemnéză în Crimea, — se cerea din Ordinele Caterinei! (*Aplause*).

*

Da, nici pre Ruși nici pre Austriaci nu-ı voiaú Româniı inteligenți. Despre Ruși sciți ce a scris și Neculcea. Ste. Croix desch-

*) Veđi pag. 906, doc. Odobescu, despre indep. Moldovei si Valachiei, cerută de Ruși înainte de 1774.

dîndu vorba cu un ispravnicu, care însoția
 pre unu ambasadur suedezu prin Moldova,
 despre Bucovina răpită de Austria, acest is-
 pravnic 'i dîcea: „il n'y a pont de cajoleries
 que les Autrichins ne fissent aux Boyards...
 C'est sans doute pour séduire le reste de la
 Province; Mais nous sommes bien loin d'être
 pris à ce leure. *La domination Autrichienne est
 pire que celle des Turcs.* Nous savons que les
 Polonnais, leur nouveaux sujets, sont ré-
 duits au desesper et nous ne pourrions pas
 espérer d'être traités autrement lorsque tou-
 tes nos têtes seraient réunies sous le même
 joug.“ (*Lungî aplause*).

A! ce păcat că Ste. Croix nu ne-a dat
 numele acestui ispravnicu moldovenescu!.

Nume?

Nu! cugetulū lui era alū țerei séle, alū
 Românilorū în genere! (*Lungî aplause*).

*

Dar óra conferinței a trecut de mult...

Invățatulū nostru amicū, Domnu N. Io-
 nescu, va scosū învățăminte din faptele
 trecute ce v'aū adusū.

Ce învățăminte vĕ pot scóte eū din cele
 prea lungū înșirate adî?.. Inima D-vóstră vi
 le spune...

Maî ne vorbi Domnu N. Ionescu despre cănele de vênat, copoiulû care nu perde urma vênatului, orî cât de sucitã și abătutã o face acela... Căniî de vênat din Moldova eraû atât de vestiți, că Domniî noștri trã-miteaû din ei dar lui Ludovicû XIV și Ludovicû XV (Odob. 1752). Și, eû Domnilorû, vë dorescû *bunî căni..* la stâna țereî (*frenetice applause*) și bunî căni de vênât... Halali! Halali! eatã ogarul vë aduce vênatû dela Apusû și dela Resăritû, sub pușcă:

— Ultanû e?

— Ursû e?

— Nu, Domnilor, e maî rău ca Ultanulû și ca Ursulû...

E o dihaniã care se chiamã... *credința orbã* că streinulû pôte să ne scape țera!...

Trageți, trageți, mereû în ea!... Să nu maî fie!...

Așa numai este mîntuirea. (*Repeș. applause*).

Să iubim, dar, Francia;

Să visãm chiar cu frațiî noștri poeți dela Mont-Pellier *Solidaritatea latinã*.

Orî cu Cosmopolițiî: *Solidaritatea Universalã*.

Dar să învêțãm „din cele trecute vremi“ a sci, că politica sentimentalã nu esistã, și că cea de interese a Franciei nu tot-deauna e în

concordanță cu a Românilor, și deci că cea
mai bună politică ce ne rămâne de urmat
este aceea de a fi Români, a stăruii ca Ro-
mâni și la nevoie a muri Românește! . . .
(Lungă și întreită salvă de aplause).

N O T E

Nota A la pagina 74. Am numit, altă dată, *factori fatali* la faptele unui popor, pre acei a cărora părtășia la fapte nu stă în puterea poporului de a o înlătura. Între *factorii fatali* am numărat: situațiunea topografică, vecinătatea, originile, cataclismii etc. Aci e vorba de *vecinătate* cu Austria, Ungaria, Polonia, Rusia, Turcia, *vecinătate* care, cum se scie, este pentru România neînlăturabilă, decî *fatală*, orî câtă *vointă* și *inteligință*, de altă parte a manifestat poporul Român, în grăoa luptă cu acestu brutal factor, cu vecinătatea. — (Veđi «*Conferințele* ținute de V. A. Urechiă, la Atheneu, volumul I. Veđi «*Buletinul Instr. publice*», anul I, lecțiunea I-a de istoriă la facultatea de litere.

*

Nota B, la pagina 83. Vasile Lupu voia să iea și Valachia sub sceptrul sėu. Odată victoriosă în așa întreprindere, elu avea să ajungă la independință. Despre învingerea lui Lupulū, scrie ambasadorele francesu Cesy, curței sale, în 7 Ianuar 1638: «Le Prince *Matheo* s'essant mis en estat de se défendre contre Lupulo, Prince de Moldavie, qui vouloit establir son frere dans la Princi-

pauté de Valachie, a fait juger à Méhemet Bacha qu'il valait mieux accomoder cette affaire en esteignant ce feu que de leur laisser davantage embrazer, et pour né'y point perdre de temps, il a envoyé son lieutenant trouver le dit Matheo pour l'assurer qu'en demeurant en son devoir, rien ne serait attempté contre luy et que le grand seigneur le laisserait dans sa principauté... » (Odobescu, caet No. 2, pagina 16).

*

Nota la pagina 112. Vede-se despre pacea dela Pasarovitz opera: «*Istorica relazione de la pace di Pasaroviz di Vendramino Bianchi, 4 Padova 1719.*»

*

Nota la pagina 122. Se pôte consulta pentru răsboiu' ce duce la pacea de la Belgrad, pe lingă *Ephémerides Daces* par Const. Dapontes, traducere de Emile Legrand, Paris 1881, și următoarele cărți: *Umständliche auf Original Dokumente gegründete Geschichte der Sämtlichen und Wahren Vorgänge bey der Unterhandlung des zu Belgrad am 18-ten September 1739, Zwischen des Kaisers Karls VI, Glorreicher Majestät Russland und der Ottomanischen Pforte unter der Vermittlung des Französischen Hofes geschlossenen Friedens.* 8°, Frankfurt und Leipzig, 1790.

Histoire des négociations pour la paix conclue a Belgrade le 18 Septembre 1739, entre l'Empereur, la Russie et la Porte Ottomane, par la médiation et sous la garantie de la France, par M. L'abbé Laugier, 2 vol. 12° Paris, 1768.

— Șincaî încă scrie până la 1739. Dionisie Fotino mai pe pargü merge numai până la 1733.

*

Nota la pagina 131. De consultat:

a) Histoire de la guerre entre la Russie et la Turquie et particulièrement de la Campagne de 1769 avec III cartes. 1 vol. 8°, A St. Petersbourg, 1773;

b) Hurmuzachi, vol. VII;

c) Wessentliche Betrachtungen oder Geschichte des Krieges Zwischen den Osmanen und Russen in den Jahren 1768 bis 1774 von Resmi Achmed Efendi, aus dem Türkischen übersetzt und durch Anmerkungen erläutert von Heinrich Friedrich von Diez, 1 vol. 8°, Halle und Berlin, 1813.;

d) Histoire des campagnes du Comte Alexandre Suworov Rymnikski, 2 vol. 8°, Londres 1799.

e) Etat actuel de l'Empire Ottoman, par Elias Abesci, traduit de l'Anglois par M. Fontanelle, 2 vol. 8°, Paris, 1792.

*

Nota la pagina 134. Rusia propunea și ea pace, cerând independența Moldovei și Valachiei. St. Priest scriea lui Choiseul, în Mai 17, 1771, despre condițiunile de pace ale Rusiei: «il est impossible de former des prétentions plus avides et plus insidieuses... En effet, l'Empire Turc se trouverait par la bridé, tant audehors qu'en dedans... Les Principautés de Moldavie et de Valaquie n'en auraient (din independența) que le nom et seraient sous la direction d'un administrateur... (russe)...»

Choiseul răspundea în 17 Iuliu 1771, că: «Les dédomagements pécuniaires que la Porte peut accorder à la Russie ne nous intéressent nullement, ni même la Cour de Vienne...» dar că Franca e interesată ca Autoritatea Ru-

siei să nu se întindă sub vre-o formă óre-care asupra Principatelor... Și nici că póte Francia vedea cu indiferință stabilirea nelimitată a Rusiei pe marea Négră...etc.» (pag. 316 și 348, caet 84, Odobescu).

Ce orbire! Pre Rusia o opria d'a se întinde spre Dunăre și marea Négră, și Austriei, ca și astă-đi, Francia 'i lăsa câmpu liberu!..

III.

N. IONESCU

ÎNVĂȚĂMINTE

din

ISTORIA PATRIEI

(Continuare)

Conferința ținută la Atheneu în 22 Decembre 1883

Invetiaminte din Istoria Patriei

D-nu Nicolae Ionescu se urcă la tribună (aplauso)

Iubit auditor,

Mi-am permis să vin a continua acele cercetări din Istoria Patriei, care le-am început împreună, sunt acum câte-va zile. Este unū bunū semnū când, cu tótă insuficiența mea, s'aū găsit persóne carī m'aū îndemnat să continuū; bun semnū în sensul acesta că fie-care simte că Națiunea Română a ajunsū acolo unde nu mai póte să mérgă fără lumini înainte.

Împrejurările în care ne aflăm ne impun datoria de a vedé cum putem merge mai bine ca să ajungem acele scopuri ce părinții noștri și le-aū propusū.

În studiul acesta am adoptat o metodă cam îndrăsnéță, fiind-că ea are mai multe inconveniente. Se pare că vorbim de tóte-celea, și că nu îmbrățișăm întrégă istoria

nóstră; căci numai îmbrățișând'o așa putem să ne dăm seama de ceea ce am fost și de ceea ce suntem, pentru ca să înțelegem ceea ce putem fi. Am luat o *dată*, dată însemnată din istoria noastră contemporană, 30 August 1877, asaltul de la Grivița și consecințele sale; o dată istorică, un loc nu prea necunoscut în istoria noastră, căci Plevna a mai fost vizitată de armatele Române și în alte timpuri. Dar, chiar nu știu dacă statul nostru major, când uestea noastră a trecut Dunărea, și-a fost dat bine séma de ceea ce era situațiunea Colnicei Grivița. Cu toate acestea acolo ne-am suit, precum am ȃis în rîndul trecut, și de acolo trebuie să privim și înainte și îndărăt.

Am luat acésta dată neîndoiósă, și ați văȃut că de odată am sărit la Trajan. Ce însemnează acésta? Vrut'am óre să arătăm cum că de-adreptul ne-am inspirat de Trajan când ne-am urcat la Grivița? Că ne-am dus cu cunoscința deplină că legionarii lui Trajan au ămblat cu glorie pe locurile acelea? Nu; am luat acésta dată, fiind-că ea este vie în consciința tuturor, ca un uestu militar însemnat, și căci ne-am propus a face istoria din consciința tuturor.

I.

Astă-dî avem să luăm uă altă dată tot de istoriă contimporană: fiind-că, vedeți că acêsta nu ne împedică, ba încă ne impune datoria, de a cerceta trecutul nostru istoric de la începutul sêu și până în timpurile nôstre, arătând cum aū venit legionariī, cum s'a înființat statul, sêu mai drept, Statele Române dincolo și dincóce de Dunăre, ș.c.l. Am arătat că înființarea Societăței Române în aceste regiuni a fost consecuența necesară a unui mare faptă al Imperiului Roman, colonizarea Romană a Daciei. Am venit până la Mircea cel bêtîrn și l'am lăsat, daca așu putea să dîc așa, călare pe Dunăre: fiind-că, după ce Sigismund, cu cavaleriī Francesi și Germani, a lăsat oștirea sa sfărămată la Nicopolī, Mircea a remas pe loc, a stat în picióre, și a ținut peptă cu cetele Române la nouile atacuri ale lui Baiazet.

Aū fost făcut Româniī nôstri unū lungū spațiū de timpū până ce aū ajuns la Grivița; de la Nicopolī până la Grivița, ce e drept, nu prea este departe; însă cât de lung este percursulū istoriei ca să arătăm că

daca am fost la Grivița bravi, desprețuitori de viață, apoi și alții, înainte de noi cu patru secole, pe același teatru de resbelu, au arătat aceleași virtuți militare, aceeași iubire și același sacrificiu, pentru patrie și creștinătate (aplause).

Astăzi avem să luăm altă dată, pentru că metoda noastră, o repet, este cu totul psihologică: voim să tragem istoria noastră din conștiința neamului. Să luăm altă dată: și nu găsem că putem să luăm o dată mai cuvenită de cât Octombrie 1857, adică cu 20 de ani mai înainte de războiul Turco-Rus din urmă. Veți vedea la această dată că evenimentele care s'au produs atunci de și nu sunt așa de strălucite, de și nu sunt de natura aceea care acopere o națiune de glorie, cu toate acestea au însemnătatea lor morală, fiindcă arată, dacă așii putea să dic așa, că feciorii, bravi feciorași Români, care s'au suit la Grivița, s'au născut în timpul acela când se frământa națiunea în răzunchii săi pentru o nouă viață. Să vede că este uă conexiune, un fel de coincidență, între desvoltarea naturală a societăților și între istoria lor politică. (Aplause).

Eu nu sunt superstițios, nu caut în zodie... (ilaritate); dar sunt condus forțisșu, de

înlănțuirea evenimentelor, ca să desfășurū legătura lor intimă.

La 1857, în urma unui războiū teribil, între cele mai mari puteri ale Europei; — după un eveniment Europeanū așa de însemnat, care a adus pacea generală; după alianțe extraordinare, alianța Franței și Engliterei; după deșteptarea unei puteri Latine care astă-dî, în consecunța participării sale la acelū războiū, a ajunsū a fi o mare putere, — am venit și noi, în sfera noastră, să facem unū actū însemnat, unū actū de consciință. D-v. știți cum, în numele Europei, la Octomvre 1857 s'a provocat uă consultare de popor în amēdouē țerile române, aceste țeri gemene, țerile surori ale lui Mircea și Alexandru celū bun. În aceste țeri care nu participară la războiū, de și războiulū se făcuse în mare parte pentru ele, aū venit în cercetare comisării puterilor mari ale Europei.

Principatele erau în gura tuturor, ambele aceste țeri erau unū obiectū însemnat în diplomație; tōtă lumea se întrebă: care va fi sōrta principatelor Române? Vē aduc a-minte numai aceste fapte, căci scopul meu nu este de a vē amēnunți istorie; ași dori, mi-ar plăcea pōte, să avem ocasiunea de a o face; de cât, acum, făcū apelū la suveni-

rile D-vóstre, ca să vedeți numai cum în acele împrejurări, de și noi n'am făcut fapte ca acelea care le-am sêvêrșit mai pe urmă, în 1877, cu tóte acestea am făcut unul din acele acte ne mai făcute în Europa...

Vedeți, lucru curios, noi Români, când ne vom da bine sémă, suntem unŭ poporŭ estra-ordinar, facem lucruri estraordinare, le facem cu o naturaléță de copii.

Ei bine, noi la 1857, în adunările ad-hoc, am făcut unŭ actŭ cum puține națiuni în situațiunea nóstră l'ar face cu atâta succes moral. Europa întreagă a fost triumfătoare de Rusia, și pe câmpulŭ de bătăe și pe câmpulŭ diplomatic: căci isbutise Francia și Englitera să convingă și pe Prusia și pe Austria cum că este unŭ interesŭ mare Europeanŭ, unŭ interesŭ care se atinge de pacea generală a Europei, de a nu lăsa ca Rusia să țină Principatele Române ca gagiŭ pên ce Sultanolŭ va îndeplini tóte dorințele Rusiei întru cât privesce sórta creștinilor din Imperiulŭ Ottoman! Ne luase *zalogŭ* Impêratulŭ Nicolae, și dupe ce am fost ântâiŭ ocupați de oștile Rusești, pe urmă Austria a avut interesŭ ca să nu lase sê se deslântuiască spiritul revoluționar între noi, și a intrat în Principate de le-a ocupatŭ, în interesul puterilor

aliatate contra Rusiei, și dicându că face bine și Rusiei pentru a o înlesni să se ducă să reziste cu toate puterile ei în Crimeea. Diplomația austriacă are acest avantajii de a fi, ca deul Ianus, cu două fețe, ceea ce a făcut să se dică altă dată că dēnsa are succese fără să verse mult sânger; ba încă s'a dis că Austria isbutesce, prin căsătorii, ca să dobândescă lucruri pe care nu le-ar fi dobândit de cât cu mari sacrificii: *felix Austria nabet* (ilaritate).

În sfârșit am trecut dintr'ua ocupațiune streină în altă ocupațiune streină; era cunoscută populațiunilor române și moarea rusească și moarea nemțească, în cât poporulă aș stat indiferente și la uă ocupațiune și la cea-l-altă cum și la eșirea lor. Dar ce s'a întemplat?

Puterile europene aș dis să se întrebe populațiunile principatelor în privința dorințelor lor. Când s'ar face acēstă întrebare la imperiele cele mai bine constituite ca să spue ce dorescū populațiunile pentru buna starea lor, nu sciū dacă s'ar respunde așa în cât să se pótă întemeea prin ele uă creațiune diplomatică durabilă (aplause).

Iată pentru ce dicū că noi Romānii din

aceste două țări am fost puși la uă însemnată încercare.

Domnilor, s'aũ convocat, de către Sultanolũ, cu firman împèrãtescũ, alegãtorii principatelor... (Aplause). Cãt de departe suntem acum de acele timpuri! Par-cã vorbim de de istoria anticã!.. Cu firman turcescũ s'aũ convocat alegãtorii, împãrțitũ în cinci colegii: proprietari mari, proprietari mici, țeraniũ, orașeniũ și clerul.

În fine a fost uã convocare așa în cãt tôte clasele sã rãspundã naturalmente și nimeni sã nu pótã dice cã rãspunsulũ sãu nu este dat prin reprezentantul sãu natural.

Ei bine, nimeni nu se aștepta ca aceste două provincii, separate de la inceputul lor, afarã de rari momente, cu guverne separate, cu curți separate, cu instituțiuni separate, aceste provincii consultate, asupra modului organizãrei lor viitoare, sã rãspundã într'un cuget și într'uã inimã. (Aplause prelungite).

Ei bine, diplomația a ramas uimitã. Diplomația Englezã care atunci a jucat rolulũ principal, prin organulũ primului plenipotențiarũ alũ M. S. Reginei Victoria, în congres, a dis cã este tot-d'auna bine sã se consulte populațiunile. Uã vorbã mare! Cãci

la 1815 când iarăși era vorba de pacea generală, când era vorba ca să se așeze diversele state europene, în urma triumfurilor câștigate asupra lui Napoleon cel Mare, atunci nu s'aũ consultat populațiunile; de abia s'aũ consultat capetele încoronate; și acum, dupe resbelul acesta, pentru ca să se facă pacea și să fie durabilă, s'a pus acest mare principiu înainte, că în Europa și mai cu sémă în Europa Orientală să nu se mai dispue de popóre fără voia și fără scirea lor. Mare principiu! Și noi am avut onórea, la întrebarea făcută de diplomație, să respondem în spiritul secolului, să respondem cu simțiméntul de redeşeptare al naționalității Române la Dunare. (Aplause).

Nu mai insist asupra acestuĩ faptũ; el este în inima D-vóstră a tuturor, și vă las sub plăcuta amintire că în patria lui Mircea cel Bětrán și Alexandru cel Bun, după cinci secole de opresiune și de lupte, sentimentul național s'a găsit deșept (aplause).

A eșit ca un fenice din cenușa sa națiunea Română, cu consciința deșteaptă despre ceea ce era să fie viitorul sěũ (aplause).

Românii aũ đis: voim să fim uă națiune în Orient, voim să fim uă singură națiune unită, să nu mai fie provincie Moldovenescă.

și Muntenescă; voim să fim cetățenii unui stat Român independent. (Aplause).

Ar trebui să adăogă *liber și independent*, pentru că atunci Adunările Consultative s'au rostit și asupra modului cum înțelegeau ele ca să se regenereze națiunea Română; au adoptat programul civilizațiunei moderne: Unirea, autonomia, uă dinastie ereditară cu un principe strein și guvern reprezentativu constituționalu.

Înțelegeți bine că, în fața unor asemenea dorințe, Europa nu avea de cât să dică: bravo! Români! au respunsu așa cum ar fi trebuit să răspundă or care națiune ce are deplină consciința de sine. Și totuși Europa atunci la 1857 a deliberat mult, căci tocmai la August 1858 ne-a dat uă Constituțiune, prin convențiunea de la Paris, care nu era tocmai îndeplinirea dorințelor nóstre; dar sub al cărei regim noi n'am încetată de a lucra pentru ca să ajungem, prin noi înșine, la îndeplinirea dorințelor nóstre, și am ajuns (aplause).

N'am nevoie să vă mai spun, cum? Scopul meu a fost să arăt, în tótă claritatea ei, metoda care o întrebuinteză în aceste învățăminte pentru ca să fiți siguri că, aplicând

între tóte acésta metodă, nu ne vom amăgi și nu vom amăgi pe nimeni.

II.

Lăsăm dar pe Români la Divanele Ad-hoc și ne întorcem la Mircea și Alexandru cel Bun pentru ca să vedem ce este în fundul caracterului românesc, ce este înțelepciunea politiceii românesci, ce este acea forță de rezistență care a bravat cincă secolu de opresiune, ce este în fine în mintea românească în cât au putut Români de la 1857 și până la 1877 să-și guverneze ast-felú de bine barca lor în cât să ajungă... eram să dicú pe muntele Ararat (ilaritate), să ajungă la un liman, la un port de adăpost, unde să nu se mai témă de furtuni, de înecăciuni. (aplause).

Acésta cum? Am găsit în consciința noastră, în sufletul nostru, în mintea noastră, tóte acele elemente care trebuie unú popor ca să se constitue de sine; am găsit în fine tot ce este neperitor într'ua societate, ce este trainicú și plin de viață, ce este vivace în caracterulú nuui popor și care face ca opresiunile să nu'iú atingă și ca la timpuri favorabile să se redeștepte... eram să dicú.

să se nască întrarmat ca Minerva din capul lui Joe, dar ȳicū, ca un copil plin de virtuți, plin de calități progresive (aplause).

Domnilor, aci începe capitolulū *învățămintelor*, cuvântū rostit aici de D-nu Esarcu, căruiia trebuie să'i plătim un tributū de recunoscință; căci de la locul acesta, în incinta acésta, D-nu Exarcu a fost cel d'antăiū care a rostit cuvântul de *învățăminte* când a adus înaintea D-vóstre scirea că a descoperitū în Italia monumente istorice din timpuri apropiate de acelea ale lui Mircea și Alexandru cel Bun. D-sa, comunicând acéstă precioasă veste a ȳis: avem a trage de aci *învățăminte* pentru noi. (Aplause).

Daca stūdiulū istoriei nóstre, daca certarea trecutului nostru ne-a îmbărbătat până acum, apoi trebuie să fim cu recunoscință pentru toți compatrioții noștrii cari aū creȳutū că prin învățăminte, din trecut, se póte forma caracterul unui popor, reînvia conștiința sa, recrea partea morală a națiunei. (Aplause).

Domnilor, Mircea cel Bětrân și Alexandru cel Bun, contimporani, pot să ȳicū că nu și-aū rívnit unul altuia Domnia. Lucru curios! Lucru minunat!

ALEXANDRU CEL BUN

Și cu toate acestea, acești doi mari voievozi ai neamului românesc au întărit fundamentele măririi noastre politice și sociale. Vorbim de forța de caracter, de binele moral al națiunii; să nu vă uitați la defectele și viciile trecătoare ale indivizilor și chiar ale unor

generațiunii întregi. Acestea suntă ca florile câmpului: într'un an mai multe, în altuiă mai puține; ca secerișul, odată mai abundant, altă dată mai puțin; dar într'ua serie de generațiuni rosele vivace nu se pierdă.

Ei bine, cu toate defectele personale ale lui Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun, cu toate causele de desordine ce le-au lăsat în urma lor, pentru că și unul și altul au lăsat copii din diferite căsătorii, ambițioși de a ocupa Tronul, țările tot n'au perit; dup'acești mari voievozi, țera a trecut îndată printr'ua crisă din cele mai teribile. Atât în România cât și în Moldova, copii lui Mircea și copii lui Alexandru cel Bun, tocmai când Turcii amenințau să ia Constantinopolul, chiar de pe la începutul secolului XV, atunci au dat exemplul unor lupte triste, lupte pentru Domnie! Moldova ajunsese s'o împartă doi fii ai lui Alexandru cel Bun, Iiașu și cel-alt Ștefan: ua bucată cu capitala la Cetatea Albă, ua altă bucată cu capitala la Suceava. În România, luptele pentru Domnie, precum cea d'între al-de Dan și Dracula, făcuse asemenea ca țara să fie divisată și neconținut în sfâșierii intestine. Pe când Domniile cei mari ai țării avuseseră atâta inimă pentru întărirea și organisarea pute-

rilor naționale, cei mici, succesori ai marilor Domni, perduseră cu totul sentimentele cele nobile ale patriotismului și aduseseră țările la cele mai mari încurcături politice, numai și numai din cauza setei lor pentru Domnie.

În fața unei asemenea situațiuni cu totul neasemănate, cea întâi întrebare ce ni se impune este acésta: Ce creștere au avut acești moștenitori? Ei au fost fii de Domni, născuți și crescuți nu departe de Tron, unde puteau să vadă sentimentele frumoase ale părinților lor. Cum se poate dar ca acești fii de voievozi să uite și să piardă până într'atâta sentimentul și datoria lor de patrioți?...

Ei bine, pentru onórea neamului Românesc, putem spune că aceste certe au fost încurajate mult de marii noștri vecini de atunci, puterile creștine, indușmanite cu noi, Polonii și Ungurii... Dumne-deu se-î erte!.. Că astă-đi acele popóre nu mai sunt în rândul puterilor, pe când noi Români eamă că tot ne aflăm constituiți într'un stat independente. (Aplause prelungite).

Daca se urca unú fecior de Domn pe Tron, cel-l'alt alerga la Poloni sau la Unguri să cêră concursul lor pentru ca să dea jos pe cel urcat și să se ridice el, așa în

cât neamul Românesc, care pusese peptu
contra năvălirilor Turcesci în Europa, și care
prinr'acésta atinsese o înaltă pozițiune de
respect și recunoscință în fața întregéi lumii
creștine, acum ajunsese să producă cel mai
urît efectū, din cauza acestor intrigă pentru
Domnie, și să fie atât de desprețuit în cât
streinii începuseră să nu mai aibă nici o con-
siderațiune pentru națiunea Română și să
facă între ei planuri, și să pactiseze, că la
împrejurări favorabile să împartă între ei
țările acestea! Și în ce timpuri era această
disgrație pe capul Românilor? În ce timpuri
se petreceau aceste evenimente periculose
pentru creștinătate și pentru civilizațiunea
Europei? În timpulă când Otomanii făcuse
să se cutremure tótă Europa de amenință-
rile ce ei făceau asupra Constantinoplei
și când, dacă Baiazetū Ilderim (Fulgerū)
nu ar fi fost atras în Asia Mică ca să se
lupte cu Tamerlan și să lase pe creștini să
mai răsufle, de atunci Constantinopolea pu-
tea să cadă în mâna Turcilor; și nu scim ce
ar fi fost și de noi și de creștinătate dacă
nu se lăsa încă o jumătate de secol ca să
ne mai desceptăm cu toții!

III.

Domnilor, este unŭ faptŭ de observatŭ, cã, de la 1400 pãnã la 1453, în curs de $1\frac{1}{2}$ secol, Romãnii, cu tôte luptelelor pentru Domnie, cu tôte certele dintre puterile cele mari vecine cu noi, Polonii și Ungurii, cu tôte aceste sfãșieri și smãcinãri, totuși s'aũ condus de o politicã înțeleaptã, politica bẽtrînilor voevodĩ, prin care și aũ scãpat creștinãtatea și civilizațiunea. Aci trebuie sã punem, la locul ce i se cuvine, o figurã Romãnescã în tótã puterea cuvẽntului, figura lui Ion Huniade. De și acest duce Romãnũ a servit interesele crãiei Unguresci și celei Polone, dar mãi mult a servit interesele civilizațiunii și ale omenirei; elũ a fost acel mare Cãpitan care, în mijlocul neputinței Romãnilor din principate, a ridicat sus sentimentul vitejiei Romãnesci; elũ a fost marele politicũ care a organizat forțele creștine și care a pus în mișcare tôte elementele aici la Dunãre ca sã facã cea d'ãntãiu rezistența eficaãe contra nãvãlirii Turcilor. Și Sãrbii, și Bulgarii, și Romãnii, și Ungurii fãrã deosebire, toți aũ trebuit sã recunoscã cã Ioan Huniade fũ acel bãrbat, plin de unũ mare simțũ po-

liticū, care sciu să unească interesele mari a tótă creștinătatea și ale tuturor națiunilor europene în cestiunea apărării contra cotropirei ottomane.

Era în adevăr unū omū mare Huniade, care a meritatū să pórte coróna; dar care nu s'a lăcomit la dânsa, de și ar fi pututū să devie Rege, fiind-că la corónă s'a gândit mai puținū de cât la împlinirea datoriei sale către țéră, pentru că scia bine că din cauza corónei se făceaū prostiile cele mai mari și in Polonia și în Ungaria și în Principate. Huniade în privința acésta, fie că era inspiratū de unū simțū moralū înaltū de a nu rîvni coróna, fie că aprecia mai mult interesele creștinătății și ale civilizațiunii de cât pozițiunea de Rege, Huniade, plin de acest sentiment de abnegațiune, a scàpat pe Români de a fi nimiciti prin ei însiși, prin cêrtele lor din lăuntru la care elū a conlucrat cu Ungurii așa în cât a silit pe Români din Principate să se deștepte și să se pórte ca Români.

Ungurii l'au reclamat ca pe unul de ai lor, căci elū a adus pe Vladislavū Regele Poloniei de l'a întronat și ca Rege al Ungariei într'un timpū când Crăiasa Elisabeta vèduva lui Albert se credea că are să nască

uă fată și că Regele nu o să aibă un moștenitor.

Atunci Huniade face să prevaleze între nobilii Unguri opiniunea de a chiema la tronul Ugariei pe Regele Poloniei în scopul de a organiza o rezistență cât mai eficace în contra Turcilor.

Dicea în sine: să se unescă mai întâi aceste două crăii, cari sunt aci cele mai mari puteri creștine, și pe urmă se va atrage după ele și forțele Române. Iată actul de bun simț politic făcut de Huniade și care este pōte încă și mai mare de cât chiar bravurile militare care le-a desfășurat la Cossova, la Belgrad, și în alte bătălii. A pățit și uă daună mare la Varna unde a murit însuși Vladislav; dar sēmînța bună s'a pus, și în acest timp s'a născut și au crescut două ómeni mari: Stefanu cel Mare și Scanderbey (Gheorghe Castriotul al Albaniei).

Iată pentru ce ȳc că Huniade a avut bunul simț Românesc, ce i-a dictat o politică salutară pentru creștinism și civilizațiune, și acest sentiment de abnegațiune l'a avut tot-d'auna ómenii mari ai rasei Latine. Unu Garibaldi a fost neimitabilu (aplaude). Alți eroi ar fi speculatū asupra

titlurilor lor, pentru ale lăsa să trecă după morțe la moștenitorii lor. Garibaldi însă nu; elu este eroulu de speciă antică. (Aplause).

Așa a fost și Huniade în contra Turcilor. Póte să i se impute orı ce Voevoduluı Transilvaniei; Româniı pot să ȓică că elu ținea mai mult cu Ungurii de cât cu Româniı; dar elu sciea unu lucru, una și bună, că Ungurii și Poloniı trebuia să fie împreună pentru ca se facă rezistența comună în contra Turcilor.

Acéstă operă de bun simțu a făcut-o Ión Corvin. Înțeleptulu gubernator al Ungariei a însuflețit pe tóte popórele creștine în acele timpuri grele. El a fost pe tóte câmpurile de bătăe până a nu cădea Constantinopole, și, după ce Mohamed II a cucerit imperiulu bizantinu, el organizéză apărarea Belgraduluı. Huniade moare apărând acéstă cheie a țérilor creștinești pe Dunăre (1456). Constantinopoli însă devine baza cuceririlor viitoare ale Semilunei în Europa.

În aceste timpuri grele, creștinătatea occidentală, republica creștină, afară de micile state de la Balcani, era într'o stare mai tristă de cât țérite de la Dunăre. N'am nevoie să vė mai aduc aminte de istoria

națiunilor Occidentului, cum Franca era în luptă cu Anglita, cum Italia era îmbucătățită, cum în fine nu esista o Europă creștină care să pótă face unŭ actŭ seriosŭ de resistentă. Adăogați la acésta și luptele dintre biserica apuseană și cea de răsăritŭ, lupte care, după Sinodulŭ de la Florența. (1439) dedea spectacolulŭ cel mai tristŭ. Europa Occidentală era prada sfășierilor intestine; ear în Europa Orientală statele cele mici și-a făcut datoria în privința creștinătății și a civilizațiunii; popórele aci aŭ plătit tributul lor cu prisos vėrsând șiróe de sange; așa aŭ făcut Româniŭ, așa și Poloniŭ și Ungurii. Nenorocirea cea mare era că acésta resistentă nu se putea organiza mai bine din cauza diferitelor opresiuni sub care se aflaŭ diversele popóre. Polonia și Ungaria erau în lăuntru intr'o situațiune deplorabilă din cauza opresiunei ce se făcea poporului de către clasele Magnaților ambițioși.

IV.

Acum, Domnilor, ce ne-aŭ lăsat nouě Mircea și Alexandru cel Bun? Mircea ne-a lăsat organizațiunea militară și Alexandru cel Bun organizațiunea civilă și bisericescă; și nu

pot să dică că în Moldova nu era organizațiune economică, fiind-că în scurtul timp de câte-va luni, cât a Domnit Iuga, ne spun cronicarii că acest Domn a așezat sate și târguri, a dat o organizațiune țerii așa în cât a început a înflori, ceea ce arată că societatea Română atât în Moldova cât și în țara Românească aștepta numai nise împrejurări favorabile, un vînt mai priincios, mai cald, pentru ca să înflorească, și așa s'a și întemplat.

Moștenirea care ne-a lăsat-o acești mari Voevođi de la începutul secolului al XV, a luat-o în mîna sa cel mai mare dintre Domnitorii Români, acela pe care puțin îl cunosc încă, cu tóte că astă-dî îl cunoscem mai bine de cât ieri, acel Domn care, ca și Mihaï Viteazu, ne-a făcut să ne străcurăm în aceste trei secole; pentru că Națiunea Română a avut un talisman în aceste două nume, cari erau Mihaï Viteazu și Ștefan cel Mare, nume în care se coprindea tótă istoria noastră, pentru că acești Voevođi erau Divii națiunii Române, erau sfinții cărora ne-am închinat și care ne însuflău în luptele ce ne-au dus la bun succes (aplause). În conștiința Română era rămas un neperitor de la Ștefan și Mihaï: că Români, când vor lua arma în

mână, potu să'și revendice cu succes drepturile lor daca se vor organisa în întru și vor căuta de interesul consolidării naționale. Atunci, nimic nu le pôte resista... Acésta a fost în sentimentul națiunii Române. (Aplause).

Să'mi permiteți dar să vă vorbesc de Ștefan cel Mare și de contimporanul său Vlad Tepeșu, și pe urmă vom dice câte-va cuvinte și despre Mihaï pentru ca să încheem măcar acésta epocă eroică și legendară a istoriei nóstre naționale.

Îmi pare rău că nu o să am destul timp pentru ca să vă vorbesc mai cu deamănuntul despre documentele descoperite de D-nu Esarcu în Italia, dar cred că D-vóstre, din puținele amintiri cari vi le voi face, veți lua gustu și le veți reciti, căoi merită să tragem din ele învățăminte.

Dar, înainte de a vorbi de Ștefan cel Mare, permiteți-mi să formulez învățămintele ce trebuie să tragem din cea d'ântăiu jumătate a secolului al XV. Învățămintele acestea le-aú tras și cronicarii noștri, căci despre aceste timpuri vorbesc ei mai cu critică. Să le resumăm în două lucruri: că certile pentru Domnie nu pasionău poporul, pentru aceea s'a și dat nascere proverbului

popular, că: *schimbarea Domnilor bucuria ne-bunilor*. Este óre un scepticism acésta, că nu trebuie să aştepte naţiunea tot binele de la Domnŭ?.. orŭ este acésta uă reprobare a cer-telor pentru Domnie? Din acésta tragemŭ învęţămęntul că poporulŭ nu lua parte la schimbarea Domnilor de cât dupę ce boierŭ se făceaŭ una cu prostimea, adică, dupę ce făcea prostia, atunci ca s'o dręgă mişca poporulŭ, în cât tot meritul, daca merit era, revenea la aceia cari aveaŭ în mână direcţiunea mişcă-rilorŭ. Lucrul dar se reducea la sistemulŭ curat oligarchic, care a predominat în aceste ũeri, şi din care tragem un al doilea învęţământ: cât arma a fost în mână tuturor, în mână *prostimei*, armata Română n'a fost un instrument de opresiune pentru poporŭ. (Aplause). Când arma Română a fostŭ în mână unui micŭ număr de streini, de mer-cenari, atunci s'aŭ întęplat scene dureróse, scene de acelea care aŭ amărŭtŭ ũilele Dom-nilor mari, cum a fost Mateiŭ Basarabŭ şi alŭii; şi s'a ũis, cu drept cuvęnt, că deca-denţa nóstră tot-d'auna a coincizat cu ne-disciplina militară. (Aprobări).

Şi dér daca voim să fim complectamente militari, şi să avem tot-d'auna arma în mână, trebuie să avem un sentiment înalt de da-

toria cetățenească, ca să nu punem ă arma
nică uă-dată în serviciul pasiunilor ambițioșe.
(Aplause).

Vă rog să mă scusați că m'am cam ani-
mat vorbind de armata noastră. Armata nós-
tră este în adevăr inima înălțată a națiunei,
și, or de câte ori o privim ca uă institu-
țiune, trebuie să fim cald însuflețiți de a-
da lecțiunile cele mai severe de indepen-
dență pentru că ne adresăm la uă institu-
țiune care face viața națiunei. (Aplause en-
tusiastice).

Ștefan cel Mare a avut un tată care s'a
înălțat la Domnie în mijlocul certelor de
care vă vorbeam. Bogdan, tatăl lui Ștefan,
pretindea că dreptul său este mai tare de
cât al adversarului său Petru Aron, și, cu
ajutor din țera suroră, de aici, s'a putut
menține puțin timp la Domnie; dar în cele
din urmă, a fost ucis mișelește de către
Petru Aron, care s'a și suit pe tron. Acastă
faptă a deschis în inima lui Ștefan uă rană
pe care a căutat s'o vindece în tótă viața
sa. Inima lui Ștefan a fost coprinsă de du-
rere că tatăl său fusese ucis mișelește. Iată
în ce sentimente a fost crescut Ștefan d'in
casa părintescă. El sciea că tatăl său Bog-
dan era os din osul lui Alexandru cel Bun,

și, cu toate acestea, ambițioșii l'au ucis ca niște mișei.

Militarii, citind istoria noastră, pot să tragă învățăminte practice de cea mai mare importanță pentru apărarea țerei. Domnii Români, cu puține mijloce, au înfrânt de atâtea ori armate mult mai mari și mult mai bine organizate de cât aveam noi pe acele timpuri. (Aplause).

Ștefan cel Mare, neputându suferi să vadă la Tronul țerei pe usurpatorul ucigaș Petru Aron, a venit în țera Românească, și, cu ajutorul de oște muntenescă, a trecut în Moldova și a gonit depă Tron pe Petru Aron, care făgăduise să dea tribut Turcilor.

Domnilor, ori ce am dice, ideea de a se lupta în contra Turcilor era ideea dominantă de atunci; câte uă-dată ea se invoca cu sinceritate; altă dată, și cu fățarnicie. Ștefan, pentru ca să'si pótă forma puterea armată de care avea trebuință, îmbrătoșeză ura populară contra lui Petru care se plecase a da tribut Turcilor.

Intrându în Moldova, Ștefan adună în jurul său lume multă și nemulțumită; cu această lume adunată și cu oștirea Muntenescă el și-a format uă putere așa în cât

să pótă câştiga Domnia, şi, în două bătăi însemnate, a învins pe Domnul ţerei. Dar atât n'a socotit că e destul. Îvingătorul, care era de la natură inzestrat c'o inimă mare, s'a dus d'adrechtul la Suceava şi a chemat toate clasele şi le-a întrebat: Este cu voia tuturor să fie el Domnū ţerei? A făcut, cum am dice astă-đi, un plebiscitū, în totă forma. Adică, după ce a învins în două bătălii pe Petru Aron Vodă; după ce a arătat ce pôte să facă; după ce i-a ajutat Dumneđeu, — aşa vorbia el — ca să învingă pe cel care sta pe Tronul ţerei stropit cu sângele tatălui său, el a voit să aibă şi sufragiulū tuturor.

Cronicarul dice: Cu voia tuturor s'a făcut Domnū... (Aplause). — Nu fac nici uă alusiune la istoria actuală. Istoria trecutului nostru este atât de frumoasă în cât putem să lăsăm, la uşa acestei incinte, toate preocupările đilei... (Aplause). — Şi ast-felū, i-a răspunsū ţera cu un cuvântū: Să trăesci întru mulţi ani Măria Ta. Vorbă frumoasă şi coprinđătoare. (Aplause). Şi de a doua đi Ştefan a început să organizeze ţera milităresce; a pus căpitanī oştirei, şi a urmatū aşa cum ţera a voitū, adecă el să pue, mai

pre sus de orî ce, interesul cel mare al apărării teritoriului. (Aplause).

Depe acésta s'a vădută că Ștefan era om de resboae. Închipuiți-vă un om deștept, iubitor de țera sa, cu inima și cu mintea cunoscător de ale țerei. Un asemenea Domnitor, după trei ani de la luarea Constantinopolei, cândă murise Huniade, cândă Gheorghe Castriotul se dusesese în patria sa la Croia ca să organizeze rezistența în contra Turcilor, un asemenea domnitor înălțat pe tronul Moldovei nu putea să aibă de cât cugetări mărețe; nu putea să fie de cât omul timpului, omul la înălțimea împrejurărilor. El a trebuit dintr'un început să organizeze în țera sa rezistența și a organizat-o așa de bine, în cât de la al cincilea an al domniei începe seria de resboae cu noroc. Expedițiunea în țera Secuésă (1461), și antăia impresurare (Iulie 22) a cetății Chilia (1462).

După trei ani (1465) dobândesce amândouă cetățile Dunărei, Chilia și Cetatea-Albă, cu multă vërsare de sânge, țice boerul cronicar Urechă. Ear în al decelea an al domniei (1466, Iulie 10) a început Ștefan Vodă a zidire monastirea Putna.

De la cea d'ântăiū rană a sa, căpătată la gleznă, împresurându Chilia, și până la visita ce'î făcu (22 August 1502) doctorulū Mateiū Muriano, adus din Veneția, Ștefan Vodă, precum însuși spuse doctorulū, avuse 36 de bătălii, din care în 34 fuse învingător, și numai 2 le perduse.¹⁾

Elū începe aceste resbele care n'aū mai încetat până la mórtea sa; s'a bătut cu tótă lumea, dar s'a bătut pentru unul și același lucru, pentru apărarea țerrei; nu s'a bătut pentru libertățile ei publice, căci, în acele timpuri, a apăra legile și întregitatea țerei, era a apăra tóte bunurile și tóte drepturile, care suntū legate de ființa unei națiunii.

Ștefan era Domnitorū întregū la minte, pios și bravū, prudent și înțeleptū în supremulū gradū; iubitor de oștire, dar iubitor și de popor; avea uă figură care esprima sentimentele înalte ale creștinulū, unite cu bravura fără seamăn a oșteanulū. Tóte aceste însușiri, când le întrunea unū

¹⁾ Adi 22 avusto io fo a la visitation de questo illustrissimo Sign. Duca Stephano et fici l'oficio di fedel servitor di la S-a. V-a... et dissemi etiam: io sono circondato da inimici di ogni banda, e ho avuto bataie 36, dapo che son signor de questo paese, de le qual son stato vincitore de 34 et 2 perse.

ȘTEFAN CEL MARE

De pre miniatura din Evangeliarul de la Homoru.

omū care avea conștiință că apărând țeri-
șóra sa, 'și apăra creștinătatea și civilisa-
țiunea, putem crede că a format într'ensul
convicțiunea cea mai tare și adencă că el era
Domnulū destinat a lucra fără preget spre

întărirea și mărirea națiunii sale, spre apărarea creștinătății. Dacă ați putea să vă îndoiiți un moment despre acesta, sunt streinii cari vă pot răspunde, sunt corespondențele lui Ștefan, începându de la Șahul Persiei până la Papa de la Roma, în care puteți vedea că Ștefan, pentru a apăra creștinătatea, despre barbaria ottomană, nu făcea deosebire între naționalități, nu făcea deosebire de ginte; el era Românul care se simțea că, în aceste regiuni, era dator să apere interesele cele mai scumpe ale omenirii civilizate. (Aplause).

În 47 de ani și mai bine cât a domnit, Ștefan n'a făcut alt de cât să stea cu mâna pe sabia sa; în 40 de ani și mai bine cât a ținut șirul războierilor minunate poporul n'a făcut de cât să fie de strajă, iar Domnul său însuși să fie cel întâiu și mai mare străjar. Pentru vitejia și credința sa el a meritat să fie proclamat cel mai de frunte luptător al creștinătății, atletul lui Christ, cum l'a numit Papa.

Dar în lăuntru? Gândiți d'or că a uitat interesele poporului?... V'ați amăgi; și această grijă pentru buna stare a poporului face superioritatea lui: că de și absorbit de atâtea războaie, de și cufundat cu totul

în gândiri pentru apărarea intereselor țerei și ale creștinătății, cu toate acestea Ștefan avea uă inimă duiosă, palpitândă de-apurare, pentru binele poporului de jos. (Aplause).

Aduceți-vă aminte numai de balada cea frumoasă, *Movila lui Burcelu* în care poetul poporului dice de Ștefan cel Mare, că e mândru ca un șore...

Într'o zi de sərbătore

Într'o zi cu mîndru șore...

.

Domnul Ștefan cel vestit,

Domnul cel nebiruit,

El pe cal încăleca

Și cu mulți voinici pleca

De la scara curței lui

La biserică 'n Vaslui...

.

Ștefan Vodă se opria,

Și din gură așa grăia:

«Auđit'ași, auđit,

«Glas de Românu necăjit?»

.

Domnul piosă trămite se aducă pe cel
Român amărit dinaintea lui:

«Și eă sunt Șoiman Burcel

.....

«Pên a n'ajunge plugar

Aveam falnic armăsar

Și o ghiogă nestrujită

Cu piróne țintuită,

.....

Ear în foc la Resboeni

Mi-ău căzut ghioga din mână,

De o sabie păgână

etc. etc. etc.

Și ce răspuns dà Ștefan lui Burcel care
 se plângea că e sêrac?

— »Măi Burcele. fêtul meă,

Eaca ce hotărescă eă :

«Iéști un plug cu șese boi,

«Și mergi bogat de la noi,

«Iéști movila rězășie,

«Ca s'o aibi de plugărie.

«Dar în vêrfu-î sê te-ășești

«Ca străjar, sê priveghezî.»

Ce timpurî! Ce grije duióse! Ce senti-
 mente înalte!... Ștefan dicea veteranului
 sêu de la Valea-Albă: ié'ți ună plugă cu
 șese boi, să mergi voiosă de la noi!

D'apoi bisericile facute de Ștefan pentru consacraarea acelor bătălii! Monumente acele sacre ce au servit ca centruri de încurajare pentru menținerea creștinătății pe care el o apăsă, nu vi se pare că și ele erau destinate spre a îndulci sôrta poporului muncitor? Vedeti că unu Domn mare nu este mare pe jumătate. Când chiamă pe tot prostul să iea arma în mână, el știa că tot prostul trebuie să aibă și dreptul și putința de a și face o sôrtă mai bună, de a duce o esistență onestă pentru ca să fie și bêtîrul oștean unu nobil. (Aplause).

Acesta a fostu secretul lui Ștefan de a învins în tôte bătăliile; și numai atunci el n'a putut învinge când frate a dat în pieptul fratelui, când Domnul unei țeri Românesce a venit alături cu Turcii la Valea-Albă, unde nu l'a învinsu Turcii pe Ștefan, ci frateseu. Și era mindrii Români că unu Domn Român n'a putut să fie învinsu de cât numai când unu altu Domn Român a ajutat pe vrăjmașii lui. Numai la Valea-Albă, la Resboieni, a pătitu Ștefan, nu dic rușine, ci dauna cea mai mare; dar acolo a avut durerea de a fi combătut de unu Domn de același sânge cu densusu; și a știut acêsta tôte lumea și tôte lumea

a desprețuitu pe Domnulă țerii Romănescă că a ridicat brațul său alături cu Turcii în contra apărătorului neînvinsu al creștinătății, în contra piosului Ștefanu al Moldovei. Și cu totă înfrângerea acea cumplită, de la Valea-Albă, țera acesta tot n'a fost cucerită.

V.

Domnilor, încă odată vă spun că 'mă pare foarte rău căci, ținându comptu de buna D-v. voință, nu pot să vă obosesc și să vă citescu câte ceva din cronicariii noștrii, alăturati cu correspondenții străini unde se vedeți cumu popóarele cumu puterile cele mai mari atunci în lume, privea de aprópe pe Ștefanu, se interesa de elu și îl iubea. Venetia care era pe atunci cea mai mare putere maritimă, bună óră cum este astă-đi Anglia, se interesa tare de Ștefan, și îl iubia. Intocmai cum Papa Inocentiu iubia pe Regele Romano-Bulgar Ionița numit și Caloiani, asemenea Dogele Venetiei iubia pe acest Domnu resboinic pe care îl scia că este și unu politicu înțeleptu. Imă pare rău că nu putem să cetim împreună aceste documente; dar vă conjur să le citiți singuri în serbătorile acestea, și sunt încredințat că veți afla satis-

factiunea sufletescă de a vedea că acest Domn mare, care a lăsat urme neșterse în conștiința națională, n'a fost numai un om al națiunii sale; a fost om de omenie și om al omenirii, a fost *un om* al întregii Europe civilizate. (Aplause).

Ștefan Vodă însuși, *ilustrul Duca Ștefan* cum 'i dize doctorul sêu Muriano, venețianu, scia, avea buna sciință de cine 'lă iubea și cine nu. La cea d'ântâiu vedere cu Muriano, Ștefan 'i dize: Eă n'am vrut s'e'mi aduc medic din altă parte a lunei de cât de la amicii mei cari sunt încredințat că mă iubescū...

Ași dori, Domnilor, se v'e vorbesc de un lucru care pôte interesază pe cei mai mulți astă-d'i și mai cu sémă pe militari, voi s'e d'icū de administrațiunea militară a lui Ștefanu de organizațiunea forțelor sale defensive, de strategia sa. Acésta este un studiū fôrte însemnat. Ștefan cel Mare, ca meșter la rësboae, cum i aă d'is cronicarii, și-a creat însuși uă tactică a sa particulară; și, daca nu avemū din epoca acésta de cât două soiuri de monumente: moșiroaele cele mari, formate din osemintele morților, căduți în bătae, și altarele de recunoscință pentru cel a tot puternicū, care s'e perpetue suve-

nirile victoriilor străbune, căci câte victorii, atâtea altare a rădicat, dacă dicu, nu avem de cât aceste două soiuri de monumente din timpulă acela, acestea totuși ne esplică geniul și economic și religios și rășboinic și strategic al Marelui Ștefan.

Dar acestea duse par că nu sunt destule cuvinte pentru a lăuda calitățile rășboinice ale acestui mare Duca ală Românilor; și, pentru a complecta această idee, vă voi aduce aminte că, or cine vorbesce de Ștefanu cel Mare, nu pôte să nu se oprască la una din bătăliile sale cele mai însemnate; aceea ce 'i-a făcut mare faimă și în care se vede întreg omul-principe, căpitanulă mare, politicul însemnat, omul de stat prevădător și ostașulă generos, bătălia de la Racova, care, mai drept, trebuie să se numescă *bătălia de la Podulă înaltu*, și vă voi spune pentru ce. Óste de 120,000 de Turci năvălesce, cam pe ună timp ca cel de ađi, pe uă iarnă seacă, dar destul de tare, năvălesce asupra Moldovei ca să rășbune pe Domnul țerii Romănesci, Radu, vasalul otomanilor, pe care Ștefanu il bătuse tocmai fiind că se aliase cu Turcii. Turcii voiau să tragă o rășbunare asupra lui Ștefanu pentru că atacase pe clientul lui Mahomed II. Ștefan

însciințase pe Ungurii și Polonii spunându-le cum el era nevoit să se ducă și afară din marginile țerei sale să apere creștinătatea, și că puterile creștine era datore să'i dea ajutor. Acesta fu la anul 1475. Ungurii și Polonii trimit lui Ștefanu unu contingentu de vre-o 7000 de oșteni, cea mai mare parte călări, fiind că pe atunci călărimea juca în răsboe cel mai mare rol. Ștefanu, ca în toate bătăliile sale, compta pe o forță de la 40,000 până la 50,000 oșteni. Turcii apucă pe Valea Birladului; Ștefanu dă focu erburilor uscate ale toamnei, pentru ca Turcii să nu găsească cu ce să-și hrănescă caii și astfel, cugeta elu că până când va veni momentul să se lovescă oștirile, partea principală a oștirii, călărimea Turcască, nu se va mai putea măsura cu călărimea Română. Turcii merg astfel flămânzindu până în dreptul Vasluiului. La Vaslui sunt trei riuri cari se întînescu, Racovățulu, Birladulu și Vasluetulu; și aci se formeză unu șesu frumosu și pe deal erau strejele domnesci. Pe acolo pe unde altă dată și tatăsău Bogdanu desfășurase stratagemile sale militare, pe acolo își întrunise Ștefan oștirea sa. Turcii în număr foarte mare să grămădescu în valea strimta a Bărladului, și de ce mer-

gea mai înainte de aceea se mai grămădea; aveau tunuri foarte grele și numeroase peste 100 de bucăți. Ștefanu îi aștepta la locul cel mai strimt, unde unu pâriuțu venea de se arunca în riul Birladului, și unde se face o ripă mare peste care era unu podu ce, pentru înălțimea lui, s'a numit Podul Inalt. Prin urmare, nu este la Racova, ci pe malul Birladului, la Podul Inalt, unde Ștefan dede piept cu Turcii. Elu pune în luncă, de partea dreptă a Birladului, pe buciumașii săi ca să dăcă din buciume. Turcii, creșându că acolo este oștirea lui Ștefanu, au căutat a și schimba frontul. D-vostre sciți cât de greu este pentru o oștire ca într'unu spațiu strimt să schimbe de-odată frontul. Deci, pornind Turcii cu mare furie ca să taie copaci spre a face drum în dreptul locului de unde venia vuetul buciumelor, Ștefanu cu oștirea sa totă, de și mică la număr dar animată spre isbândă, se aruncă asupra dușmanului și-lu sfărâma. Din 120,000 n'au scăpat de cât aceia cari au putut să fugă de a dreptul peste ripă și prin Valea Racovei, unde se pomenesce până astăzi de măcelul ce au suferit Turcii; și acestia respinși după două zile d'abia au putut să

iasă din codri la lumină mulțumindu-lui Dumnezeu căci au putut scăpa cu viață.

Iată, Domnilor, cum Ștefanu, mai multu ca meștesugă și cu prudență de cât cu temeritate, a sfărîmat o oștire de 3 ori mai mare de cât a sa și bine armată. (Aplause).

Ei! Domnilor, despre această victorie s'a lățitu mare faimă în lume; și fiind că au cooperat și Polonii și Ungurii cu acei 7,000 de ómeni, trimiși de craii vecini, au găsitú Ștefanu ocasiunea ca să-i împărțășiască și pe dênșii de această glorie, și din trofeele resbelului, din cele 100 de stéguri ce au luat de la Turci, Ștefan a trimis a treia parte Poloniloru, a treia parte Unguriloru și a treia parte Sântulu Părinte de la Roma, pentru ca să vadă creștinătatea că acestú Voevod a sciut să înfringă forțele cele mari ale lui Mahomed. A fost unú eșec, o scădere mare pentru prestigiul cel întins al lui Mahomed II, ca să vedă, nu đicem o daună nereparabilă pentru oștile otomane trimise asupra Moldovei, dar o înfrângere atât de cumplită a unei oștiri atât de numerosă și așa de faimosă ca cea ce s'a sfărîmat într'o clipă de óstea lui Ștefanu mult mai mică la număr dar apică la luptă și viteză. (Aplause).

Asupra acestei bătălii a urmat corespondențe în totă lumea, și mai cu seamă cu Veneția. Marele Ștefană căuta ca să convingă pe totă creștinătatea și pe Papa și pe Veneția și pe Unguri și pe Poloni că puterile creștine trebuia să-ı vie în ajutoră, cu mijlocele pecuniare mai alesă, pentru că dacia Turcii vor ingenuchia pe Romăni, apoi creștinătatea întrăgă se va prosterne la picioarele păgănilor.

Ei, acăstă corespondență este admirabilă. A trimis, se dice, cu acăstă ocașiune, pe unulă care-ı dicea Ion Țamblac, ună nume cunoscut în istoria noastră încă din timpulă lui Mircea. În imperiulă Romăno-Bulgară a înflorit ună Grigore Țamblac care a fost trimis la Conciliul de la Constanța, un omă de biserică, destinat a aduce unirea bisericilor creștine, pentru că numai neunirea acăsta între răsărit și apus făcea ca creștinătatea să nu fie unită în contra Turcilor.

Ei bine, a trimis pe acelă Ión Țamblac care se dice că era unchiă lui Ștefană voda ceea ce însemnă că Ștefană celă Mare se înrudia cu Romăniă din Imperiulă Romăno-Bulgară cari se disterrase de la Tîrnova. Va să dică, numele acesta de Țamblac este al unei familie cunoscute în istorie, pentru că,

aci vedem unul trimis în misiune în Rusia din partea Imperiului Româno-Bulgar, aci altul vedem trimis la Veneția ca să vorbiască în numele lui Ștefan cel Mare ca sol și ca rudă, ceea ce însemnă că Ștefan avea conștiința că, dacă căduse Imperiul Româno-Bulgar la Em, el trebuia să se servescă de toate elementele Române pentru ca Românul să nu cadă și la Carpați. Acest Ión Tamblac este curios cum se duce înaintea Senatului Venețian și nu ține să spună că vine să vorbească, ci ține să spună că vine să citească cuvintele Domnului său, și citește cuvintele ca și din partea lui Ștefan.

Acastă manieră de a trata a impresionat foarte mult pe Senat, pentru că vorbele lui Tamblac nu erau o negociație al căreia mobil să nu se știe și la ce scop ținea; era pe față și spus, că Domnul creștin al Moldovei adresându-se la Doge, la republica Venețiană, cere să mijlociască la Papa să trimită ajutor Moldovei, ca să poată continua rezistența.

Ei bine, acesta nu este o negociație ordinară, nu seamănă cu negociațiile banale care le vedem în timpurile acelea, este negociația unui căpitan brav și ager care, cu bravură, solicita de la cea mai mare

putere maritimă ca să apere unū interesū mare al creștinătății!

Iată cum avem dreptul de a dice că Europa nu 'și-a plătit datoria ei către națiunea Română. (Aplause).

Noi am tras o poliță asupra Europei creștine, am scris-o cu sângele nostru și am subscris-o cu numele glorios al lui Ștefanū: și acea poliță nu este plătită până astă-dî de Europa.

Apoi, când am avut unū așa Voevod, cu unū sentiment de datorie așa de viu pentru interesul cel mare al Europei, se mai pôte îndoi cineva că fie-care pas al lui nu a fost dictatū de alta de cât de acéstă politică Europeană?

Și apoi, cine era atunci ca Veneția în Europa? La cine puteaū Româniī să se adreseze? Poloniī aveaū vanitatea ca Ștefan să-ī recunóscă de Suzeranī; Mateași al Ungariei, cari lua bani de la Papa și nu-ī trimitea lui Ștefanū, se lăuda că Ștefanū lucrează ca unū prefectū al său! Atunci, Ștefanū a trimis pe ambasadorul său pre la Veneția la Papa. Papa era cam supêrat că unirea bisericei nu sê făcuse; el trebuia sê ajute unū principe Slavonū! La noi era în biserică slavonismulū. Papa trimite la

Matiași craiulū bine-cuvântări și póte chiar cuvânt ca din sumele ce se dedea de creștinătate, s'e-í dea o parte și lui Ștefanū; dar lui nu i s'a datū, elū a fost nevoitū să'și apere suveranitatea în contra lui Matiași, dându-í bătăia de la Baia, (15 Decembre 1467) după care apoi s'aū împăcat Ștefanū cu Matiași și 'i-a cerut cele două cetăți, Balta și Ciceulū.

Simția Ștefan că nu putea să apere drepturile creștinătății dacă nu va avea spatele resemate de Carpați în aceste două cetăți ardelenesci tot așa cum voia să aibă picioarele la Dunăre în cele l'alte două cetăți Chilia care era în mâna Ungurilor, din vremea lui Huniade, și Cetatea Albă.

Iată pentru ce Ștefanū voia să aibă aceste patru cetăți; elū voia să asigure integritatea teritoriului, fiind că aceste cetăți erau punctele strategice prin care acest mare Domnū voia să asigure succesul planurilor sale. (Aplause).

Este lucru curios, când vedem, în acele corespondențe, cum se interesă lumea de acéstă țară, cum întrebă: câți locuitori are și cum sunt locuitorii ei? Și ce înalte idei se vede în relațiunea dată de ambasadorul Venețian și despre țară și despre locuitori

și despre Domnă. Toți Români sunt bravi, ȕice elă, Domnul lor este și bravă și înțelegtă.

Iată reputățiunea pe care 'și-o făcuseră Romăni în timpul lui Ștefană, înainte puterii aceia care sciea să aprecieze aceste lucruri cari se numescă politică, strategie, preponderență politică. (Aplause).

Domnilor, fiind că aveți bunătatea ca să priimiți cu bună-voință metoda acăsta, permițeti-mă să deschid o parentesă, și să vă spun că ceea ce aflăm astă-ȕi, de câți-va ani, în corespondențele puterei cei mai vigilente de atunci, cum era Venetia, ceea ce aflăm în acele corespondențe din timpul lui Ștefană, despre calitățile neamului Romănescă, despre tendințele Domnului lor și despre cugetele lui mărețe, aceea nu este alt de cât consacrarea puținelor vorbe cari se găsescă în cronicariă noastră despre Ștefană.

Nimică nu este în cronicariă cari au scris viața lui Ștefan, nimica care să nu ne lumineze asupra cetăților Chilia și cetatea Albă; lui Ștefană îi trebuia aceste cetăți pentru că elă credea și ȕicea că acolo este pórta Orientului, pe acolo intră tóte năvălirile și că acolo trebuia ca Domnul Român ca stră-

jarul creștin se aibă cetățile sale. Și când le-a pierdut, durerea lui a fost mare, și corespondența sa tindea să convingă puterile creștine, ca după ce va fi pierdut aceste două cetăți, apoi este în pericol nu numai țara sa dar creștinătatea întrégă; căci trebuie să vă spun La 1481 a murit Mahomed al II-lea și a venit după dânsul Baiazet II. Acesta a făcut o năvălire în țară; și de atunci Turcii au luat aceste două cetăți (1484) pe cari nu le-au mai lăsat, și scăderea noastră a venit că n'am mai putut recupera fortărețele Dunărei. Pe urmă, am pierdut și cetățile Balta și Ciceul din Transilvania, și am rămas fără sprijin de la spate și fără apărare în față! Până astăzi acele cetăți nu s'au mai putut lua înapoi; Domniile cari au venit în urmă, au schimbat politica, și n'au mai putut creștinii să recupereze aceste cetăți cari erau apărarea efectivă a țării precum n'au mai recuperat nici cetățile de pe malul Dunării și de pe malul Nistrului, de cât după ce s'au deșeptat puterile Europene, Austria și Rusia, și mai cu seamă Rusia.

Ce mare importanță avea, pentru combaterea năvălirii Turcesci, linia Dunării și linia Nistrului!..

Domnilor, din corespondența lui Ștefanu ținută cu Veneția răsare această idee, că elu cerea să-l ajute ca să nu pără Chilia și Cetatea Albă; dar ele nici până astă-đi nu-măi sunt în mâna Românilor! *)

Domnilor, daca D-vostre ați avut curiositatea să citiți o corespondență foarte însemnată, despre evenimentele de pe la 1857... — Vedeți cum s'ar de la una la alta; v'am spus înainte însă despre acesta, ca să nu socotiți că este numai slăbiciunea mea; v'am spus că este metoda. — Daca D-vostre veți deschide corespondența de la 1857 în care veți găsi în viață pe Principele Albertu sociulu Reginei Victoria. . . — Am spus că Englitera, la 1857, a jucatú rolulú principalú — Daca veți deschide acea corespondență veți vedea că acele idei care le spunea Ștefanu Veneției, în 1477, aceleași idei, *Veneția Modernă*, Englitera, le-a spus

*) Perche io tegno el Turcho iter vignera contra de mi in questa Saxon per le do terre soe Chieli et Monchastro, le quele li sono molto moleste. . . che queste do terre sono tuta la Valachia, e la Valachia con queste do terre sono un muro del Hungaria et Pollona. Oltra de zo io dico piu che se questi castelli se conserveranno i Turchi poranno perder e Caffa et chiersonesso, et sara facil cosa. . . (Veđi espunerea lui Ioan Zamblac, unchiulú lu Ștefanu Voevod)

la 1857 când a cerut ca să se dea Basarabia îndărăt Moldovei cu cetățile cari fusese odată ale ei.

Principele Albert care nu avea oficial nici un rol, căci sistemul constituțional nu-i permitea, principele Albert, în corespondențele sale care sunt publicate, spune curat că neîncrederea ce s'a ivit după încetarea resbelului între Englitera și Franța și care amerința să desființeze alianța, a fost din cauză că lui Napoleon III se părea că înclina spre o alianță cu Rusia și că nu ținea așa de tare să se dea Basarabia după cum cerea interesul păcii generale.

Ei, Domnilor, când vedem că în secolul acesta luminat, în urma unui mare resbel, la negocierile de pace, se reproduc aceleași idei ce cu patru secole înainte s'a produs de Ștefan cel Mare, atunci trebuie să ne înclinăm cu toții înaintea umbrei sfinte a marelui Voevodă care era și ager diplomat și prevădător politic. (Aplause prelungite).

Dar, Domnilor, ca să nu uităm pe Tepeși, voi spune că dacă Ștefan cel Mare n'a căutat să unescă țările, precum ar fi fost de dorit, apoi el n'a cautat nici să desființeze aceste două gemine state, ci a căutat

numai să le pună mână în mână, să le pună în armonie.

Póte că el ca un căpitan mare grăbit ce era de a'și pune în aplicare planurile sale, póte că nu se prea gândea la acea combinațiune politică de a face din aceste țări unŭ statŭ unit și indivisibilŭ, dar de sigur se gândea că aceste două state să urmeze pe una și aceeași linie politică, se gândea că precum aceste țări erau de același sânge, cu aceeași limbă și aceleași interese, trebuia să fie ca unŭ suflet în două corpuri îngemănate; și când venea în țera Românescă nu căuta să cucerescă pentru sine; din contra, venea ca să ajute întronarea unŭ principe care era simpaticŭ politiceii creștine. Ștefanŭ, în interesul de a organiza în țările acestea o resisență unită venia și se lupta cu fratele său de la Tîrgoviște, așa în cât lupta dintre noi era o luptă numai pentru prevalență; elŭ voia să prevaleze în ambe țările politica creștină independenta. Pentru acésta elŭ s'a luptatŭ în contra lui Radu, și, după ce a pus, în locul lui, unŭ Domnŭ care era plăcutŭ Ungariei pe care voia să o intereseze ca și pe Polonia la resisența comună în contra Turcilorŭ, atunci elŭ a luat, între captiviŭ d'în bătălia câștigată, pe Dómna

fica lui Radu și le-a dus pe la Suceava, și acolo când a fost ca să încheie pacea, a cerut și a luat în căsătorie pe fiica lui Radu Vodă.

Așa înțelegea Ștefan să consolideze unirea acestor țări, făcând ca Domniile să fie înrudite; și, în adevăr, că Dómnă Maria a născut pe Bogdan care a semănat la fire cu tată-său Ștefan, și care n'a mai căutat să ia o Dómnă streină, pentru că politica cea mai bună era ca Domniile acestor țări să aibă o dinastie comune. Cu Dómnă Maria a trăit Ștefan până la urmă, și în faptul acesta vedem cugetarea persistentă a lui de a uni interesele acestor două țări atât în privința politice interne cât și în privința politice externe.

Conubiul politic, căsătoria dinastică care a făcut Ștefan cu Maria, — Cronicarii dic Voichița, însă este Maria fiica lui Radu al țării Românesce pe care l'a învins Ștefan — Căsătoria acésta a fost și națională și politică, despre care putem dice cum că a fost și o căsătorie armonică, și, în totă puterea cuvântului, corespundătoare la scopul în care s'a făcut: căci vedem pe Dómnă Maria prin lucrul ei de mână înzestrând bisericile noastre; o vedem tot-d'auna cooperând la înzestrările bisericesci care le făcea Ștefan

cel Mare. Va să dică intra în cugetarea Domnului pios că Dómna socia sa, prin deprinderile sale, se contribuie la cea-l'ală parte, la partea socială și religiósă.

Domnilor, figura lui Tepeși mi se pare că este încărcată; și s'a dis, spre a scusa faptele sale, că a fost omul timpului său.

VLAD DRACULA TEPEȘU

Într'unu timpu când atrocitățile și represaliile sângeróse, erau la ordinea zilei, când în fața barbariei Turcesci trebuia să se apere creștinii prin orí ce mijlocu, nu este de mirare că Vlad Țepeși să fi făcut atâtea acte de cruzime câte spun istoricii: pentru că pe aici s'a întemplat atunci bătăliile cele mai mari, aci s'a înfiptu pentru întâia dată piciorulú Otoman, și prin urmare, nu este de mirare ca să se fi făcut și acte de cruzime ca represalii. Prin urmare eú daca ași descrie figura lui Țepeși, ași face-o frumoasă ca a lui Neron, ași face-o liniștită la față, cu aerul senin; nu ași reprezenta pe Dracula cel ténér ca unu tiran monstruosu, cum se dice, că nici Dracu nu este așa de negru precum îl facem noi. (Ilaritate). Nici Țepeși nu este așa de sêlbatec cum ni se represintă. Așa dar aceste două figurí a doi principí valoroși cari s'aú luptatú pentru aceeași caúsă, cu același sentiment național în contra năvăliréi Turcilorú, putem se dicem că se aseamănă; putem se le punem alătore, pe Ștefanú fără barbă inse, (ilaritate) fiind că și Țepeși era fără barbă. (Aplause). Dar mă tem se nu abusezú de bunătatea D-vóstre și voiú dice numai unu cuvântú pentru ca se termin acéstă escur-

siune istorică, resumându învătămintele care trebuie să le tragem.

Și Ștefan și Tepeși amândoi ne lasă un învățământ: că la Români interesele cele mai mari se apără cu cea mai mare înviersunare, și că acei cari au sarcina de a dirige armatele și poporul, căpitani și capi, aceia trebuie tot-d'una să fie în unire cu inima poporului; fiind că nu este cu putință ca un popor mic și cu ast-fel de trecut ca al nostru, nu este cu putință să-l duci la fapte mari până când nu-î vei arăta că cel mai din urmă poate fi omu de frunte și se-și facă el bun nume. (Aplause).

Când se face apel la prostime, când inarmarea trebuie să fie generală, atunci și conștiința trebuie să fie deșteptă și la țeranul din coliba umilă ca și la boerul din palatul aurit. (Aplause).

Ast-fel se esplică cum, la 1857, toate clasele societății Române au răspuns într'un cuget. (Aplause).

Tot ast-fel și în timpul lui Ștefan și al lui Vodă, națiunea Română avea conștiința deșteptă în toate clasele societății, de la ciobanul de la oi și până la boerul de neam. De aceea țara se scula armată de la un capăt la altul și apăra teritoriul și libertățile ei. (Aplause).

Acésta a fost adevărata democrație. (Aplause).

Și fiind că vrea să încheie aici, se-mi permiteți — după ce în rîndul trecut am luat un învățămînt de la animalul cel mai fidel, de la cîne — se-mi permiteți să nu las pe cîne singur, căci cînele este animal sociabil, nu pôte să fie singur, el trebuie să trăiască la oi și eu ciobanul. (Ilaritate).

Domnilor, într'o călătorie ce am făcut mai an-țert în Valea Lotrului, m'am suit pe muntele Têrnovu, acolo am găsit un ciobanaș din satul de la Vai-de-ei care ca toți ciobanii pe munte trăia fără nevoi multe; nu avea de cât o traistă, și, în prepeleagul în care era atârnată se părea că mai nu era nimic.

De curiositate m'am dus să ved ce bagaj mare avea ciobanașul; și, am găsit? Ce Alexandria, cântecele ostașului Român, și un calendar în care se vorbea de Plevna.

Apoi, când asemenea scrieri au străbătut până și la ciobanașul isolat din munte, pentru ca să-i realțe inima și sentimentele lui, apoi vă rog să mă credeți ca nu este de disperat despre descendenții lui Tepeși și lui Ștefan cel Mare. (Aplause entusiastice în delungă repetite).

IV.

Dr. M. GASTER

APOCRIFELE

în

LITERATURA ROMÂNĂ

Conferință ținută la Atheneu în 5 Februarie 1884.

Apocrifele în Literatura Română

Dómnelor și Domnilor,

La anul 1826 a publicat chir Grigorie, episcopul Argeșului, o traducere română a Logicei sfântului Ioan Damaschin. În procurvântarea esplică cauzele, cari l'aũ îndemnat să facă această traducere, și termină cu pilda următóre:

„Să mai asemănă țara Románescă, și cu pasărea, care să numește Finix, care după ce să învechește și voește a se mai întineri, adună grămadă de găteaje uscate, și stând deasupra lor în pripecul sórelui, falfăe cu aripele sale până să-și aprindă flacăra, și arde împreună cu gătejile până rămâne cenușă, apoi din cenușa aceea zămislindu-să să face iarăș cum aũ fost și cu vârsta în-

noită. Aşa s'aŭ întâmplat și Țării noastre într'a șaptea sută de ani a nacelniciei Domnilor, că după atâta prăpădenii și focuri și întorcere în cenușa sa, iarăși s'aŭ zămislit din însăși cenușa ei, și fără nădejde scuturându-și ghioacea. aŭ eșit la aer slobod.“

Renașterea politică și socială prognosticită de chir Grigorie s'a împlinit, precum toți o știm, în modul cel mai glorios. Dar și renașterea literară amurgește acum pe orizontul României. Literatura veche română începe a eși din întunerecul în care se află, colbul de veacuri se șterge de pe letopiseți și manuscripte aruncate în unghiul uitării, și începem a studia viața literară a poporului român în cursul secolilor trecuți.

Pagina cea mai împodobită din această viață conține acea literatură, cu care ne vom ocupa acuma, căutând a preciza originea, răspândirea, coprinsul apocrifelor române și importanța lor.

Înainte de a intra însă în desvoltarea subiectului, care ne preocupă, cată să dăm definițiunea cuvântului „apocrif“, să espicăm, ce înțelegem prin „literatura apocrifelor.“

Însuși cuvântul este de origine grecască și înseamnă o scriere, o carte ascunsă, și se aplică acelor cărți cari au pretențiunea a fi de origine sfântă, adică a fi scrise de patriarhi, apostoli și părinții bisericei, dar totuși nu fac parte din canonul biblic. Biserica cu drept cuvânt bănuiește autenticitatea lor în ceea ce privește pe autor, și le respinge din cercul cărților fundamentale religioase, din cari scóte dogmele și bazele credinței.

Aceste apocrife sânt cu tóte acestea de o vechime însemnată, unele chiar din secolul I—II al erei vulgare.

Pentru a ne putea esplica originea acestor apocrife, trebuie să ne transportăm cu gândul și cu simțimentul, în acea epocă primăvărătică a omenirei, în care încolțește o religiune nouă, mântuitoare pentru o lume întregă; în care ideea Monotheismului prăvălește zeii Polytheismului din capiştele lor înalte, și unde puterea învingătoare a mucenicului zdrobește o lume deșartă și sofistică. Lumea păgână uimită vede pentru întâiași-dată ómenii jertfindu-se pentru credința lor neștrămutată, oameni cari lepădă avuții, onoruri, bunuri lumești, pentru a duce o viață pustnică, însă plină de nădejde, așteptând mórtea, ca un punct de

trecere de la viața deșartă pământescă, la viața vecinică în împărăția ceriurilor.

Espedițiunea lui Alexandru Machedon a avut ca efect involuntar, — ceea ce ne desvelește iarăși faptul că noi ómenii nu sântem decât instrumente órbe în mâna aceluï, care tórcе firul destinelor omenesci, — a avut ca efect involuntar, zic, de a lăți filosofia și speculațiunea grecescă adesea prea subtilă printre popórele Asiei, și a introduce ast-fel o plămădeală nouă în aluatul metafisic al acelor popóre. Dar încetul cu încetul în locul filosofiei logice a lui Aristotel, sau filosofiei idealiste a lui Platon, veni speculațiunea distrugătoare și sceptică a Sofiștilor, care prin conclusiuni istețe, dar false, a surpat credința, obiceiurile, năravurile, viața curată casnică, cu un cuvânt, tot ce era înalt și ideal; și a înlocuit acele bunuri prin cinism, disprețul instituțiunelor, disolvarea societății și a statului. Un exemplu din cele mai instructive avem în vestitul Lucian (sec. II d. Chr.) care ne arată, cum încă până în vremea lui se continuase acea batjocorire a tradițiunelor și credințelor religioase, care la dânsu, ca orator și stilist distins, căpătă o formă mai fină de *ironie* și *satiră*.

Golul acesta al simțimintelor se manifestă tot-de-odată în Grecia, Asia și Egipt, și de aci se nascu dorința de a dobândi un nou sprijin moral și religios, nădăirea că are să se întâmple ceva nou, nemaî auzit; o excitațiune nervoasă apucase toate popóarele, întocmai precum o putem observa și astă-zî în ajunul unui fenomen uriaș fie în viața omenirei, fie în viața naturei.

În mijlocul acestor mări de popóre, ale cărori valuri au fost bătute de vântul rece al Scepticismului și Cynismului, se ridică deodată ca o stâncă de cremene, la ale cărei picioare se sfaramă puterea talazului și se deschide un liman neviforat: *Biblia* Vechiului și Noului Testament, cartea răsuflată de duhul Dumneșeirei, ba chiar cuvântul propriu al lui Dumneșeu! *Biblia* începe să gonască pustiirile filosofiei deșarte și da omenirei sprijinul care-i lipsia și pe care-l aștepta cu atâta dor. Ea devine *Cartea* prin eselență, și fie-care fapt, fie-care cuvânt dobândește o importanță deosebită.

Dacă am încerca să citim și noi astă-zî *Biblia* cu acei ochi, cu cari se citea în vremurile de atunci, ușor ne-ar isbi și pe noi lacune, lipse de esplicare, povestiri curioșe, cari par a contrazice caracterul înalt al

Bibliei, și spiritul credul și naiv, care a găsit într'ênsa totul, lumea întregă, caută să umple acele lacune, să esplice lucrurile obscure, să lămurască contrazicerile și să dovedască superioritatea absolută a Bibliei. Lăsând bună-oară la o parte zidirea lumii, a raiului, și a celor d'antăi ómenī asupra cărora vom reveni mai la vale, să ne reamintim cel d'antăiū epizod tragic din Biblie: omorul lui Avel.

Cititorul cel vechiū se întrebă cu drept cuvânt: cum a știut Cain să omóre, când mórtea nu era încă pe lume și el nu văzuse pe nimene murind? Apoi, cu ce instrument a sêvêrșit omorul?

Legenda caută decī să esplice acest fapt și spune, în forma ei cea mai primitivă, că o piatră prăvălindu-se din vârful muntelui, a lovit o oae din turma lui Cain și a omorât-o. Cain văzând acésta, a luat și el o piatră și a zdrobit cu dênsa capul fratelui său.

Apoi cum aū îngropat părinții pe Avel? Căci nici ei n'aū văzut până atuncea mórtea? Și iarăși vine legenda și esplică, cum că, stând părinții plini de jale lângă trupul mort al fiului lor, aū văzut de-odată un corb, care săpa cu pliscul lui o grópă în

pământ, și apoi a pus pe un tovarăși al său mort în acea grópă, acoperindu-l cu pământul scos. Ast-fel a învățat Adam și Eva să îngrópe pe Avel. Dar și Dumneđu răsplăti corbului pentru învățătura dată celor d'ântăi ómeni, căci îndată ce corbi însetați în vreme de secetă cer apă, trimete Dumneđu plóia din cer.

Aceste povestiri legendare, în cari se întrunește observațiunea naturei și tendința de a regăsi și lămuri tóte în Biblie, mai împodobite și desvoltate și apoi atribuite unei persóne biblice, constituesc ceea ce se numește: *apocrif*.

Esemplul citat de noi este tot-deodată exemplul unei legende în forma ei cea mai primitivă. Dar legendele n'aũ rămas supt acea formă; ci s'a întemplat cu dênsele întocmai precum spune pilda Evangheliei relativ la împărăția ceriurilor, că ea se aseamăná grăunțului de muștariũ, care este mai mic decât tóte semințele; iară dacă crește este mai mare de cât tóte verdețile, și se face copaciũ, de vin paserile ceriului și lăcuesc în ramurile lui. Tot așa și edera legendei care se mlădia în jurul trunchiului religiunei, hrânindu-se din suncul ei, a ajuns să'l copleșescă, și grăunțul alegoric și

simbolic a crescut și a devenit un copaciu uriaș, în ale cărui ramuri au lăcuit mii de paseri și au cântat în mii de glasuri, și supt a cărui umbră s'au adăpostit *tôte* popórele Europei, fără excepțiune; ba, ceea ce este și mai mult, în umbra copaciului, a început să crească literatura modernă a tuturor popórelor.

Căci iată ceea ce s'a întâmplat cu aceste apocrife în primii secolii ai erei creștine. Ne transportăm iarăși cu spiritul în acea fierbere mare ce domnia între popóre; filosofia și ideile păgâne văzând că tărâmul lor se restrângea pe fie-care zi mai mult, au urmat aceeași cale ca tradițiunile și obiceiurile: au căutat adică să se acomodeze cu învățătura cea nouă, priimind și dând reciproc. Greutatea cea mai mare o întâmpinau însă la ideile cele mai înalte, la înțelegerea adevărată a dogmelor fundamentale.

În școlile din Alexandria se amestecă speculațiunea veche, mistică a Egiptului, cea plină de cimilituri, cu teoriile idealiste ale lui Platon, și dădu naștere Neoplatonismului, celei din urmă încercări de filosofie păgână, care se opunea Creștinismului. Nu este aci locul, și nici nu este scopul meu de a desvolta acuma înaintea domniilor

vostre, teoriile filosofice ce esistaū pe vremea aceea, cānd apāru noua religiune pe scena lumii; tot așā de puțin ne preocupā acuma influența ce ele aū esercitat chiar asupra fixării filosofice a terminologiei și dogmelor bisericeī. Se vorbește de pildā în Biblie: de minuni, de ingeri, de fapte făcute de Dumneđeu; de chiar vederea lui Dumneđeu; și acei filosofi pāgāni ce ajunseserā deja la cea mai mare înālțime de vederi asupra lumei, și asupra problemelor mari ale omenirei, trebuiaū să împace atari noțiuni Biblice, cari erau fōrte departe de vederile lor înalte, cu concepțiunea filosoficā ce aū avut ei despre Dumneđeu și lume. Toți acei cari s'aū ocupat cu istoria bisericeī creștine și mai cu sēmā cu epoca patristicā, adicā cu epoca părinților bisericeī, cunosc în destul acēstā mișcare intelectualā adesea misticā și simbolicā, după mediul în care se făcea. Decī și tēlcul evenimentelor biblice capātā une-orī un caracter mistico-alegoric. Pentru a esplica cutare saū cutare fapt, se nāscocoște cāte o viziune cerescā, — un *apocalips* — unde eroul este suit în cer și vede acolo, cānd clar, cānd supt formā alegoricā, esplicarea cerutā.

Aceste *apocalipse* saū vedenii aū prototipul lor biblic în cartea lui Daniil, și în Apocalipsul sfântului Ioan Bogoslov, ca niște cărți canonice; iar ca apocrife, căci și apocalipsele intră în numărul apocrifelor, avem o sună însemnată, începând chiar din secolul I până în secolul VII — VIII al erei creștine.

Aceste vederi taînice aū originea lor în *theurgia* alexandrină. Acesta este până la un punct partea cu care contribue Egiptul la izvodirea apocrifelor.

O altă mișcare, dar și aceea de o mare influență asupra apocrifelor, se manifestă în Babilonia și Asia mică. Aci domnea religiunea lui Zaratustra saū Zoroastru, care stabilea un Dualism fundamental. În lume există două puteri opuse: binele și răul, personificate în Ahuramazda și Angromainius saū Ahriman și Ormuzd. Aceste două puteri sânt pururea în luptă una cu alta; dar la sfârșitul veacurilor răul, Ahriman, va fi zdrobit împreună cu toate slugile lui, iar binele, Ormuzd va eși învingător. Cine nu-și aduce aminte de: Antihrist, și lupta ce va avea la sfârșitul zilelor cu cei trei sfinți cari n'aū murit încă: Enoh, Ilia și

sfântu Ioan? Cine nu recunoște în Ahriman pe Satana și slugile sale? Dacă noi după atâtea secole întrevădem această asemănare, cum să nu fi izbit pe acei, cari țineaū de religiunea dualistă, când li se propoveduia noua credință?

Aci asimilarea s'a făcut și mai profundă, și o mulțime de idei de origine zoroastrică a pătruns în literatura apocrifă. Dualiștii încercaū să esplice în modul lor greutățile din Biblie, și ce mijloc mai ușor, de cât a născoci o carte nouă? susținând că este una din bătrâni, în care autorul venerat al acelei cărți prorocește și propovăduiește tainele cele mari ale credinței, într'un chip analog cu vederile lor dualiste.

Pe lângă acesta mai este un factor puternic, care stă în strânsă legătură cu mișcările semnalate în Egipt și Asia mică, adică *sectele eretice* ce s'aū născut în același timp cu creștinismul, sau după dânsul. Cele d'antăi se esplică prin agitarea cea mare a spiritelor: ele erau niște începuturi premergătoare evenimentului, ca niște nori de dimineță, a căror margine argintie prevestește răsăritul sórelui.

Cele alte secte din potrivă sânt născute din încercarea ce a făcut lumea păgână de

a pătrunde și a se asimila cu ideea nouă, monotheistă, când prin esplicări mistice, când căutând a o identifica cu cea cunoscută lor.

Fie-care din aceste secte, după sistemul ei religios, și după predilecțiunea ce avea pentru una sau alta din persoanele biblice, înzestrate fiind toate cu fantazia bogată a Orientului, a prefăcut, a aprofundat sau a asimilat cu mai multă sau mai puțină dibăcie alegoria naivă, legenda simplă, cum era la începutul ei; și astfel pe de-o parte au căpătat o dezvoltare deosebită, pe de alta un caracter cu totul diferit. Până atunci cea apocrifele erau încă cărți tolerate, dar de atunci înainte au devenit chiar cărți persecutate cu drept cuvânt de biserica, păstrătoarea vechei tradițiuni biblice. Căci nu trebuie uitat că orice sectă, care apare, nu vine cu pretențiunea de a falsifica, ci din contra de a îndrepta religiunea, care după convingerea fundatorului și a partizanilor săi, a fost stricată de către clasa domnitoare. De aci râvna de a face proseliți, și ura profundă în contra instituțiunei dogmatice existente. Cu acesta trece literatura apocrifă din domeniul legendei pure, care caută a-și explica toate obscuritățile din Bi-

blie, ea trece în rândul literaturii tendențioase, polemice și prin urmare persecutate. Din acel moment începe epoca venirii apocrifelor în Europa.

Înainte de a urmări apocrifele în călătoriilor lor prin Europa, să dăm aci două exemple de o atare schimbare.

Legenda povestită mai înainte, despre omorul lui Avel s'a transformat în cea următoare. Diavolul, urzitorul tuturor răutăților, a învățat și pe Cain, cum să omóre pe frațele său. Spre acest scop, el s'a prefăcut într'o capră, și cu coarnele prăvălește piatra din vârful muntelui care căzând omórá oaea. Cain imiteză pilda ce s'a dat.

În aparență schimbarea este mică, dar ea este fundamentală, prin suplinirea *diavolului* în locul întâmplării; aci este deja tendință vedită de a arăta rolul principiului rău, care cășunează toate stricăciunile din lume, și în contra căruia trebuie să lupte drept-credinciosul.

Alt exemplu nu mai puțin interesant avem în legendele privitoare la zidirea lui Adam.

Biblia spune: „și făcu domnul Dumnezeu pre om din lutul pământului, și suflă în el duh viú.” Pentru cititorul cuvios nu încap.

nică o îndoială, că acest lut plăzduit de însăși mâna lui Dumnezeu, trebuie să fie dintr'un loc sfânt potrivit pentru o așa înaltă destinațiune. Și legenda cunoște acest loc, anume: Madiam sau Ierusalim. Închipuirea poetică, modifică această legendă, spuind, că acest *lut* n'a fost luat numai dintr'un singur loc, ci a fost adunat din cele patru unghiuri ale pământului; dovadă pentru această este numele *Adam*, care se compune din patru litere, și fie-care literă este inițiala unui cuvânt grecesc, care însemnează câte una din cele patru puncturi cardinale ale universului, și adică: *a: anatoli* răsăritul; *d: disis* apusul; *a: arctos* miază-noapte și *m: mesemvria* miază-zi. Cauza pentru care a fost luat de pretutindenea era, ca ori unde s'ar afla omul pe pământ, să se afle pe locul său de naștere și când more să n'aibă pământul dreptul de-a-i refusa odihna în senul său, sub cuvânt că e *străin*, că n'a fost luat dintr'ensul, pe când Biblia spune lămurit: — „te vei întorce în pământul din care ai fost luat.“

Dar și această legendă s'a mai modificat. Teoria filosofică a lui Empedocles, că toate câte sânt în lume, se compun din patru elemente principale: pământ, apă, aer și foc, a cuce-

rit cu încetul totă lumea, și într'atâta s'a înrădăcinat în credința universală, în cât nici pînă în ziua de astă-zî nu s'a stărpit încă cu totul. Decî și omul, care este un *microcosmos*, o lume întregă în miniatură, trebuie să se compue și el din acele patru elemente. Conform cu această credință s'a și schimbat legenda, și ca dovadă pentru noua teorie se aducea iarăși numele *Adam*, care conține patru litere, conform cu cele patru elemente.

Așa merge legenda tot dezvoltându-se și schimbându-se, pînă cînd ajunge în forma în care se află în gura poporului român. — La nuntele țărănești, cînd toți șed la masă, se scólă mireasa și 'și cere ertăciune de la părinți, că-i părăsește, urmînd bărbatului în noua căsnicie. Acastă *ertăciune* este un fel de istoric al căsătoriei, începînd cu zidirea omului. Iată ce ne spune: „Decî după acele după tóte, zidit-aũ Dumnezeu pe Adam și-l făcu din opt părți: trupul din pămînt și ósele din piatră, cu sîngele din rouă, cu frumusețile din sóre, cu ochii din mare, cu sufletul din duhul sfânt, cu gîndul din iuți-meá ángerilor, cu puterea de la sfânta Troiță, și-l făcu om deplin.“

Iată unele din nenumăratele exemple, ce am putea cita, spre lămurirea celor dișe măi înainte. Aceste douē ne ajung în-destul.

Cu răspândirea Creștinismului în Europa, se răspândesc și sectele eretice și împreună cu dēnsele și cărțile religioase apocrife și canonice, tolerate sau anatemizate.

Pe când însă Biblia grecescă sau latinescă rămânea proprietatea claselor culte, pătrundeau din potrivă în popor, și chiar foarte adânc, cărțile propagate de eretici; căci aceștia le traduceau în limba populară și câștigaū pe cetitori prin privesiștea fantastică și uriașă, prin povestirile și legendele minunate în care se desfășura tōtă podoaba fantaziei orientale.

Când sântem micī auzim și citim cu plăcere basme și legende, și când ajungem mari citim iarăși legende; căci și *romanele* sânt *legende* și nu legende religioșe, ci legende sociale și psihologice. În evul mediū nu esistaū încă romane, ci înainte de tōte legende rēligioșe, și apoi legende eroice. De aceea și staū apocrifele în fruntea literaturilor moderne.

De la Asia mică până la Provența în Sudul Franței se întinde în evul mediū, paralel cu munții cari despart Nordul de Sudul Europei, un lanț de secte eretice, care începe cu Manichei, se leagă de Bogomili, Cathari, Valdensi și ajunge până la Albigeni. Între dênsele esista și o legătură de idei, și o legătură de credințe, și lor trebuie să atribuim răspândirea cărților eretice, a apocrifelor religioase peste tótă Europa. Ce e mai mult: *aceeași* literatură se răspândește pretutindenea; și dacă cunoștem literatura noastră proprie, literatura apocrifă română, cunoștem în același timp literatura tuturor popórelor moderne. N'avem nevoie să învățăm de la alții, când o avem noi înșine.

Dómnelor și Domnilor!

Suma de legende din cari se compun apocrifele române, se póte împărți în: legende biografice, sau povestiri privitoare la viața și petrecerea persónelor biblice, a apostolilor și sfinților; apoi legende eshatologice, cari caut a răspunde la vecinica întrebare a vieții, adică legende despre mórte și viață după mórte; însfêrșit legendele

despre Antihrist, sfârșitul lumii, și judecata cea de apoi.

Să trecem acuma în revistă repede fiecare din aceste trei șiruri.

Legendele privitoare la zidirea omului, și la omorul lui Cain le cunoștem deja. Aci mai adăogăm încă una de origine curat eretică.

Adam gonit din raiu, ședea în preajma raiului și se tânguia de pedeapsa cea amară. Când voi Adam să are pământul, iată că vine diavolul și-l oprește, zicând, că *pământul este al sėi*, și numai atunci i va da voie, când Adam i se va închina lui și i va făgădui și copii ce vor eși dintr'ėnsul. Adam zise: că el și copii sėi, să fie ai aceleia, a căruia e și pământul, știind bine că Dumneđeș se va pogorė odată pe pământ. Diavolul crezėnd că i se făgăduiește lui, aduse o cărămidă de lut și învăță pe Adam să pue mânia sa pe cărămidă, ca să-i slujească în loc de înscris. Cum puse Adam mânia, urma ei rămase întipărită. Diavolul luă cărămida și o ascunse în Iordan, puind 300 de draci să o păzească. Dar când se pogorė Hristos la Iordan ca să se boteze de către sfântu Ioan, atunci luă acea cărămidă și o frânse.

Iată cum leagă legenda în mod simbolic căderea în păcat și mântuirea. Dar legenda merge chiar mai departe. Pe *țestu* lui Adam, peste care se ridică movila întitulată: Golgotha picură, după legendă, sângele Mântuitorului răstignit, scăpând ast-fel și pe tatăl omenirii de greșala sa.

Tot în viața lui Adam intră un episod foarte important: călătoria lui Sit la raîn pentru a aduce tatălui său bolnav de mörte, ceva, care să-î răcoréscă sufletul. Îngerul domnului îl preîntémpină la ușa raîului, și îi dă o ramură din pomul maslinului, vestindu-î tot-de-odată că Adam va muri. Înainte de mörte își împletește Adam capul cu acea ramură, și e îngropat cu dênsa. Din mormântul lui cresc un pom uriaș, păzit de un foc vecinic și de fiarele sălbătice. Din acel pom, după cuvântul lui Avraam, luă Lot trei tăciuni și îi implântă în pământ, și îi udă cu apă adusă în gură, până când au prins rădăcini și au înverzit. Acesta era semnul că Dumnezeu îi a ertat păcatul.

Iar dacă a voit Solomon să zidească templul din Ierusalim, s'a adus și acel pom. Dar cum îl măsura, el tot-déuna era sau mai lung sau mai scurt, și nu s'a putut folosi

de densusul. Impărătesa Savila, care venise să vază pe înțeleptul Solomon, cum călcă pe acel lemn, începu să proorocască de venirea lui Hristos. Solomon porunci de păstrare a acel lemn într'un puț, și acolo a stat până când veni ziua pentru care a fost destinat, și atunci se făcu din acel lemn: *Crucea* purtătoare a fiului lui Dumnezeu. La acest scop n'a putut să slujescă alt lemn crescut pe pământ, ci numai lemnul *raifului*.

Trecem acuma peste legendele privitoare la *Cain* și *Avel*, la *Lameh*, care orb fiind răscumpără mórtea lui Avel, săgetând pre Cain. Pomenim numai aceea, care a ajuns credință populară română și aproape universală, că ucigătorul Cain șade în lună, unde duce pe Avel în spinare; și cea-l'altă, care ne spune: „că vânturile și vremile cele rele se pornesc din Cain; căci l'aũ rânduit Dumnezeu de șade în lună; și vėzėnd multe rėutățĩ cãte se fac pre lume, știind cã din el s'aũ început, el plãnge cu lacrãmi, și se pornesc viforile și vėnturile cele rele pre pãmėnt.“

Apostolul Pavel vorbind despre Melhisedec, persóna aceea, care ne interesėzã acuma, zice în epistolia cãtre Evreĩ: „fãrã de tatã, fãrã de mumã, fãrã de numėr de

neam, nici început zilelor, nici sfârșit vieții având; ci asemănat fiind fiului lui Dumnezeu rămâne preot pururea." Aceste cuvinte, pe deoparte ne arată, că încă de atunci a început să se formeze un ciclu de legende alegorice și mistice, în jurul lui Melhisedec, pe de alta aceste cuvinte au dat prilej la născocirea a noi legende; cu atât mai mult, cu cât se formase o sectă deosebită a „Melhisedechiților“ cari recunoștea în Hristos pe *Melhisedec*.

La noi s'au păstrat trei legende deosebite, din cari vom cita numai una, mai vestită, care se atribue lui Athanasie din Alexandria. Coprinsul acestei legende este cel următor:

La hotarele Palestinei era un oraș anume Salim. Acolo împărătea unu Melhi, care avea doi fii: Melhi și Sedec. Intr'o zi voia să aducă o jertfă idolilor și trimise pe Melhi în Galilea să aducă 7 ialovițe. Iar Melhi se întorse din drum, unde ajunsese la cunoștința lui Dumnezeu și înfruntă pe tatăl său pentru închinarea la idoli. Tatăl mâniat hotărî să'l jertfescă chiar pe dânsul, ca să împace pe Dumnezeii săi, supărați de ocărârea lui Melhi. Il trimise deci iar la ciradă, și împăratul intră de spuse hotărârea sa

împărătesei. Acésta cum o află trimise pe Sedec să întâmpine pe fratele său și să-l facă să fugă de primejdia care-l aștepta.

Impăratul adunase în vremea aceea pe toți boerii săi, le spuse hotărârea și îi îndemnă să jertfescă și ei copiii lor. Aceștia se făgăduiră. Melhi înștiințat de fratele său, se sui în muntele Tavorului, și neputând suferi gemetele și plânsetele ce resunau din oraș, rugă pe Dumnezeu, ca pământul să deschiză gura și să înghiță orașul cu locuitorii cu tot. Așa se făcu. Iar Melhisedec a șezut acolo șapte ani, hrănindu-se din murgurii copacilor și din miere sêlbatică și adăpându-se din roua care cădea de sus. După trecere de șapte ani, zise Dumnezeu lui Avram să se sue în muntele Tavorului, și acolo să strige de trei ori: Omul lui Dumnezeu! și după a treia strigare va eși un om din desimea codrului, un om înselbătăcit; să nu se sperie de dênsul, ci să-l rază, să-î tae unghiile și să-l îmbrace. Așa și făcu Avram.

După puține zile veni glas din cer zicând: pentru că nimenea n'a rămas din nêmul lui Melhisedec pentru acésta se va numi: „fără tată, fără mumă, și nenumărat la nêmuri, nici început zilelor avênd, nici vietții sfârșit,

ci ca fiul lui Dumnezeu închipuit, rămâne preot în veac.“

Iată-ne deci întorși la locul de unde am plecat: la cuvintele apostolului Pavel, cărora le slujește acuma povestea ca o es-plicare legendară.

Din numeroșele povestiri relative la viața și mórtea patriarhului Avram, vom aminti de asemenea numai cea mai răspândită, mai fantastică, și care este și tot-deodată cel d'antăiū esemplu de *apocalipse*, de cari am vorbit mai înainte. Este povestea despre: *mórtea lui Avraam*.

„Avraam avea locuința lui lângă Diea cea ne-gră întru rēpaosul ce venia drumurile, ca să primescă pe streini și călători. Apropiindu-se vremea morții sale, chemă Dumnezeu pe Arhanghelul Mihail și'l trimise la Avraam să'l pregătescă de mórte. Ajungēnd la dēnsul îi spuse, că vine de la cetatea cea mare, fiind trimes de către împēratul cel mare, să zică prietenului său, Avraam, să'și gătescă tóte ale casii lui, căci împēratul îl chiamă. Gătindu-se Avraam să se întorcă cu acel strein din satul unde 'l aflase ingerul, vru să aducă cai să încalece, ingerul îl opri zicēnd că se ferește să încalece pe vită cu patru picióre, ci mai bine se duseră pe-

deștri până la casa lui Avraam. Pe drum trecură înaintea unui chiparos înalt, care strigă deodată cu glas de om: Sfânt, sfânt, sfânt!... Domnul Dumneșeu te chiamă, părinte Avraame! Apropiindu-se de curte șezură la vorbă; Isac văzu pe inger și cunoscu că nu e om pământesc și alergă de se închină înaintea lui. Apoi aduse lighean cu apă și Avraam se sculă și spălă picioarele streinului; pe când îl spăla plânse Avraam, Isac plânse de asemenea și ingerul plânse; lacrimile ingerului se făcură pietri nestimate. Apoi porunci Avraam fiului său Isac să gătească masă bună și două paturi, una pentru dânsu și alta pentru streinul. Atunci se sui Arhanghelul la Dumneșeu și zise, că nu pôte să spue lui Avraam de mórte. Iar Dumneșeu îi răspunse că va trimite un vis lui Isac prin care îi va arăta tóte și Arhanghelul să îi tâlcuească visul, ca Avraam se pótă îngriji de tóte; iar ingerul să mănânce cu ei la masă.

Nóptea arătă Dumneșeu lui Isac în vis pomenirea morții lui Avraam, și Isac se sculă și se atârnă de gâtul tatălui său, plângând cu amar. Și Isaac îi spuse: „eu văzui într'acéstă nópte era sórele și luna deasupra capului meu, și zorile rëshirate

și luminate și ceriul deșchis și eu mă veseleam. Și iată un bărbat luminos ca sórele se pogorâ din ceriü și'm luă sórele din capul meu și să sui în ceriü și eu rămăseiü jalnic." Arhanghel tâlcuește visul arătând că a venit ceasul morții lui Avraam și că el vrea să'î ea sufletul. Atunci se rugă Avraam de dēnsul, ca să 'l ia cu trupul să vază tóte lucrurile lumii și tot norodul, apoi se va supune și morții. Dumneđeü zise Arhanghelului să ia carul Heruvimilor și se înălțe într'ēnsul pe Avraam ca să vază tóte. Înălțându-se vėzu mulți ómenī chinuindu-se, iar alții jefuind și plini de păcate și el rugă pe Dumneđeü ca pământul să-î înghiță și se cază foc din cer peste dēnsi. Dumneđeü îi împlini dorința, dar spuse în aceeași vreme Arhanghelului se întórcă carul, ca Avraam să nu mai vază norodul, că altmintrelea ar prăpădi tótă lumea; și așa întórse carul către ușa ceriului celui d'antăiü. Acolo vėzu Avraam douē căi: una largă și alta strimtă și înaintea lor ședea un om cu firea înfricoșată; și când vedea el suflete multe pe calea largă, rănite de ingeri, plângea; cu acele suflete însă ce venea pe calea cea strimtă se veselea. A-

cesta era Adam care plângea sufletele păcătoșilor și se bucura de sufletele dreptilor.

Apoi mai văzu un om lucind ca focul, având o carte mare înaintea sea și îngeri sciea ispitele și milosteniile ómenilor și cumpănea sufletele; acela era Avel fiul lui Adam, care judecă sufletele ómenilor până la cea din urmă judecată. Așa mai văzu și altele și este readus la pământ; aci veni mórtea la dânsul, însă în chip strălucitor ca să nu'l sperie. Avraam voi să vază fața adevărată a morții, și ea se arată^e cu capul de zmeu în șapte chipuri, în patru-spre-zece fețe de foc și cu multă gróză, așa în cât aú murit atuncea de gróza ei 7000 de ómeni; apoi s'a schimbat iar moartea cum era înainte.

În fine se înduplecă Avraam să îngrijescă de casa lui, și să se gătescă de mórte. Apropiindu-se ciasul morții zise mórtea lui Avraam: vin'o de'mi sărută mâna, și cu acéstă sărutare îi dete și paharul cu otrava morții; în momentul acela sosi Arhanghelul Mihail cu mulțime de îngeri și luă sufletul lui Avraam; și pe Avraam îl îngropă Issac, Sara și toți vecinii cu jale mare în Diea cea négră.“

După apocrifele privitoare la Avraam urmeză în genere un șir întreg de apocrife relative la visul lui Iacob, la Iosif în Egipt și mai cu seamă la cei doi-spre-zece fii ai lui Iacob. Vestite și foarte răspândite au fost mai cu seamă diatele pseudepigrafice ale acestora din urmă.

Noi pomenim acestea toate în trecut, căci până acuma n'am reușit a le găsi și românește; dar nu ne îndoim că cercetări continue vor aduce la cunoștință și pe acestea.

Legenda ce o avem apoi este un epizod din viața lui Moise, cea plină de povești și minuni.

Noi o cităm în graiul original arhaic: „Iară odată ea, adică fata lui Faraon l'au dus (pe Moise) la tată-său, la împăratul, și vându'l așa curat și frumusețel, l'au luat în brațe, și'l dezmierda ca pre un pruncu, iară el se întinse și luă coróna după capul împăratului, și o dete jos. Pentru acesta s'au scârbit împăratul și vrea să'l omóre. Iar fata lui Faraon, muma lui Moisi dacă au auzit, au mers și au zis: împérate! să nu faci acest lucru să omóri copilul, că el este nepriceput ca un pruncu, și de nu mă crezi împărăția ta că nu se priceape, să puî într'o tipsie galbeni și în alta cărbuni

aprinși, și pune înaintea copilului, să ispi-
tești, și atunci de se va tinde la galbeni,
vei vedea că se pricepe; iar de se va tinde
la foc, la jerâtec, vei vedea împărăția ta că
iaște brudiu. Și ispiti Faraon cu acesta de
aũ pus de o parte galbeni, de altă parte
cărboni aprinși, și ce vru Dumneșu, s'aũ
tinsũ copilul și aũ luat cărbune cu mânu-
șița lui și băgându-l în gură ș'aũ ars limba,
și dintr'aceea el aũ grăit făcav saũ gângav,
până la mórtea lui. Iarã Faraon dacã vėzu
așea, el aũ crezut că iaște un prunc brudiu
și i se potoli mânia.“

Sfârșitul acestei legende ne esplică de ce
s'a scornit. De óre-ce se zice în Biblie, cum
că Moisi era gângav saũ zăbavnic cu limba,
a venit fantazia legendară și a esplicat
cum se póte, ca Moisi, care trebuia să fie
desevêrșit în tóte să aibă un defect.

Trecend peste epizoduri mai mici din
viața lui Moisi, peste altele de mai puțină
valóre, precum descrierea celor 10 bătăi
din Egipt; precisarea fie-cărei pietre din
Efud, căruia din triburi corespundea și ce
proprietăți avea fie-care piatră, și altele de
felul acestora, ajungem la *Solomon*, eroul unui
ciclu însemnat de povești și legende, cari aũ
influențat în gradul cel mai înalt, atât Ori-

entul cât și Occidentul. Căci Biblia înzes-trând pe Solomon cu toate darurile spiritului și ale trupului a dat un avânt fantaziei de a se desvolta și de a descrie mărirea și în-țelepciunea lui Solomon. Ast-fel viața lui Solomon a ajuns să fie ca o cercevea, care cuprinde în sine un șir îndelungat de istorii și povești, adesea-ori de origină cu totul streină, cari s'aũ grupat și cristalizat în jurul acestui punct fix. Într'o carte funda-mentelă în care analizăzã fie-care din aceste povești arată profesorul Wesselofsky origi-nea lor, amestecarea cu povești de origine deosebită, apoi le urmărește în călătoria lor prin Europa, arătând și mijlocitorii cari aũ contribuit mai mult la răspândirea și schim-barea lor.

Între aceste avem o legendă importantă, atribuită deadreptul lui Solomon, pe care am pomenit-o în parte deja mai sus, adică legenda despre regina Sava, născută din spunerea Bibliei: că regina Sava a venit la Solomon și a recunoscut înțelepciunea lui cea înaltă. Legenda a împodobit foarte mult venirea reginei și a adăogat și între-bări istețe ale ei, la cari răspunde Solo-mon, și cu acest mijloc ea recunoște age-rimea minții sale.

„Iară Sivila dacă auzi așea și văzu că nu pôte prinde întru nemic înaintea lui Solomon, încă l’au mai ispitit odată să și mai vază; aduse cu sine fete curate, tinere și copii tineri de potrivă cu fetele, și porunci împērătésa de le retezară părul tuturor într’un chip și copiilor și fetelor, și-i îmbrăcară tot într’un port și-i aduseră înaintea împēratalui, și a tot senatul, și zise Sivila: împérate! voiū să’mi spuī, dintr’acești copii cari sânt feți și cari sânt fete? Iar Solomon mult s’au mirat de acésta și zise de le deteră apă pre mîni să se spele, înaintea împēratalui; și spălându-se, în loc pricepu împēratal Solomon, cari sânt feți și care sânt fete, că feți se spăla pre mîni și pre obraz apăsat și tare, iar fetele se spăla li-nișor și smearin.“

Am putea ușor continua cu înșirarea de legende și povești, dacă nu ne-am teme că abuzăm prea mult de buoă-voința domniilor vóstre, ne vom mîrgini decī a mai cita numai una singură, cu care vom încheea apocrifele vechiului Testament, adică legenda lui Ieremia și dērâmarea Ierusali-mului.

Ieremia se rugă la Dunnezeu, ca Avemeleh, care’l scăpase de mórte, se nu vază

dărâmare oraşului. Dumnezeu îi spuse, să-l trimetă la via Agripei, că acolo îl va adormi; şi aşa dormi Avemeleh 70 de ani. După trecere de 70 de ani se întorse şi proorocul Ieremia cu poporul din robie şi aduse jertfe de mulţumire în templul din Ierusalim. În mijlocul jertfei, căzu deodată Ieremia mort; iar el nu murise, ci numai sufletul său se ridicase în cer; după trei zile reînviă Ieremia, proorocind poporului adunat venirea lui Hristos Mesia. Poporul îl omóre cu lovituri de pietre.

Cu această proorocie a lui Ieremia, intrăm în Noul Testament şi după exemplele citate ne putem cu drept cuvânt aştepta şi aci la o sumă de legende. Dar în Noul Testament Mântuitorul este singura personalitate covârşitoare, în jurul căreia se învârtesc toţi şi toate. Cu acesta este şi circumscris cercul legendelor Noului Testament. Aci se ocupă legenda cu luminarea tuturor epizodelor privitoare la viaţa pământescă a Domnului începând cu sfânta Ana, muma Născătoarei de Dumnezeu; naşterea şi creşterea Mariei; istoria lui Iosif lemnariul; apoi evenimentele din copilăria lui Isus, din momentul pribegirii sale în Egipt până la întorcerea în Palestina în vârstă matură. — Despre această epocă nu

se găsește nimic în Evangheliile canonice. — Vine apoi procesul înaintea lui Pilat, răstignirea, coborârea în iad, învierea și înălțarea în cer. Pe lângă aceste apocrife mai sânt acele relative la viața apostolilor.

Dar aceste apocrife nu sânt așa scurte ca cele citate până aci, ci formeză cărți întregi, intitulate: *evangheliū*, și adică: *evangheliū apocrife*, de câte 15—20 și 30 de capitole.

Se înțelege că răspândirea lor devine mai grea cu cât volumul lor este mai mare; dar dacă nu s'aŭ lățit tóte în întregimea lor, și n'am reușit până acuma a le găsi tóte în literatura nóstră, totuși avem pe cele mai scurte, epizódele cele mai importante, și una din aceste evangheliū apocrife cea mai importantă, adică evanghelia lui Nicodim, întrégă. Tot așa posedăm și mai tóte actele apocrife ale Apostolilor.

Din tóte aceste ne vom mulțumi cu citarea unuia din epizódele cele mai poetice luate din „*evangelium Pseudo-Matei*“ prior la pribegirea în Egipt. Și aci urmăm întocmai originalului:

„Apoi mergând în cetate și intrând într'o capiște care era mai ántăi acolo, îndată aŭ căzut idolii. Așijderea și într'un óre-care sat ci să numea Sirenă, trei sute și

șase-zeci și cinci de 'idoli au căzut într'o capiște, mergând acolo Hristos împreună cu maică-sa; ci și întru Eghipetul prin venirea Domnului s'au sfărâmat idolii și dracii dintr'ênșii au fugit, și s'au împlinit ceea ce au proorocit sfântul prooroc Ieremiea, fiind în Eghipet."

După ore-carc esplicări ale sfântului Epifanie, intercalate în text, continuă legenda în modul următor: „După acesta întorcându-se puțin mai înapoi de la cetatea Ermopolî și căutându-și loru-și loc de petrecere, au venit la un sat ce se numea Natarea, carele era între Iliupolî și Vavilon. Și ajungând Iosif lângă satul acela, au lăsat pre Preacurata fecióra Mariea cu Hristos Domnul supt un copaciū de smochin; iară el singur s'au dus în sat pentru cele de trebuință. Decî copaciul acela de smochin dând acelor Dumneđești streinî loc de petrecere întru sineși s'au despicat de sus până jos, și vârful său și l'au plecat, făcându-se ca un umbrariū, saū ca un cort, deasupra capului lor; iară jos la rēdăcina sa s'au făcut ca o colibă de petrecere, și acolo Preacurata fecióra cu pruncul șazēnd s'au odihnit de cale."

Tot acolo s'a mai făcut o fântână de apă vie și încă alte minuni.

În felul acesta se forméază un ciclu legendar în jurul Mântuitorului, ca prunc, ca băiat când intră în școlă, și în loc de a învăța de la dascălul său, îl învață pe dânsu, și așa mai departe până la ultimele momente ale petrecerei pământești. Dar totuși trebuia legenda să se ție în niște margine circumscrise de credința, și fantazia nu putea să nascocéască fapte, care avea măcar aparența că stau în contradicere cu faptele relatate de Evangheliști. Aci era deja baza fundamentală a credinței în joc, și nu, ca în cazul când era vorba de persoanele Vechiului Testament, cărora fie-care putea să atribue ce voea, numai ca să ajungă la scopul general: la înțelegerea dogmelor și тайnelor creștine.

Mai există apoi încă un apocrif cu care vom încheea primul șir, și adică: „Epistolia Domnului nostru Isus Hristos pe care a trimis-o Dumnezeu din cer într'o piatră“ sau cum o numim noi cu terminologia științifică: legenda Duminiceii. Aci avem în primul rând un exemplu, cum se ascunde o carte scrisă pentr'un scop óre-care, supt un nume sfânt și înalt, ca să-î dea o impor-

tanță deosebită; dar ceea ce face această legendă mai interesantă este, că avem dovezi pozitive pentru originea ei, sau cel puțin pentru răspândirea ei în forma actuală peste Europa întregă.

Pierzându-se cu încetul interesul pentru lupte teologice, unde se ciocănea și se spinteca ideea cea mai abstractă, s'a pierdut asemenea și góna cea strașnică în potriua ereticilor. Iar din cărțile apocrife intrate în popor s'a șters de asemenea partea cea polemică, și apocrifele au devenit iarăși ceea ce au fost de la început: un tâlc fantastic al Bibliei, în formă de povești; deaceea este acuma adesea greu de a găsi urme pronunțate, care să ne dovedescă partea ce au luat sectatorii și ereticii la răspândirea lor.

Cu totul alt-fel stă cazul cu „Epistolia Domnului Hristos, ce a trimis-o Dumnezeu din cer închisă într'o piatră.“ Scopul principal al acestei „Epistolii“ este de a îndemna pe creștinii la păzirea și la ținerea deosebită a Duminicii; iar de nu: „voi trimite asupra-vă fiare sălbătice, voi lua lumina și voi trimite trăsnete din cer pre fața pământului.“

Dintre toate sectele evului mediu, numai „Flagelanții“ acei ce se biciuiau spre mai

mare laudă a lui Dumnezeu, prăznuiau Duminica cu un fanatism deosebit. Autorii contimpurani ne-au lăsat știrea, că între cărțile lor de predilecțiune, pe cari le citeau și reciteau miî de ori, era și această legendă a Duminiceî, care prin mijlocirea lor s'a răspândit peste tótă Europa.

Ei mai cinsteau în deosebî pe Maica Domnului și pe Arhanghelul Mihail, întocmai ca și Bogomiliî din Bulgaria, predecesorii lor cei vechî eretici. Activitățîi acestora datorim fără îndoială răspândirea celei-l-alte *Epistolî*, adică: „Epistolia Maicîi Domnului“, care stă în fruntea apocrifelor relative la viața după mórte.

Întocmai precum în viața omenescă, trecem adesea prin iad, doborâți de munci și chinuri, și nici odată nu intrăm în rai, ci rămânem la ușa raiului, vîzînd fericirea ca în vis pierzîndu-se în depărtare, tot așa conțin aceste apocrife descrieri detaliate ale muncilor iadului, dar nu ne duc decât până la porțile raiului. Durerea este cuvîntătoare, fericirea este mută!

Partea acésta, care se adreséză la închipuirea și la frica, a pătruns mai mult în inima popórelor, cu atît mai mult, cu cît stau sub adăpostul unui nume sfânt: apos-

tolul Pavel, sfântul Macarie saŭ chiar în-
săși Maica Domnului și Arhanghelul Mihail,
și aŭ aparența de a rădica puțin vălul ce
ascunde viitorul.

Urmând șirului cronologic al evenimentele-
lor, avem mai întâi „Apocalipsul apostolului
Pavel“, care ne descrie ultimele momente ale
omului, și modul cum se desparte sufletul
de trup. Apostolul Pavel condus de în-
gerul Mihail vede, că îngerii se apropie de
omul cel drept de-î primesc sufletul, îl duc
apoi în cer, trecându-l peste vămile văzdu-
hului, și apărându-l înaintea dracilor, cari
staŭ și-l pândesc, căutând toate greșelile lui.
Iar când móre un om păcătos vine diavolu-
l cu ceata lui și-î zmulge sufletul din trup,
pentru a-l cufunda în muncile vecinice ale
iadului. Inainte însă de a părăsi acest pă-
mânt îngerii zic de trei ori către suflet:
„suflete! cunoște-ți trupul tău, căci cu dên-
sul te vei împreuna la ziua judecătii“ și
sufletul se duce de se iartă cu trupul. Apoi
dacă prohodesc preoții trupul, iaŭ îngerii
sufletul și mergând așteptă la casa omului
până vin ómenii de la grópă de mănâncă
bucate și zic toți: bogdaprosti, și scriu în-
gerii toate bogdaprostile și iaŭ sufletul de-
l trec preste 26 de vămi drăcești.

Aceeași vedenie, pe care a avut-o apostolul Pavel, s'a învrednicit a o avea și sfântul Macarie pustnicul, pe care'l întâlnește un inger în pustie, și îi arată asemenea eșirea sufletelor din trup.

Tizul acestui sfânt, adică tot un sfânt Macarie, dar spre deosebire poreclit: Râmleanul a interpretat alt-ceva și mai interesant: a făcut o călătorie până la raiu. Dar în această întreprindere n'a fost cel d'întăiu ci mult înaintea lui, încă pe vremea lui moș Adam, a călătorit, precum o știm deja fiul său Sit, la raiu, pentru a dobândi ceva spre răcorirea sufletului tătâni-său. Un alt sfânt, însă nu sfânt prin credință, ci sfânt prin vitejiă, căci și vitejia sfințește ómeni și popóre — precum numia și poporul pre Ștefan cel mare: *domnul sfânt*, un alt sfânt — zic, a călătorit asemenea până la raiu și adică *Alexandru Machedon*. După ce a cucerit totă lumea s'a încercat să ajungă și până la raiu. Dar nici Sit, nici Alexandru Machedon, nici sfântu Macarie n'aũ ajuns mai departe, decât până la ușa închisă a raiului. Dintre cele căpătate acolo, darul primit de Alexandru are înțelesul cel mai poetic. Comunicăm pe scurt aci această legendă orientală.

Nevoind Alexandru a se întorce „la lumea mirului“ cum se exprimă Alexandria, fără vre-un semn, că a ajuns până la porțile raiului, îi dă îngerul păzitor, ochiul unui om. Ajuns acasă Alexandru s'a tot mirat de acel dar și a strâns pe toți înțelepții să-i esplice ce înțeles are acel ochi. Iar unu din înțelepți porunci să se aducă o cumpănă. Într'o parte a cumpenei a pus ochiul, și în cea-laltă spuse să se pue echivalentul în aur; dar cu cât mai mult aur se grămădea într'o parte, totuși ochiul precumpănea și atârna jos. Alexandru văzând această minune, întreabă pe înțelept: ce o fi aceea? In loc de răspuns luă acesta din urmă, o mână de țărână și o aruncă deasupra ochiului; în același moment se rădică cumpăna cu ochiul în sus, și aurul atârna jos. Învățătura este: cât trăește omul, și are ochiul deschis nu-î ajung toate avuțiile din lume; dar când móre, când țărâna îi astupă ochiul, toate pier ca o nălucă.

După ce am încercat în zadar a pătrunde în raiu, ni se deschide acuma priveliștea „divinei comedii“ luminată de focul vecinic al muncilor.

Cea d'ântăia și cea mai vestită pogorâre în iad este aceea făcută de însuși Mântui-

torul, și relatată pe larg de evanghelia apocri-fă atribuită lui Nicodim. Aci însă nu sânt încă bine descrise muncile iadului, și fanta-zia a îmbogățit acea povestire cu scenele cele mai gróznice. Apogeul l'a ajuns în „Epistolia Maicii Domnului.“ Atribuirea a-cestui apocalips tocmai Maicii Domnului ne dovedește un simț delicat, cavaleresc. Maica Domnului, ca femeie este blândă și îndurá-tóre și ca atare nu lasă pe cei munciți ne-mângăiați, ci se rógă de fiul ei, pentru er-tarea lor. Ast-fel conține „Epistolia“ atât durere cât și mângăere.

Deci Maica Domnului se cobórá în iad, călăuzită de Arhanghelul Mihail, ca să vază muncile păcătoșilor. Vede păcătoșii împăr-țiți în multe cete și fie-care cétă are câte-o deosebită pedépsă. În cursul veacurilor s'aũ modificat pedepsele și păcatele. Noĩ vom cita aci numai unele din cele mai vechi, și altele mai noi. Așa vede un riu de foc și sta în el noróde multe, bărbați și mueri, unii până la grumazi în foc, alții până la brău, iar alții până la creștet, și plânse Maica Domnului și zise către Mihail: ce sânt aceștia? . . . Mihail zise: aceștia sânt cei ce ș'aũ bléstemat părinții, și așa se vor munci în veci. . . . Trecând peste alte munci „iară

văzu Maica Domnului scaune de foc și ședea pe ele ómenī mulți, bărbați și muerī, și zise Maica Domnului: ce le sânt păcatele acestora? — Aceștia nu s'aũ sculat înaintea preoților, când aũ venit la biserică de aũ slujit leturghii.

Grele sânt apoi muncile cărturarilor, căci: „văzu Maica Domnului într'alt loc un om de'l mânca o gadină cu aripī și cu nouē capete: cu douē capete era pe ochii lui, iară cu patru era pe gura lui și cu trei capete îi sugea inima; și întrebă Maica Domnului: dar acestuia care sânt păcatele? Mihail zise: aceștia sânt cărturarii care aũ cetit la Evan-ghelie, și cuvintele lui Hristos n'aũ ascultat cum a spus la cărți și il va mânca gadină aceea în veci. Și iară văzu Maica Domnului un cărturar muncindu-se și zise: dar acesta ce a greșit? — Acesta n'a spus cum este scris în cărți și aũ spus alte minciuni; și se va munci în veci.“

În „Epistolia“ mai modernizată s'aũ cam schimbat păcătoșii. „Mergënd la I-a ceată întrebă: ce sânt aceștia? Arhanghelul zise: sânt tot felul de neguțători, care vinde lipsă și înșel pe ómenī; cărciumari ce vinde cu măsurī lipsă și amestec bēturile cu apă, care daũ lipsă din cântar, din cot, și din

orice fel de măsură. La a doua ceată întrebând, Mihail răspunde: aceștia sânt judecătorii care eaă mită și vinde dreptatea; avocați care trădeză pricile; ispravnicii și tot felul de dregători care fac abuzuri și nedreptăți. La a treia ceată întrebând, Mihail răspunde: aceștia sânt miniștrii lingușitori, care înconjoră tronurile despoților și ale tiranilor, domnitori și împerați tirani, care împiléză și sugrumă poporul," și așa mai departe.

Tristă priveliște! dar în mijlocul gemetelor generale răsună glasul blând al Maicii Domnului, ca vântul lin după vifor și furtună; melodrama se închee printr'un acord armonios. Cuprinsă de milă, lăcrămă Maica Domnului și se sui la Hristos și-l rugă pentru păcătoși, și se coborâ Dumneșeu cu îngerii în iad și zise păcătoșilor: pentru rugăciunea Maicii mele m'am îndurat de voi, și vă dau voie, ca de la ziua învierii de la Paști și până la Dumineca mare să lăcuiți în raii. Apoi să mergeți iară în muncă.

Cu sfârșitul lumei se sfârșește și sirul apocrifelor. Antihrist, va veni să nălucască lumea și va omorâ pe Enoh, Ilie și sfântu Ioan, și după trei zile vor învia și va începe sfârșitul lumei. Atuncea puterile ce-

rului se vor clăti și toate se vor risipi. În 14 zile va certa Dumnezeu pământul cu 14 semne, și în urma acestora va începe judecata cea de apoi.

Însemnăm aci unele din aceste semne gróznice, premergătoare cataclismului universal.

„A treia zi va fi semn că fiarele și gadinile mării, cele spurcate și veninate vor eși la țermurile mării și vor urla și vor țipa cu glas mare, cât se vor spăimênta toți ómenii pre lume. Iară a patra zi va fi semn, că apa mărilor și a tuturor apelor se vor aprinde și vor arde din fund până deasupra și vor clocoti ca para de foc, ca o căldare, și țermuri se vor face de smólă și de catran, și va fi mare spăimă și jale la totă lumea.

„În ziua a 13-a atuncea se vor rășchira ingerii, oștile cele Dumneđești, cetele cele de foc, preste fața a tot pământul, și vor prinde pre toți cei, ce aũ fost pecetluiți de Antihrist și-i vor aduce ca vântul; și cum spulberă vântul praful și pléva de pre fața pământului, așa vor lua pre Antihrist și pe toate slugile lui, și-i vor arunca în iazêrul cel de foc, la muncile cele vecínice; întru acéstă zi vor muri toți ómenii din lume.

„Iară în ziua a 14-a, atuncea se va aprinde cu foc, cerul și pământul, și vor arde munții și dealurile, și măgurile se vor topi ca cêra, și se va face tot șes, și se va curăți de tótă spurcăciunea, și va rămânea alb ca zăpada, și curat ca sticla pentru că va să vie pre densusul făcătorul seü. Și va veni în slava sa pe nourii cerului, să judece lumea în valea Iosafat.“

Dómnelor și Domnilor!

V'am spus povești, și încă n'am spus tóte câte aș fi trebuit să spuîu, și cu drept cuvânt mă veți întreba: dar de unde le-am scos? Și apoi, ce importanță aü ele pentru noi?

De unde le-am scos? Din manuscripte scrise de Români peste carî păiajenul uîtării a țesut mreaja sa seculară, adunate cu multă trudă și cu multe jertfe din tóte unghîurile țarei, culese de prin poduri și pivniți, alese între hârtii netrebnice și maculature. Multe din aceste manuscripte aü scăpat ast-fel de o pierdere sigură. Adesea am rădicat câte o hârtie de pe drum, un fragment dintr'un manuscript, așteptând ca vântul norocului să'mi aducă încă o fôe; și ast-fel lipind fôe

de fôe, și carte de carte am ajuns a reconstrui zidirea literară, ridicată de mâini românești, și să aștern înaintea domniilor vóstre un tablou multicolor, al cărui fond e luminat de lumina roșiatică a focului de veci și de asupra căruia se înalță cu majestate slava Dumnezeirei.

Intrégă acéstă literatură este deci o literatură manuscrisă, numai cele două „Epistoli” fac o escepțiune, fiind tipărite. Sânt ca niște peteci din mantaua uriașă fantastică, cu care a învăluit Orientul Biblia și credința, și pe care, cum spun poveștile nóstre în graiul lor înflorit, vorbind de haína ce o pórtă Iliana Cosinziana, erau scrise sórele și luna, stelele și luceferii, câmpii cu florile, dealul cu podgoriile și vâlcelele cu viorelele.

Ce importanță aũ acuma apocrifele pentru noi? Mai întâi, precum am vëzut chiar acuma, aũ importanța cea mare literară, căci ele reprezintă o parte din literatura nóstră, asupra căreia s'a întipărit mai mult decât pe oricare alta, caracterul român.

Apoi apocrifele mai aũ importanța cea mare culturală, căci ele conțin o parte din avuția poetică a omenirei; ele ne arată mișcarea

cea mare a spiritelor în curs de atâția secolii, și începuturile literaturilor Europene.

Dar pentru noi Români, aș apocrifele încă o alt-fel de importanță.

Care sânt monumentele artei picturale la noi? Cine s'a ocupat puțin cu această chestiune știe că noi n'am avut pictori profani; arta stetea în slujba bisericeii. Manuscripte române cu „iluminări“ și miniature sânt foarte rare; tot așa de rare sânt manuscriptele slavone scrise și ilustrate de Români. Singurul izvor, de unde putem cunoște pictura română sânt tablourile de pe pereții bisericilor vechi, cari cad în ruine. „Dar din ruine încolțește viață nouă.“ Studiul artei române se va face numai pe acele ziduri secolare, cari port urma penelului românesc. Obiectele reprezentate sânt scene din Biblie sau din viețile Sfinților. Precum însă nu s'a putut ceti ieroglifile egiptene până nu s'a recunoscut limba, în care aș fost scrise și concepțiunea care le-a dat naștere, tot așa vor rămânea tablourile artei române ieroglif necitite până când nu vom ști limba în care aș fost scrise, până când nu vom cunoște fantazia, care a condus mâna pictorului. *Apocrifele* și legendele, iată de unde se inspiraș artiștii în concepțiunile

lor. Din acest punct de vedere nu s'a considerat încă pictura română, ba putem zice că nu s'a considerat *de loc* până scuma. Dovada cea mai bună este, că n'avem nici o singură copie din nenumăratele tablouri bisericesti, pe când din contra avem sute de reproducțiuni după originale occidentale.

Chiar dacă ași voi, mărturisesc că n'ași putea să intru în detalie asupra acestui punct atât de important pentru istoria artei în România. Scopul meu principal este numai de a urmări apocrifele în multiplă influență, și de a îndemna pe acei, în al căror domeniu am intrat fără voe, de a se ocupa puțin cu scăparea rămășițelor artei naționale.

Totuși voi aduce un singur exemplu. Pe zidurile bisericeii Trei Ierarhi din Iași, și în alte biserici se află descrierea Judecății celei de apoi, venirea lui Antihrist, etc. Cunoscut este, că acest subiect a fost tratat de către cei mai mari pictori din lume, cităm numai pe: Signorelli, Michel Angelo, Hans Memling și „last notr lease“ Peter Paul Rubens. Fie-care a descris Judecata cea de apoi în felul său; unii inspirați 0re-și cum de Dante, alții urmând propriei lor fantazii.

Intre tablourile române avem și noi unul, care s'a reprodus chiar de mai multe ori, făcând parte din „Viața și minunile prea cuviosului părintelui nostru, Vasilie cel nou,” unde se tracteză și de „vămile văzduhului.”

Am reușit a descoperi în Rusia o copie esactă a acestei „Judecăți” și adică între „lubocinyia cartina” sau „foile colorate” rusești.

Povestea lui Antihrist formeză o foae deosebită. Dacă ne uităm mai de aproape la acea „Judecată,” vedem, că nu este alt-ceva decât ilustrațiunea epistoliei Maicii Domnului și a Apocalipsului apostolului Pavel, se înțelege puțin modificată. Partea dedesupt represintă iadul și muncile iadului, întocmai precum le vede Maica Domnului în călătoria ei prin munci; iar partea de asupra, ne arată călătoria sufletului, care, condus de îngerii păzitori, trece peste cele 26 de vămi drăcești, reprezentate aci, sub forma unui șarpe uriaș, având atâtea inele de solzuri, câte vămi sânt. Însfârșit ajunge la locul, unde se cumpănesc bunătățile și răutățile omului, și dacă precumpănesc cele d'ântai intră în împărăția cerului, reprezentată prin cetele de sfinți și îngeri. Acestă *Judecată*, care nu este decât judecata fie-

căruî om după mórte, întocmai precum o descriu apocrifele, trece apoi în mod simbolic, ca „Judecata cea de apoi,” a întregii omeniri.

La acest rezultat am putut ajunge, numai prin ajutorul apocrifelor. Fără cunoștința lor n'am fi putut să ne dăm sémă de concepțiunea acestei Judecăți.

Mai avem însfârșit să constatăm încă o influență a apocrifelor, care după convințerea noastră este de importanța cea mai covârșitoare, adică: influența apocrifelor asupra literaturii populare române.

Cunoscut este caracterul Romanului; ce are în inimă, are și pe limbă. Este deci ușor de a presupune, că Românul care a primit apocrifele cu atâta dragoste în inima sa, să le fi și rostit cu tot farmecul limbei sale. Intr'adevăr dacă scormonim numai puținel prin imensa comóră a literaturii populare: prin *colinde*, *cântece*, *basme* și *bocete* recunoștem îndată urmele, adesea adânci, ale apocrifelor.

Nevoind a pune la prea mare încercare bună-voitorea D-vóstre ascultare, mă voiů mărșini a vă cita numai unele esemple, mai cu sémă acele, cari stău în legătură cu apocrifele și legendele povestite mai sus. In trecăt

Clisei din Stabil. Sococit & Teclu.

amintesc de „ertăciunea“ pomenită cu pri-
lejul: „zidirei omului.“ Colinda intitulată:
„Drumeții“ ne repetă supt o formă poetică
o parte din legenda privitoare la pribegirea
Domnului în Egipt:

Ostenit de drum voi să se odihnescă:

De un plop dedură,
și aci stătură
de a se răcori.
Plopul se clăti,
umbra ș'o trăgea
soarele-î ardea.
«Plop afurisit!
Să nu fi rodit
să crești tot în sus,
căci umbra mi-ai dus!»
— Iară măi plecară
și un măr aflară —
și ei odinea,
mărul îi umbrea,
umbra se lățea,
soarele perea.
«Mărul înflorit!
Să fi tot rodit,
să crești tot în lături,
să sporești cu roduri»

Cel'alt epizod: despicarea pomului, pentru a-î găzdui, nu este el însuși decât dezvoltarea unei alte legende mai vechi, care spune, că sfânta familie, fiind urmărită de tâlhari, se desfăcu un pom uriaș, o coprinse în sênul său și se închise iarăși în jurul ei, dându-î ast-fel un adăpost sigur. Aceeași legendă o posedăm noi în literatura populară în basmul intitulat: *Fata din Dafin*. Dafinul lăcașul fetei se deschide când ea ese afară, și se închide în jurul ei când intră. Mai amintim *apa vie* luată tot din apocrife și legende, și alte trăsuri și povestiri transformate apoi în basme.

Legământul între Adam și Satana îl regăsim în colinde vechi și în cântece de stea; iar cântecul al 20-lea din „Cântecele de stea“ ale lui Anton Pann nu este alt-ceva, decât epistolia Maicii Domnului versificată și puțin modificată. Cităm numai unele strofe:

Îngerul morții acum,
mă însoțește la drum,
și mă trece pe la iad,
unde păcătoșii ard.

Vai, la el cum mă uitați,
ce vezuții, mă spăimântați!

Vezuții bălaur căscând,
și din gură foc versând:

Curgând ca un riû întins
 în flacără, și nestins!
 și-n frunte-î un drac ședea
 cu Iuda în braț și ardea.

Deacolo la alt vad,
 Tot la ȳad, la ȳad, la ȳad!
 O! va! ȳar când mă uita! ȳ
 Ce vȳzu! ȳ mă spă!mȳnta! ȳ!
 Vȳzu! ȳ pop! mul!ȳ, eretic!,
 cu dască!ȳ și grămătic!,
 arunca!ȳ cu capu-n jos
 în focul cel flăcăros;
 și draci!ȳ !ȳ împingea
 cu suli!ȳ, și-ȳ împungea

.

D'aci mergând la alt vad
 Tot la ȳad, la ȳad, la ȳad!
 În flacări când mă uita! ȳ,
 ce vȳzu! ȳ, mă spă!mȳnta! ȳ:

Vȳzu! ȳ negustori! ȳ în rând,
 cari! ȳ înșel și lipsă vȳnd;
 uni!ȳ cu mȳsur!ȳ de gât
 se tânguia amărât;

al!ȳi!ȳ cu cantare'n nas
 se văita cu mare glas;
 al!ȳi!ȳ cu fȳrfec!ȳ, cu cot
 !ȳ ducea para în not. »

Și așa mai departe. Iată atât „epistolia“ cât și „Judecata.“

Tot așa puțin ne va surprinde, dacă vom găsi în bocete imagini și pilde luate din apocrife și legende.

Iată câte-va exemple din cântecele bocitoarelor, cu cari petrec pe mortul la morment:

«Da ȳa seama tare bine
și m'ascultă și pe mine:
«Că sânt două drumurile:
unu-ȳ tot cu floricele
florȳ negrite și de jele;
cela-l'alt cu busuȳoc
par'că-ȳ un pãrũ de foc.»

Iată cele două drumuri pe cari le vede Avraam în apocalipsul de mai sus. Alt episod luat tot din acel apocalips puțin transformat se află în bocetul următor:

«Ear în carul dinainte,
Dumneȳeule prea sfinte!
șede Maica Domnuluȳ,
mãngãerea omuluȳ
pe un scaun de argint
îmbrãcată cu vestment,
mãndru pãnã în pãmẽnt;

scrie vii și cu morții
și pe păcătoși cu toții.

Scrie morții cu cernelă
și vii cu rumenelă.

Mă rog Maica Domnului
mângâierea omului

nu mă scrie cu cei morți
ci mă lasă cu cei-alți

și mă scrie între vii
între vii și libovi.

Ne oprim aci cu înșirarea paralelelor între literatura populară și literatura apocrifelor și a legendelor; căci am putea-o continua în infinit.

Concluziunea ce o tragem noi din acésta este, că literatura populară română nu se mai poate studia fără o cunoștință perfectă a întregii literaturi scrise, mai cu seamă fără o cunoștință a apocrifelor și legendelor române. Așa vom putea mult mai bine apreția valoarea poetică și națională a literaturii populare, căutând partea luată din apocrife și văzând în ce mod a fost schimbată și asimilată. Prin acésta legătură capătă și apocrifele pentru noi valoarea lor adevărată.

Piatră prețioasă, când se găsește în pământ se deosibește foarte puțin de alte pietre fără valoare. Indată însă o recunoștem ca piatră prețioasă, când e lucrată, tăiată poliită, și răsfrânge în mii de culori variate lumina sórelui. Tot așa și literatura apocrifelor devine numai atunci piatra nestimată și neperitoare în odorul națiunei, când a fost schimbată, prelucrată, poleită de mâini românești; când transformată în literatură populară răsfrânge în mii de culori variate lumina geniului poetic al poporului român!

Just.
32(R)-01 ✓

V.

C. DISSESCU

PARTIDELE

INTR'UN STAT CONSTITUȚIONAL.

Conferință ținută la Atheneu în ziua de
8 Ianuarie 1884.

Partidele într'un Stat Constitutional

Dómnelor și Domnilor,

Dațimî voe, vă rog, să mă emancipeđu de exhordiul tradiționale pentru a mă recomenda indulgenței și ascultărei D-vóstre bine-voitóre și se intru d'adrechtul fără altă introducere în cercetarea cestiunei, care face obiectul conferinței de astă-đi: „*cum se forméđă partidele politice și care este rolul lor?*“

Ast-fel pusă chestiunea, vedeți că ea diferă de modul cum a fost formulată în programul conferințelor Atheneului. Prefer pune ast-fel cestiunea, pentru că așa cum este formulată în program vă póte induce în eróre și vă póte face a crede, — cum și credū uni — că numai în Statele Consti-

tuțională, în Statele unde țera se guvernădă prin ea însăși, există partide politice. Eróre.

Partidele, Domnilor și Dómnelor, nascú din óre-carí fapte naturalí și de aceea le găsim pretutindení, chiar și în Statele de guvernámênt personal.

Ele nascú mai ántéiú din varietatea ideilorú asupra organizațiunei socialí, asupra sistemelorú de guvernámênt și asupra meritului acelorá carí ne guvernă. Ómenii nu sunt egalí în fapt, nu sunt îndestrați cu aceleáși aptitudiní, și acésta din norocire, în alt fel totul ar fi monotonie. Uni sunt mai mult ómeni de raționament de cât de simțimênt, alți sunt mai impresionabilí, uni se entusiasmédă mai repede și urmédă mai mult avêntul ideilorú progresiste, alți din contra sunt de uá natură mai rece, mai resistantă. De aci și instinctul de reacțiune saú de conservațiune mai desvoltat la uni. Ast-fel fiind nu toți aú același modú de a vedea și a rezolva cestiuñile socialí și politice. Uni vor Republica, alți Monarchia.

Și varietatea ideilorú nu se arétă, nu se manifestă numai când se facú legile. Legile odată făcute trebuescú înțelese și aplicate. Apói nu toți înțelegú legile în același chipú. Acei carí aú procese, carí judecá și carí

plededă știu cât e de greu să găsești adevăratul înțeles al cutărui articolu de pravilă care la citire pare clar. Ei bine, când dai peste uă așa lege, cum o să o interpreteți, cum o să o aplicați? Uni înclină spre uă interpretare, spre uă aplicare largă, întinsă, liberală; alți voescă, înclină spre uă interpretare strînsă, riguroasă. Și uni și alți pot fi de bună credință, și uni și alți urmădesă modulu lor de a vedea.

Un exemplu va învedera mai bine varietatea interpretațiunei legei. Articolul 10 din Constituțiune dice: „Toți Români sunt egali înaintea legei și datorî a contribui fără osebire la dările și sarcinile publice.“

Când va fi vorba de a face uă lege de imposit, cum va fi impositul pentru a nu se viola textul Constituțiunei? *Progresiv*? adică cel care are uă avere s. e. de 100,000 va trebui să plătescă de uă mie de ori mai mult de cât cel care are 100, sau *proporțional*? adică și cel care are 100,000 să plătescă cât cel care are 100, în proporțiune constantă de 10 la sută?

Cei ce înclină spre egalizare, spre nivelarea averilor, răspund: impositul să fie progresiv. Cei ce înclină din contra spre

ideile tradiționale, vor dice: impositul să fie proporțional.

Și se nu credem, Domnilor, că este posibil să dăm legilor un așa caracter de precisiune în cât se nu mai fie posibil controversa, discuțiunea. Un fapt ce'mi vine în minte, vă va dovedi acésta.

Mi-aducă aminte că într'una din ȕile vorbind cu Domnu Rosetti, 'i ȕiceam că îndărăt suntem cu sciința legilor, de óre ce n'am ajunsă încă a pune capétu discuțiunilor ȕuridice, și a ști cu precisiune ce e al tēu și al meū. Pēnē când legea va fi, cum ȕicea poetul C. Bălăcescu, într'una din satirele sóle, un nasū de céră pe care 'l modeleȕi cum vreī? Atunci Domnu Rosetti 'mi respunse: „nu póte fi alt-felū nici uă dată.“ Și ca sē'mi probeȕe afirmațiunea sea 'mi istorisi următorul fapt. „Era în 1879 dupe finitul resbelului. Uă mulȕime de tineri căduseră pe câmpul de resbel lăsând în lipsă de miȕlóce familia lorū. Eū am propus atunci în Cameră uă lege de ajutorarea soȕielorū saū mumelorū, în lipsa soȕielorū, soldaȕilor morȕi în resbelū. Fără discusiune, în aprobarea tuturilor, legea fu votată. Mi-am ȕisū atunci, écă uă lege bine alcătuită. Eū care de la 1857 fabricedū mereū la legi de astă dată

am nemerit'o. Decepțiune! In una din zile mergendū la Cameră al căruia Președinte avém onóre de a fi, mă întempină uă femeie bătrână. In încręțiturile obrazului ei vedeai suferința. Alăturându-se de mine 'mă presintă uă plângere aretându-mă că 'i s'a refusat pensiunea de și flul ei, singurul seū sprijin, murise în resbel fără a lăsa copii. Am cercetat cazul. Ce se întemplase? Din cele d'antéiū zile de separațiune, când soțul trecuse Dunărea, soția sa legase dragoste cu notaru din satū și deschisese acțiune de divorțū. Iustanța s'a închisū însă prin mórtea soțului. Cine era în dreptū de a lua pensiunea? Muma? Dér ea nu putea, fiind că soldatul lăsase soție. Soția? Dupe lege, dinsa. Dér în așa condițiuni pensiunea nu este uă inichitate revoltátóre? Nu e nedrept a respinge pe mamă? Ce se faci? Poți să prevedă cu precisiune tóte aceste situațiuni?"

Esemples de insuficiența legilor și de imposibilitatea în care se găsește omul de a face legi cari să prevađa totul, sunt nenumărate.

Maă este și uă altă causă, un alt fapt care dă naștere la partide. In oră-ce societate

constituită este uă parte care are interesu se mențină starea actuale de lucruri și uă altă parte care are interesu să se schimbe situațiunea. Așa de exemplu cei ce au puterea voescă se o conserve; cei ce n'au puterea voescă se o dobândescă. De aci partida celor ce sunt la guvernă, cum dicea cu mult spirit reposatul Manolaki Costaki, și partida celor ce nu sunt la guvern. Francesi dicu: „ote toi, que je m'y mette.“

Noi dicem: „Scólă tu se ședă eă“. Un publicist engles, Doctorul Johnson, întrebat fiind ce este un whig (liberal)? a respunsă (un conservator) un tory care nu e la putere. Saă maă bine, dacă nu vreți să fixăm partidele și pe acest mobil de dorința de a governa, dorința fôrte legitimă de almintreli, pentru că oră cine are un sistem de guvernământ trebuie să dorască de a'l pune în practică pentru binele comun; dacă nu primiți distincțiunea acăsta ce pare glumă, apoi tot avem *partidul conservator* al aceloră cari găsescă ca organizațiunea politică dintr'un moment dat este destul de nemerită, și *partidul liberal* al aceloră cari vorbind în numele unui progresă continuu, în numele libertăței, voescă se schimbe situațiunea. Ast-fel când uă țeră are la un mo-

ment dat libertatea votului fără libertatea reuniunilor, partidu liberal cere pe acéstă din urmă. Când avem sistemul electoral censitar, partidu liberale cere scăderea censului. Partidu conservator represintă resis- tența, partidu liberale represintă mișcarea.

Vedeți, Domnilor și Dómnlor, că nu vorbescú și de numărul cel mare al indife- renților, al ignorantilor și al ómenilor in- teresați cari n'aú preferința pentru partidul conservatorú saú liberal. Puțin le importă dacá puterea o aú conservatori saú liberali. Lor sê le mérgă bine. Aceștia sunt din ne- norocire cei mai numeroși și asupra lor lucrédă fie-care partid pentru ca în óre-cari situațiunii sê formeđe majoritatea. Așa fiind sê nu ne mirăm cum sê întêmplă că cu ocasiunea alegerilor, aceiași alegători, fără violențe, daú reprezentanți vopsiți cu culó- rea guvernamentale. Acești alegători sunt indiferenții saú interesați cari oscilédă între partidul conservator și partidul liberal.

Intinderea, limitele acestor partide, sunt anevoe de determinat cu precisiune. Ele variađă de la uă țară la alta. Ast-fel ne-a fost dat sê vedem pe *democrații* din Ame- rica susținénd sclavagiul contra *Republica- nilor*. Cine ar putea pune pe aceeași tréptă

pe conservatorii noştri cu legitimişti din Franca? Partida conservătoare şi partida liberale duse fie-care la extremă produce alte două partide: cea conservătoare produce partida absolutistă, reacţionară, cea liberale produce partida radicale. Se întâmplă adesea că ideile extreme sunt represintate de însăşi conservatori şi liberali. Se întâmplă adesea că numai avem conservatori şi liberali, der reacţionari absolutişti de uă parte şi despoţi democraţi de altă parte. In aceste situaţiuni naşte partida numită *Centru* destinată tot-Ńauna a fi de scurtă durată ca şi necesitatea care a produs-o.

Publicişti, dupe cum spune Block, (II, p. 512) nu sunt în genere favorabili acestor partidŃ-centru, pentru că n'aŃ principii hotărŃite. CeŃ ce facŃ parte din aceste partide votedŃ fatalmente când cu drépta, când cu stŃnga, pentru că nu esistă trei urne. Block adaogă că partida mijlocie póte sŃ aducă folóse mari Ńeri când partidele extreme sunt prea pasionate. „Mais losqu'un tiers parti boude porce qu'il n'a pas eŃ sa part du gáteau, il ne peut que faire du mal.“

Un partid politic ca sŃ merite acest nume trebuie sŃ aibă uă organizaŃiune, un Ńef, un organ şi mai pre sus de tóte sŃ represinte

un principiu, să aibă un scop. Îi trebuie uă disciplină pentru ca să pótă lupta, un șef care să o dirigă, un organ care să'i împrăștie ideile, un scop, căci în alt fel nu 'și are rațiunea de a fi: partidul nu este atunci de cât espresiunea nemulțumităilor.¹⁾

Am disū că partidulū 'i trebuie mai pre sus de tóte un principiu. Necesitatea principiului se impune în orī-ce ordine de idei și în orī ce acțiune a omului. Iea Mathematiculū principiul că 1 și cu 1 fac 2, că douē cătimī egalī la uă a treia sunt egalī între dēnsele, și 'l aī paralisat! Iea theologulū pe „crede și nu cerceta“ și 'l aī omorit, Iea partidulū principiul scris pe stindardul său și 'l aī distrus! Și dacă nu 'l aī distrus, 'l aī transformat într'uă clică. E greū lucru să știī ce principiu să aī, dér trebuie să 'l aī și decă cum-va nu poți să 'l aī la sâte de politică și de partid.

Ca și ordinea monacale partidul cere *credință*, însă fără hypocrisie. Póte că principiul partidulū este greșit. Puțin importă: dacă faci parte din partid trebuie să cređi într'ēnsul. Cum ar face parte cine-va din partidul aristocratic dacă n'ar crede ca și

¹⁾ V. Presa de la 24 Ianuarie 1881.

dênsul în superstițiunea numelui, în faptul acesta, miraculos de sigur, că nașterea pôte să'ți dea uă inteligență, un rol în societate pe care tu nu 'l ai?

Acela care este membru inteligent al unui partid trebuie să'și dică „Așa credū eū că trebuie să gândescū și să lucređū pentru societatea din care facū parte, pentru țera în care trăescū, așa o să facū și nu alt-fel.“ Credința acêsta pôte să te facă să suferi, să'ți atragă persecuțiuni, nemulțumiri! Puțin importă. Ai să lupți alături cu aceia cari împărtășescū credința ta pentru triumful ei, și cu cât vei fi mai persecutat cu atât ai să lupți mai bine, căci persecuția facilitează succesu. Tu poți muri, dér ideia va triumfa.

Istoria ne arétă că reformele sociali cele mai însemnate, revoluțiunile cari aū asigurat triumful libertăței, nu s'aū făcut de ómeni cu mintea și inima rece, de sceptici, ci de aceia cari aū știut să se sacrifice pentru ideile, pentru credințele lorū. Cu risicul de a părea paradoxal eū voiū dice că numai „*nebunii fac fapte mari*.“ Cristofor Columb credea că dincolo de apa care ne înconjóră mai este uă lume, și a descoperit'o, Christos credea în egalitate, lumea întrégă 'l perse-

cuta. A murit pe cruce d'ér ideia lui a triumfat!

Acțiunea dramatică ne-a dat, Dómnelorú, — mă adreseșú de preferință către voi Dómnelorú pentru că sunteți mai simțitóre la afacerile de inimă — un esemplu minunat, admirabil de tăria credinței. Vě aduceți aminte că s'a jucat acuma de curénd Hugue-noți. In actul al II-lea este uă scenă sfășietóre: Regina Marguerita adresându-se către Raoul de Nangis 'i d'ice: *Votre compagne la voila.*

Et des mains de son père recevezla și Raoul 'i respunde:

Moi, son époux?... jamais!

Plutôt la mort!

Trahison! perfidie! à ce point l'on m'outrage

Je repousse à jamais un honteux mariage.

Raoul refusă să iea pe Valentina de soție: pentru ce? nu o iubea? ba da căci mai târziu (in actul III sc. 6.) Raoul d'ice:

Et j'ai pu l'outrager! grâce pour un coupable
Que l'amour égarait, que le remordsaccable

(A. St. Bris).

Rendez moi tous les biens que mon coeur
repoussait.

*Rendez la moi! je l'aime, et j'attends mon
arrêt.*

A refuſato pentru că pe ſtandardul partidului din care făcea parte, era ſcriſă uă altă credință. El era Huguenot și Valentina era Catholică. Mai târziu a vrut'o, dér era pré târziu.

Dacă înſă necesitatea unui principiū se impune în politică ca și în orî-ce ordine de ideī, acésta nu va ſe đică că *opportunismul* trebuie cu totul esclus din politică. Omul de Stat, omul politic nu este un viſător care ſe doréscă schimbarea de uă dată. Elū trebuie ſe gândéscă înainte de tóte la ce ſe póte realiza, la rezultatele practice. Și precum profesorul care vrea ſe respândéscă veritățile ſciinței cată ſe aibă methodă, tot aſa și omul politic va transforma ſocietatea încetu cu încetu căci nimicū nu ſe face de uă dată. In politică ca și în natură ce crește pré iute nu trăește.

Și cine ar avea pretențiunea ſe đică că prevede tóte evenimentele și că ce ſe póte face mâine ſe póte face și astă-đi? Societatea merge pe fie-ce minut și fie-care paſū aduce nouī cheſtiuni, aſa că ce găſeaī bun ieri, poți ſe găſești astă-đi răū. Ieri mă puteam alia și trebuia ſe mă alieđū cu Rusia, mâine mă alieđū cu un Stat dupe cum 'mī va dicta interesul țerei. Remâne acum la aprecierea opiniunei publice de a ne spune

ce cere interesu țării. 'Mă istorisia mai alaltăeri un boer bătrân că pe vremea lui un om politic de ai noștri, fost general, era așa de oportunist în cât avea două uniforme: una rusescă și alta nemțescă. La consulul rus se ducea cu cea rusescă și la cel nemțesc cu cea nemțescă. Cum am dice ađi de un ministru care 'și ar schimba decorațiunile dupe împrejurări.

Este bine înțelesă că nu acesta e oportunismul ce recomandăm. Nimeni în lumea acésta imperfectă în care trăim se n'aibă pretențiunea de a personifica consecența absolută în idei. Ceea ce suntem în drept de a cere fie-căruia este să nu 'și schimbe ideile dupe interesu personal. Schimbarea însă din convincțiune este laudabile și se impune oricărui om care recunoscându-se în greșelă, ia drumul cel bun. In alt fel progresul n'ar fi posibil: fie-care ar trebui se stea în ideile în cari s'a pomenit. „Les imbéciles seuls ne changent pas“, a dice un cugetător.

Alegerea unui partid trebuie să fie determinată de *comunitatea ideilor* pentru care luptă acel partid cu cetățenul ce vrea să intre într'êusul. „Când vreă să ieă parte activă în politică, nu căuta dacă ómeni ce compun cutare partid sunt bună sau răă,

dacă 'ți sunt prietenii sau neprieteni, nu căuta nici dacă faptele lor de pînă acum aũ fost bune sau rele, caută numai cari sunt cele două idei generalii, cele două tendințe pe cari le reprezintă partidele din țera ta, și intră fără sfiială în partida aceea, ce reprezintă ideile cari se apropie mai mult de convincțiunile téele, de credințele tale, de temperamentul téeu.

Ómenii cari reprezintă astă-dii ideia ta, sunt réei? Ómenii trec și ideia, dacă e bună, va remâne și va da fructele séle. Nu trebuie sé părăsești ideia pe care o cređi cea mai bună, pentru cuvéntul că ómenii ce o reprezintă astă-dii sunt incapabili de a o reprezenta și de a o face sé fructifice. Din contra, îmbrățișază-o și susține-o contra celor ce o înăbușesc sau o exploateđă.

Acei ce reprezintă astă-dii ideea ta aũ făcut greșeli? Dute între dênși și luptă, în mészura puterilor tale ca greșeli sé nu se mai facă, ca sé imputineđi réul și sé mărești binele, ¹⁾“

Dacă privim în fapt formațiunea partidelorú o sé vedem, cu deosebire în țera la noi, că nu comunitatea de principii a deter-

¹⁾ Partidele politice de Gr. Păucescu.

minat pe mulți membri ai aceluiași partid de a se găsi la uă laltă. Ast-felū o sē găsim în acelașū partid ómenī carī n'aū aceleași idei; s. es. în partidul conservator o sē găsiți electiviști pentru magistratură, o sē găsim reprezentanți ai partidului carī aū combătut legea de toleranță și expulsiunea streinilor, carī susțin că delictele de presă se judecă, fie vorba de pedépsă, fie de daune-interese, se judecă de juriū. În partidul liberal vom găsi cumularđi, vom găsi partisanī ai votulū restrēns și ai censului ridicat, partisanī ai instrucțiuni inquisitorialī, secrete. Și când democrația pură voește ca orī ce funcțiune sē fie revocabile și timporară, o sē găsim la noi democrați carī vor inamovibilitatea magistratilorū! Uni din drépta sunt în stînga, alți din stînga sunt în drépta!

Dacă legătura de idei comune, de principii adevērat democratice lipsește, ce 'i ține împreună pe toți ca membri ai aceluiașū partid? Écă ce: Ómeni nu se légă uni cu alți numai prin comunitatea ideilorū, a principiilorū, dér și prin educațiunea împreună, prin împrejurări, prin împlinirea adesea orī a unor sentimente de devotamente și recunoscînță.

Lucru nu e de mirare. A fost timpî — întregul evul mediû — când întreaga organizațiune politică și sociale se sprijinea pe devotament: vasalul se devota unui seignor, și seignorul regelui său unei femei.

În politică simțimentul de devotament 'l inspiră ómeni cari fiind la guvern aû ocasiunea de a îndatora pe prietenî, a le distribui funcțiuni, decorațiuni și alte favoruri. Toți acești beneficiari se vedû atrași într'un partid ale cărui principii nici le cunoscû, nici le împărtășescû. Funcțiunile înalte nu se dau tot-d'auna în vederea principiilor politice, sau a serviciilor realî ce titulari pot aduce publicului, dér în vederea unor servicii personale aduse în trecut, a câtor-va lovituri primite în alegeri. Un asemenea sistem este corupătoriû și nu pôte de cât să vateme interesele țeri.

Impărtășirea aceluiași principii nefind, din nenorocire tot-d'auna cauza pentru care găsim la un loc pe toți membri aceluiașu partid, lesne ne esplicăm cum ómeniî, nu ca Victor Hugo, Thiers, în Francia, și alți ómeni de Stat la noi, cari aû lucrat cu tóte partidele, cum ómeni — nu de valórea acestora cărora le pôte fi permis ca óre-cărora astre mari se iasă câte uă dată din orbita lor —, dér ómeni

de a doua mână ca Stan Păpușă și alți se trecă din un partid în altul fără să se schimbe ideile politice. Ideile le sunt aceleași, nu le-aș schimbat, dăr ómeni cu cară lucrăđă sunt alți.

Diceam, Domnilor și Dómnelor, la începutul acestei conferințe, că partidele nască din fapte ce întâlnim pretutindenă și în tot locul: varietatea ideilor, varietatea interpretațiunii legilor și dorința de a governa.

Dacă ast-fel nască partidele, e natural ca să le găsim nu numai în Statele Constituționale dăr și în acele State unde regimul parlamentar era necunoscut. Și în adevăr, găsim la Evrei pe Farisei, partidul reacționar, și pe Novatori, partidul liberal.

Găsim la Romani societatea împărțită la început între patricieni, aristocrația, și plebeieni, poporul superpus peste vechiă descendență ai lui Enea. Lupta între aceste două partide durăđă decimă de ani mai înainte pentru egalitatea sociale prin posibilitatea conubiului, căsătoriei, între patricieni și plebeieni; și mai pe urmă pentru egalitatea politică: încredințarea funcțiunilor

publice nu numai patricianilorŭ dér și plebeienilorŭ.

Găsim chiar în evul mediŭ pe Guelfi, partisanii papi, din cari aŭ eșit clericali de ađi din Italia și pe Gibelini, partisanii Imperatului, din cari aŭ eșit liberali de ađi din Italia.

În Englitera în secolul XVII (1878) uă dată cu manifestarea, cu consfințirea regimului parlamentar, aparŭ Tories și Whigs. Whigs (de la *Whiggam*, strigătul ce 'l dau Scoțieni cailor să mērgă, hi!) sunt liberalii. Tories (de la cuvēntul irlandes *Toree* — dă'mi) sunt conservatorii, regaliști conservatori înfocați ai marei proprietăți.

Dupe alți Tory este un cuvēnt irlandes care însemnă selbatecŭ. Porecla acēsta s'ar fi dat de inimici regelui partisanilor lui cari favorisau rescóla din Irlanda. Am insistat puțin asupra etimologiei cuvintelorŭ pentru a se vedea legătura, relațiunea dintre ideie și cuvēntŭ.

În trecutul nostru istoric nu găsim partide de caracter permanent cu numiri proprii. Vedem totuși douē partide în divergența de păreri în politica esternă. Aceste partide sunt partida acelora cari țineaŭ mai mult cu Turci de cât cu Creștini. Ei repre-

sintaă Spiritul conservator al țerei, politica tradiționale a Domnilorū noștri celor mai viteji. Mai era și partida acelora cari înclinau mai mult spre Creștini de cât spre Turci. Ei represintaă spiritul de progresă al timpului aceluia ¹⁾. La acéstă partidă aparțineau cu deosebire aceia cari 'și făcuseră studiile în Rusia sau Polonia.

Partida turcă, dacă 'mi dați voe se o numescă ast-felū, se temea ca nu cum-va Ruși sub masca religiunei Creștine se cucelescă țerile române. Partida *rusă* se formase mai târđiū sub inspirațiunea ideilor creștinești și asprimilor turcești.

Cronicile timpului ne vorbescă de aceste două partide. Ast-fel în timpul lui Cantemir avem partida rusescă în capul căreia era însuși Domnul (Cantemir) și partida anti-rusă represintată de Nicolae Costin. Nicolae Costin ca cronicar făcându-se „resunetul cronicei scandalóse a timpului, raportéđă un fapt pe care 'l ar fi comis ofițeri ruși la uă masă dată de Petru cu ocasiunea intrărei séle în Iași.

„Dupe ce au mâncat cu toții carne, de și

¹⁾ V. Epoca lui Matheiū Basarab și Vasile Lupu de Nicolae Ionescu pag. 18.

era postul Sfinților Apostoli, meseni îngreunându-se aŭ masă acolo; eară peste nópte aceia n'aŭ scăpat fără pagubă mai nici un boer și nefurat de Muscali, cui pistóle, cui rafturi, cui epângele, nici boer, nici slugă ¹⁾.”

Maí era și uă partidă oportunistă — vedeți că oportunismul e vechiŭ în Țéra Románescă — condusă de Iordachi Roset Vornicul, care de și în principiu pentru unirea cu Ruși, nu voea să se dea de la început în partea lor și care cerea să mai fi îngăduit Cantemir, „pêne li s'ar fi vėđut pute-rea cum le-o merge ²⁾.”

În Muntenia politica oficiale, guvernamentale, politica lui Brâncoveanu era echivocă, — ceea ce 'i-a și causat peirea. — În fața acestei politice partida Cantacuzineștilor nemaí putênd răbda trágămirile lui Brâncoveanu, trece fățis la Ruși în persóna lui Toma Spătarul ³⁾.

Dacă nu abuseđŭ de bună-voitórea D-vóstre ascultare, așŭ voi, Domnilor și Dómnelor, să vă reamintescŭ numai două fapte din cari vom putea vedea manifestându-se lupta

¹⁾ Nicolae Costin, pag. 114. Xenopol, Resbelul dintre Ruși și Turci, pag. 30.

²⁾ Ibid. pag. 31.

³⁾ Xenopol pag. 73.

între majoritate și minoritate la uă epocă când regimul constituțional era necunoscut la noi.

Vasile Lupu avea două fete frumoase de înghețau apele: pe Maria și pe Rucsanda. Ajunse în vîrstă de măritișu se gîndea tatăl cui se le dea. Sub influența femeii sele care eră uă streină, uă circasiană, și dorind de a face alianțe politice s'a hotărît a le mărita dupe suverani streini ca la nevoe să aibă ajutor. Și pentru acêsta s'a ținut sfat cu boeri. Minoritatea cu Domnul a fost pentru căsătoria Mariei cu Kneazul Radzivil Polonul, ér majoritatea a fost contra măritișului. În scrierile sele, cronicarul Miron Costin, istorisește în deamănuntul împrejurările acestei căsătorii ¹⁾. — Mai târdiu Vasile Lupu a vrut să o despartă pe fică-sa, dér dēnsa care gustase farmecul vieții occidentale s'a opus, respundēnd tatălui seū: „sē fi socotit ântēiū lucrul, nu mai pre urmă.“

Pe a doua fică a sea, pe Rucsanda, tot fără consimțimēntul țerei, Vasile Lupu a dato lui Timușu fiul cazacului Chmil ca sē'l împace și se scape Domnia.

¹⁾ V. Discursul asupra Epocei, lui Mateiū Basarab și Vasile Lupu pag. 81—82 de Nicolae Ionescu.

Un alt fapt istoric care ne arată uă luptă de partide, de majoritate și minoritate, 'mi l'a semnalat eruditul nostru istoric, Domnu Urechiă. Este vorba de întroducerea impozitului numit *Văcăritul*. În secolul al 18-lea Domnul Fanariot Calimach din Moldova vrea să pue, inspiratū de agentul său Grecul Savarache, Văcăritul. Mitropolitul Iacob I, cu o mare majoritate se opuse și legă cu jurământ ca nu cum-va cine-va-și să plătescă darea văcăritului. Domnul amerințându-l cu surghiunul la o mănăstire, Mitropolitul 'i a respuns: „cârja și scaunul mi 'l ai lua dér cugetul ba.“

Calimach a intrigat prin patriarhul de la Constantinopol scóterea Mitropolitului Iacob înlocuindu-l cu fratele său. Acesta sosi în țeră, deslegă pe cetățeni de jurământ. Mitropolitul Iacob se retrase. Dér văcăritul nu se împlini, căci opozițiunea era pré mare și se temea Domnul de resvrătire.

Privind societatea împărțită în grupuri cari se găsecū continuu în luptă ne putem întreba, este acésta un bine sau un rău? Este de dorit ca aceste partide să existe? N'ar fi mai bine ca toți fii aceleiași mame să fie uniți între dênși? Lucrul, Domnilor și Dómnelor, pare îndoiosū.

Inconveniente, relele ce nască din existența partidelor, pară la prima vedere evidente:

Mai întâi partidele aducă cu dăsele un fel de domniă a tiraniei. Din momentul ce ai intrat într'un partid, afară numai dacă ai avantagiul de a fi șefă — uă parte, și uă parte mare, din libertatea de acțiune ai pierdut-o. — Mai poți vota fie în comițiile electorale, fie în Adunare cum vrei? Evident nu, căci dacă fie-care ar vota cum vrea unde ar mai fi unitatea de acțiune a partidului? Tirania partidului se simte cu deosebire când alegerile se facă pe scrutin de listă. Sunt patru deputați de exemplu de alesă, sau 30 membri la Comună, comitetul partidului face lista și o presintă alegătorului. Ce trebuie dănsul să facă? Să o voteze! căci dacă fie-care alegător voteze 30 de nume diferite nu se mai alege nimeni. În reuniunile private ale partidului poți să propui ce vrei, dăr în cestiunile ministeriale și în tôte cestiunile însemnate trebuie să fii *disciplinat*, se voteze dupe cum dă semnalul șefu! Nu numai atât! Partidele politice desvoltă ceea ce se numește *spiritul de partidă* care face pe ómeni de partid zeloși să considere tôte cestiunile mai mult din punctul de vedere

al interesului partidului de cât al interesului general, național. Vederile lor sunt parțiale și exclusive. Grație acestui spirit, aderenți partidului se entusiasmă numai de actele lor și atribue tot progresul și binele țerei lor și numai lor! *Adversari nu sunt adversari lor dér inimici țerei.* De aci epitetele grațioase de trădători, de ómeni vînduți streinilor, de incapabili în conducerea afacerilor publice cu care un partid gratifică pe membri celui alt partid. Un asemenea spirit nu póte face de cât rău; ajutat fiind de libertatea și de acțiunea presei pervertesce pe mulți, și se facú díle amari unor ómeni cari 'și consumă viața gândind și lucrând pentru binele țerei. Calomniez toujours, il en restera quelque chose! La calumnia, díce Don Basilio, e un venticello assai gentile! Grație acestui spirit, ómeni de partid privescú cu un ochiú gelosú pe capi partidului opusú, și 'i bănuescú de intențiuni rele în orí ce facú. Succesele lor în politica internă și esternă sunt atâtea acte de trădare și de slăbire a țerei!

Spiritul de partid pêne într'atát orbește chiar și pe capi partidelor, în cât dênși numai pot vedea pécatele soldaților pe cari 'i conduce. Și dacă cum-va le vede și le

denunță, riscă să-și piardă comandamentul și să nu mai fie recunoscuți de șefi: „Și dacă cumva, ȳice un publicist american vre-un om este ȳndestrat de un spirit sincer ȳ care consideră cele două părți ale cestiunilor politice, și le consideră cu ȳngrijire, pentru a le putea judeca, el nu este capabil de a fi șef ȳ de partidă, și este aruncat a l'arriere plan 1).“

Ast-fel fiind, ȳomeni de bine caută se temperede pe cât se pȳote desvoltarea spiritului de partidă și manifestarea lui prin presă.

E de dorit ca ȳn acestă privință să nu se imite de presa americană plină de injurii și calomnii. Modelul ei să fie presa englesă și francesă plină de decentă pentru orȳ ce om de merit. — ȳn alt fel presa ȳn loc ȳ se forme de spiritul public ȳ, 'l corupe și 'și face rēu ei ȳnsăși căci cade ȳn discredit.

Partidele politice mai pot fi criticate și din alt punct de vedere. Ele sunt, ce e drept, mijlocul de producțiune, de ȳnălțare al ȳomenilor de merit. Dēr de câte orȳ partidul nu este un mijloc ȳ de a parveni pentru medioci? Ce ȳdic ȳ? Chiar pentru ȳomeni cari sunt de desubtnl mediocrului? Știut.

1) Seaman. Syst. du G-t. américain.

este că în politică mai lesne reuşescă acei cari prin îndrăsnelă şi devotament 'şi facu reputație de cât ómenii de valóre reale. Omul de merit e timid, neîncredător în forțele lui, serios, aştéptă să fie chemat. Din contra imbecilul, când are mai cu sémă norocú să aibă şi bani, nu se îndoeşte de nimic; se agitá, apare în tóte părțile, 'l vedí în tóte reuniunile cerénd cuvéntul fără să vorbescă. Într'ua bună di 'l vedí în Adunare. Ce 'l a dusú acolo? Inteligența? 'i lipseşte cu totul! Elocența? Nu ştie să deschidă gura! E publicist distins? N'a scris un rind în viața lui! Cine 'l a scos la lumină? Partidul, fie că póte conta pe supunerea, pe votul lui orb, fie că are câte-va voturí influente. Cea d'antéiú datorie a deputatului e de a gândi ca partidul din care face parte, şi care se inspirá de şeful său; étá de ce se patronedá mai lesne, étá de ce întémpiná mai puținá resistența omul mediocru de cât omul de merit care excitá invidia, neîncrederea, pe când omul mediocru nu excitá nimicú.

Isbiți de aceste pécate ale partidelor politice uni publiciști le-aú combátut; ér un publicist care aparține țerei unde se cultivá

flirtagiul și emancipațiunea politică a femeilor; un publicist american, Seaman (Le système du Gouvernement américain p. 22 et 23), a propus un alt mod de formațiune al partidelor. Etă ce dize Seaman :

„Politica guvernului se schimbă dupe circumstanțe, opiniunile sunt continuu mobile, partidele politice ar trebui să se schimbe cu ele și să se reformede când noi candidați se presintă pentru președința și vicepreședința Statelor Unite pentru binele națiunei, sau când nască noui cestiuni supuse cercetărei lor.

.

.

Conclusiunea e clară — nu este nici un cuvânt serios pentru menținerea organizațiunilor permanente a partidelor în țera noastră sau în altă țera. Tóte partidele politice ar trebui să fie timporarii și schimbătóre — basate pe cestiunile și reporturile dîlnice și pe opiniunile alegătorilor în ce privește meritul relativ al candidaților la presidența Statelor Unite, la guvernământul Statelor și altor înalte sarcini.

.

.

Partidele trebuie să dispară cu cauzele care le-au produsă. Ele nu trebuiesc organizate în mod permanent printr'un mecanism așa în cât să procure alegerea și înaintarea capilor de partidă fără a ține socotă de binele public ¹⁾."

Părerea acésta a publicistului american, se nu vi se pară cu totul stranie, paradoxale. Ea are un reprezentant puternic în România; ea este represintată prin omul care personifică geniul cuvântului, prin eruditul profesor și academician D-nul Nicolae Ionescu care în Parlament votedă când cu un grup politic, când cu altul. Domnu Ionescu, fundedă teoria sa asupra mobilităței partidelor pe articolele 67 și 78 din Constituțiune care cere din patru în patru ani schimbarea Camerilor tocmai pentru că opiniunile politice, partidele, s'au putut modifica.

Regretatul și neuitatul B. Boerescu împărtașia acéstă părere. El dicea că lucrédă cu principiile dér nu cu ómeni.

Eú, Domnilor, nu împărtașescú nici acéstă părere a D-luî N. Ionescu, pe care 'mî a comunicat-o personal cel d'antéiú când

¹⁾ Pag. 24.

aveam plăcerea de a mă afla în Iași, și a' l asculta în discuțiunile politice ce iscodea între intimi, — nici părerea acea mai radicală care dorește supresiunea partidelor. De sigur că partidele sunt uă instituțiune omenéscă care are multe incoveniente, multe pécate.

Dér ce credă omul care se fie perfect? Dér ce e perfect iu natură? Sė dorim tot d'auna mai binele (le mieux), și se ne mulțumim cu ce este mai puțin rău.

Legenda mitologică care ne vorbește de călcăiul vulnerabil al lui Achil ne arétă că nimic nu este perfect în lumea în care trăim. Eū credū nu numai că cu partidele este mai bine de cât fără dēnsele; dér mai mult de cât atât, eū crdū că partidele sunt viața regimului constituțional. Dacă suprimăm partidele politice suprimăm libertatea și înlocuim regimul constituțional prin guvernământul personal. Când Napoleon I, cu uă mână a desființat opozițiunea a sugrumat cu cea altă libertatea politică. Engiltera era mare sub Cromwell, dér încetase de a fi liberă! ¹⁾

Am đisū că partidele politice sunt de

¹⁾ Passy. Des formes de Gouv't.

esența regimului corstituțional și étă de ce:

Stat Constituțional este acela care trăește și se desvoltă ca și un om. Când privim un om vedem că elü are inteligență, voință, judecată, simțimentul binelui și réului, justului și injustului, și forțe musculari, pentru a depărta, a supne obstacolile din lumea materiale.

Stat Constituțional va fi acela care ca și omul are sentimentul binelui și réului, justului și injustului manifestat prin opiniunea publică.

Stat Constituțional este acela care are voință și inteligență manifestate prin Corpurile legiuitoře cari represintă cel mai mare grad de voință și cele mai înalte inteligențe, (în fapt nu cam este așa). Stat Constituțional este acela care are judecată, adică uă putere judecătorească independentă, și uă putere esecutivă, un brațü puternicü, care să esecute legile și sentințele judecătorești și să ne apere contra atacurilor din afară.

Și precum în om diferitele lui facultăți sunt *separate* unele de altele, dér nu *isolate*, așa că trăescü în armoniă, tot asemenea și în Statul Constituțional puterile sunt separate, dér nu isolate, trăesc în

armonie, căci în alt fel avem anarhia ori tirania. Un stat în care una din puteri absoarbe pe cele alte, unde de exemplu puterea executivă face legi sau unde puterea legiuitoare le execută, sau judecă pe împričinați, un asemenea Stat este espresiunea despotismului. Istoria parlamentară este plină de învățăminte și pentru a privi exemplele nu le voi căuta în practica noastră parlamentară. Vom merge în Francia. Aci găsim Convențiunea. Ce este Convențiunea? Uă Adunare care are exercițiul complet al suveranității, care este putere legiuitoare, executivă și judiciară. Este omnipotența unui partid degenerat în un tiran.

Cine are majoritatea poate totul, și pentru a avea majoritatea acei ce o doresc întrebuințază toate violințele. Uă așa Adunare judecă și execută pe cine vrea. Într'ua așa Adunare se găsește un Robespierre care dupe ce se proclamă republica Athea, restaură cultu Ființei Supreme și propune cultu Naturei. Într'un stat în care puterile sunt întrunite fie într'ua persónă, fie într'ua Adunare, avem guvernământul personal, și nimic mai periculos de cât guvernământul personal căci nu există om de geniū, ori cât

de superior ar fi care se p^otă rezista la am^etelile puterei.

Un om care esercită singur^u puterea fără control, se obicnuește de a conta numai pe d^ensu, de a consulta numai dorințele lui personalⁱ și a visa ast-fel mărirⁱ imposibile. Napoleon I, care 'și a făcut singur mărire^a, și a făcut sigur ruina pentru că a personificat guvernul personal.¹⁾ Dacă separațiunea puterilor^u este semnul distinctiv al statelor Constituționali, dacă ea este de esența regimului Constituțional, consecința acestei idei este că partidele politice sunt indispensabili mecanismului parlamentar.

Și ^etă de ce: puterile în Stat sunt în adev^er separate; d^er nu este mai puțin adev^erat că ele cată să fie în armonie și să se respecte una pe alta. Frumusețea și folosul regimului Constituțional este că nimeni nu p^ote totul: atribuțiunile fie-căruia sunt precisate și determinate. Atăta porțiune de suveranitate p^ote să esercite fie ce autoritate cât 'i s'a dat prin constituțiune. Sanctiunea acestui principiu este controlul reciproc^u. Puterea judecătorească 'și găsește controlul său în împlinirea formelor

¹⁾ Des formes de gouvernement par Passy p. 282.

prescrise sub pedépsă de nulitate și în instituirea diferitelor grade de jurisdicțiune. Ast-fel Tribunalul controléđă pe judecătóru-
 rul de pace, Curtea de apel pe Tribunal, Curtea de Casațiune pe Curtea de apel, ér
 Curtea de Casațiune 'și găsește controlul
 sėu în prescripțiunea legéi organice de a nu
 putea judeca de cât cestiunea de drept.
 Dacă Curtea de Casațiune ar judeca și fap-
 tul și dreptul, ea ar fi singura instanță ju-
 decătórescă de la care totul ar depinde.

Camera și Senatul se echilibréđă între
 dênsele și ambele se controléđă de Capul
 Statului prin esercițiul prerogativei numită
dreptul de disoluțiune și prin dreptul de
veto.

Dér controlul Puterei esecutive unde va fi?
 În dreptul de interpelare al reprezentanților
 națiunei? Dér cine sunt acești reprezentanți?
 Majoritatea? Controlul însă al majorității
 nu póte fi de mare eficacitate, de mare
 folos: Ministeriul fiind delegatul majorității,
 cât timp are încrederea majorității, cum
 póte fi controlat de dênsa? Și ce indepen-
 dență póte avea majoritatea când printr'una
 din aceste întorsături ale sistemului consti-
 tuțional majoritatea este produsul ministe-
 rial! Și ce este uă interpelare adresată

Ministeriului de un membru al majorității? Uă glumă mai tot-d'auna! Din nenorocire evenimentele ce se petrecū ađi ne spun că așa este.

Controlul puterei esecutive nu'l găsim de cât în esistența unui partid opus reprezentat în Parlament printr'ua minoritate ori cât de minimă, minoritate care după evenimente pôte, dacă nu se se transforme în majoritate, dér se dea alarma, se ție țera în deșteptare și se împedice multe rele.

Cu alte cuvinte opozițiunea este un element de constituire esențial al al unui Parlament. Fără dēnsa Parlamentul este mort și acei cari dorescū lipsa opozițiunei doresc mórtea regimului Constituțional. Respunsul nostru prin urmare la întrebarea:

Pôte opozițiune, are ea dreptul să se retragă din Parlament? Respunsul nostru la această cestiune este *nu*. Se susține retragerea opozițiunei pe motivul că *un partid este liber în alegerea miđlócelorū lui de opozițiune*: prin retragerea ei se paralisēdă acțiunea, esistența partidului de la putere: nu se sprijină cine-va de cât pe ce resistă.

Respund: da, partidul e liber să'si alēgă miđlócele séle de acțiune; dér ori ce miđloc e permis? Opozițiunea este datóre să stea

la locul ei și să își împlinescă datoria cu orice chip. Ea nu trebuie să deserteze. Opozițiunea nu se poate retrage din Parlament pentru că prin acest fapt se tinde la disoluțiunea regimului reprezentativ, ba chiar la disoluțiunea societății politice. Majoritatea remasă, se scindează și dânsa în majoritate și minoritate; această minoritate retrăgându-se și dânsa, și același fapt reproducându-se, unde ajungem? ¹⁾

Se susține dreptul opozițiunii de a deserta de la locul ei? Apoi atunci sistemul Constituțional așa cum se practică în Anglittera și Franca numai este de nici un folos. Avantagiul cel mare al acestui sistem de guvernământ este de a conserva țera de crizele revoluțiunilor. Resturnarea guvernului fiind posibilă pe cale de discuțiune, de interpelare în Parlament, este inutil de a mai recurge la revoluțiunea violentă de uliță. Apoi decât nu este uă opozițiune în Parlament cum o să se pôtă — afară numai dacă nu se voește influențe din afară, speranță infamă, — cum o să se pôtă resturna guvernul? Și decât Capul Statului ar voi să schimbe cabinetul prin cine să l înlocuască, pe cine să

¹⁾ V. Cest. revis. legei elect. pag. 6, broș. mea.

cheme la guvern, când uă opozițiune vèdută, legale nu există? Și se nu se dică că remâne opozițiunei mijlocu de acțiune prin presă. Presa fără îndoială e uă forță puternică, dér ca mijlocu de opozițiune presa nu pôte avea autoritatea Tribunei din Parlament.

Conclusiunea noastră este așa dér, Domnilor și Dómnelor, că un Stat Constituțional parlamentar nu se pôte închipui fără partide. Și noi carî suntem la începutul vieței parlamentare avem trebuințe de partide; de partide însă, nu de coterii. Ne trebuie partide carî se apere principiile dér nu asociațiuni carî se exploateze Statul ca uă moșiă făcënd din putere, din guvernemënt un mijlocu de înavuțire. Ne trebuie partide, căci ele sunt un element de progres. Ce e drept, fără dêensele agitațiunile ar lipsi, dér revoluțiunile ascunse, revoluțiunile acelea carî pörtă numele de revoluțiuni de palat, ar deveni mai dese. Cine vrea să fie nu numai om de gândire dér și de acțiune politică trebuie să aparțină unui partid. Omul care vrea să facă politică fără se facă parte dintr'un partid politic va face tot-d'auna uă politică negativă!

Din luptele partidelor politice nască adesea orî *coalitiunile*. Se întemplă în ore-carî împrejurări că Cabinetul nu represintă politica partidelorū opuse, partidelor extreme. Ba chiar când n'avem de cât două partide: cea conservatōre și cea liberale, se pōte întempla uă scisiune între guvern și majoritatea care 'l a produsū. In aceste casurî partidele carî combat guvernul, fie-care din diferite puncte de vedere se unesc pentru a ataca inimiculū comun. Se dice în limbagiul parlamentar că partidele se *coalisēlă*.

Coalițiunile se justifică numai în casurî extraordinarî când instituțiunile, libertățile publice sunt amerințate, sugrumate. In principiū ele sunt un rēu pentru că plēcă dintr'un spirit exclusivist de a derîma. Că așa este, se vede din faptul că dūpe ce coalițiunea 'și a implinit scopul, se disolvă și fie-care partidă vine la matca ei. Ce remâne în urmă? amērăciunî, plāngerî reciproce că uni aū înșelat pe alți și turburări, desorganisări în partid. Se cam întemplă cu coalițați-politici, ce se întemplă cu cei carî se unescū ca să pradede pe cine-va și în urmă nu se înțelegū când e vorba de a împărți câștigul!

Coalițiunile sunt un fel de societăți leonine în care cel mai tare ia totul sub cuvânt că el are majoritatea în țără.

Ele aū într'ênsele și ceva imoral pentru că presintă spectacolul acesta desgustător de a vedea ómenī carī se trataū de trădători, de imorali, de inimici ai libertăței, încădelnițându-se uni pe alți!

Atâta folosū pôte că aū coalițiunile — dacă folos se pôte numi — că facilită saū determină trecerea de la un partid la altul. Când se facū coalițiunile, se facū și noi programe, declarațiuni de principii pentru a espune țerei linia de conduită. Dupe victoriă coalițiunea se disolvă. Aceia însă carī de bună credință aū óre-carī scrupule de a mai eși dintr'ua asociațiune pe care o credeaū partidul lorū, remân pentru tot-d'auna alipiți pe lângă vechi săi asociați.

Cum că coalițiunile se facū în óre carī împrejurări pentru a învinge cu forțe reunite un inimicū comun, disolvându-se în urmă, acésta ne-o probédă diferite esemple.

În Englitera pe la finele secolului trecut s'a coalisat North, șeful conservatorilor (tory), cu Fox, capul liberalilor (wigs), contra lordului Shelburne care a și fost resturnat și înlocuit prin capii coalițiunei. Dér aceștia

n'au fost urmați de partizani lor și au trebuit să lase guvernul lui Pitt care n'avea atunci de cât 26 de ani.

Tot așa s'a întâmplat și cu coalițiunea făcută în Franca la 1839 între Guizot, Thiers, Odillon Barrot, Berrier și alții contra Ministerului contelui Molé. Coalițați ajunși la guvern au trebuit să se retragă neputându-se înțelege între dînșii.

În scurta viață de regim parlamentar de care ne-am bucurat pînă acum, am avut și noi diferite coalițiuni dintre cari mai însemnate sunt acelea de la 10 Aprilie 1861, de la 1866 și de la 1876.

La 1861 Iepurénu, Boerescu și Costaforu voiau să formeze un partid mijlociu între dreapta și stînga. Extremele s'au coalisat contra lui, și în răspunsul la discursul tronului făcut de Cameră s'a blamat conduita guvernului în împrejurările nenorocite de la Ploești și Crajova. Guvernul a cerut disoluțiunea Camerei „pentru încălcarea prerogativelor puterilor Statului“. Noile alegeri au fost favorabile coalițiunei care a și votat cu uă urgență extremă darea în judecată a Ministerului de la 13 Iuliu 1860, al cărui rezultat a fost achitarea.

Ce s'a întâmplat însă dupe triumf? Coalițiunea s'a disolvat și D-nu Barbu Catargiu a format un minister pur conservator (?)

De coalițiunile de la 1866 și 1876 nu vè mai vorbescù: evenimentele fiind pré aprópe de noi, știți bine tot ce s'a petrecut.

Ar fi interesant, Domnilor și Dómnelor, să cercetăm cum s'aù format la noi partidele politice ce se luptă sub ochii noștri. Atmosfera însă a Atheneului fiind streină de politică și datorî fiind de a judeca faptele cu răcéla ce nu o putem avea în asemeni cestiuni, ne oprim aci. Uă observațiune însă voiù reaminti; aceea pe care a făcut-o ilustrul meu colegù D-nu Nicolae Ionescu, tot la acéstă tribună spunénd ca să nu confundăm pe *roșii*, — liberali numiți ast-fel în limbagiul popular, pentru că ei luptă pentru libertate, pentru egalitatea tutulor ómenilor cari aù sângele la fel, *roșu* —, cu *roșii*, milițieni naționali din timpul lui Mateiù Basarab.

Acuma, decă bine-voiți a'mi mai acorda un minut de ascultare, voiù termina întrebându-mè și eu pêne la ce grad să fie fundată afirmațiunea acésta ce o auđim đilnicù

că nu este țără care să fi făcut un progres mai rapid de cât România și în care să domnescă mai multă libertate.

Acastă afirmațiune se o priimim cu uă distincțiune :

E vorba de libertatea *naturale* a omului, aceea care se manifestă prin libertatea individuale, libertatea credințelor religioase, a preseii, libertatea muncii? Atunci respundem *da*: triumful ei este mare, absolut.

E vorba de libertatea *politică*? respundem: înapoiată suntem! corpul electoral nu este tocmai în toate centrele țerei la înălțimea lui; el este încă susceptibil de presiuni și influențe cari nu 'l onorédă. — Reuniunile publice n'aũ intrat încă în moravurile noastre pentru ca cestiunile cele mari să le resolvăm prin noi însine. Magistratura nu constituie încă un corp independent și puternic de óre ce este la capriciul celui d'antéiũ avocat ajuns ministru.

Și se nu ne mirăm că libertatea politică este mai înapoiată de cât cea naturale. Libertatea naturale stă prin sine însăși, n'aĩ de cât să o garanteđi. Libertatea politică este fructul muncii omului, al civilizațiunei. La ea nu se ajunge de cât prin mijlocul ce cu uă perseveranță admirabile D-l Esarcu,

ni'l a arătat prin cuvintele: *instrucțiune* și *educațiune*; instrucțiune pentru formarea inteligențelor, educațiune pentru formarea caracterelor.

Faimosul cuvânt al lui Guizot, „*Enrichissez vous, îmbogățiți-vă*,” a devenit mobilul acțiunilor noastre pînă și în politică. Se părăsim acest mobil. Mai avem ca și Francesi uă mania: reforma legilor. Să o înlocuim cu mania Englesilor, aceea de a reforma ómeni formândú opiniunea publică.

Conferențiarii Atheneului se simt fericiți dacă 'i autorisați a crede că pot cătuși de puțin contribui la împlinirea acestui scop.

I.

ACȚIUNEA REGELUI

în puterea legislativa si cea
esecutiva ¹⁾

Omul, a dis un ilustru publicist, este un complexu de organe servit de inteligență. — În inteligența sa el pörtă un germen de unitate socială și individuală. — Nu'l voiă considera aci ca unitate individuală; din acest punct de vedere l'am studiat în prima.

¹⁾ Aceste trei cestiuni, cari urmédă au fórmát obiectul probelor scrise date la concursul ținut la Iași în zilele de 10—17 Octombrie 1882 pentru cathedra de Drept Constituțional și Administrativ din București. Incurajarea bine voitóre a jurirului esaminator, presidat de D-l Al. Giani, m'a îndemnat a publica aceste probe întocmai conforme cu manuscrisurile aflate la Ministeriul Iustrucțiunei publice.

parte a dreptului Constituțional, atunci când am arătat unu câte unu toate drepturile sële și garanția ce însoțește pe fie-care. Considerat ca unitate socială, existența sa urmăzează a fi reglementată atât pentru a asigura autonomia sa față cu cei alți, cât și pentru a coordona autonomia, libertatea acestor alți cu a fie-căruia. De aci necesitatea *Organizațiunei politice*. — Scim câte forme diverse a luat această organizațiune și că aceea la care s'a oprit Societatea română este organizațiunea politică sub forma Guvernului Constituțional; sėu pentru a ne servi cu un cuvânt mai precis, sub forma *Sistemului Representativ, Parlamentar*. — Bazele acestui sistem sunt: Separațiunea puterilor, Ponderațiunea lor reciprocă, Inviolabilitatea Capului Statului și Raspunderea Ministerială. — Avem aci a ne ocupa numai de una din consecințele Separațiunei puterilor, póte cea mai delicată, căci tesa nóstră conține în sine teoria atribuțiunilor diferitelor puteri în Stat.

Constituțiunea română prin art. 92—96 enumeră atribuțiunile Regelui și declară în art. 96 că dēnsul n'are alte puteri de cât cele ce i sunt acordate prin Constituțiune. Așa dar, de acum putem stabili că Regele

nu este el însăși suveranitatea în totă plinătatea ei. — Acastă putere supremă de a face totul residă în națiune și Elu are numai acele puteri pe cari dēnsa prin Puterea Constituyente i le-a delegat.

Se dice într'un limbagiū învechit că Regele este capul puterei executive; eróre, căci dēnsul este mai mult de cât atât. — El are acțiune nu numai în domeniul executivului, dar și în acela al legislativei prin inițiativa ce are de a propune legile, cât și în acela al puterei judecătorești, prin instituțiunea Ministerului Publicū; — nu dice și prin numirea judecătorilor. Vom vedea pentru ce — și prin exercițiul dreptului de grație și de amnistie.

Înainte de a studia în mod analitic diferitele atribuțiuni regești, să ne oprim puțin asupra teoriei constituționale a acestor atribuțiuni.

Laferière, (Droit Public), distinge atribuțiunile Regelui în două categorii: în întâia categorie intră atribuțiunile cari sunt de *natura* puterei regești, așa s. es. dreptul de a numi funcționari, alți de cât Miniștri. — S'ar concepe lesne delegațiunea acestui drept Miniștrilor, fără ca puterea Regelui (întrebuințăm acastă espresiune a lui Ben-

jrmin Constant, fără a recunoșce împreună cu dânsul existența în Stat a unei puteri Regale, cum recunoșcem s. es. puterea legislativă) să fie diminuită, atinsă. — În a doua categorie s'ar cuprinde atribuțiunile cari sunt de *esența* puterii Regești, (Prerogativa). — Aceste atribuțiuni 'i sunt, dacă așu putea dice, *personali*, inerente puterii regești, ele nu se pot delega. — Așa ar fi dreptul de grație, amnistie (în materia politică, v. art. 93 din Constituție), Comanda militară. — Distincțiunea acésta ar putea avea óre-care interes pentru acei publiciști, cari în materie de responsabilitate Ministeriale pretind că ar fi acte emanânde de la puterea executivă și cari totuși nu cad sub răspunderea Ministerială. — Pentru noi, însă, acéstă distincțiune n'are interes, căci oricare ar fi actul regesc el trebuie să fie însoțit de contra-semnul Ministerial. — Fără a ne preocupa dar de categoria la care ar aparține atribuțiunile ce avem a studia, vom dice:

În puterea legislativă Regele are dreptul de inițiativă (vedî art. 32 Const.) — Inițiativa este un drept ce 'l are un membru al Corpurilor Legiuitoare de a propune o lege. — Este natural ca acest drept să aparțină

Corpurilor Legiuitóre, căci în alt-fel n'ar
 respunde la misiunea lor. — Dar cine este
 mai mult în pozițiune de a cunoște nevoile
 țerei de cât Puterea executivă, represintată
 prin Capul Statului? Puterea Legiuitóre re-
 presintă inteligența unei țeri; ea este și
 trebuie să fie imaginea vie a unei țeri. —
 Trăind însă într'un mijloc mai mult séu
 mai puțin abstract, nefiind în contact di-
 lect cu faptele cari sunt varii și se succed
 cu o rapiditate minunată, Puterea Legiui-
 tóre nu pôte avea aptitudinea propunerii
 legii cum o are puterea esecutivă. — Nu
 trebuie însă de aci să cădem în erórea Mo-
 narchiei Constituționale din 1814 din Fran-
 cia. — Se scie că la acea epocă dreptul de
 inițiativă nu 'l avea de cât Regele. — Dar
 lucrul să nu ne mire. — Francia avea a-
 tunci nu o *Constituțiune*, ci *une Charte*. —
 Când o națiune 'și dă o constituțiune, ea
 deléga puterile cui vrea și cum vrea. Când
 primește o *Charte*, c'est une grâce qu'on
 lui fait: Regele dă ce vrea. — Este natural
 că vrea să dea cât se pôte mai puțin. —
 Între altele 'și oprește dreptul de inițiativă.
 Națiunea însă gelósă de densus se silesce a
 'l relua în mod indirect, prin esercițiul ce
 'l aū reprezentanții săi de a esersa dreptul

de interpelațiune și mai târziu dreptul de amendament. — Ast-fel s'au și petrecut lucrurile în Franția și în 1830 dreptul de inițiativă se recunoscă Puterei Legiuitoare.

Regele n'are acțiune în puterea legislativă numai prin dreptul de inițiativă. — El are și *Dreptul de sancțiune și promulgațiune*.

Sanctiunea este aderarea Capului Statului la legea eșită din mâna puterei Legiuitoare. Acésă Sanctiune, Regele nu o pôte da de cât după ce se va fi discutat și votat liber de majoritatea ambelor Adunări (art. 32 și 93, al. 3), căci în art. 32, găsim admisiunea sistemului bicameral. — Dar nu e destul ca legea să fie sancționată pentru ca să fie obligatorie și să se execute. Se cere ca să fie adusă la cunoștința Societăței. — Se realizează acest scop prin necesitatea *Promulgațiunii și Publicațiunii legilor*. — Sunt cunoscute diferitele mijloce întrebuintate în diferite timpuri în Franția pentru acésa. — La noi materia este regulată prin decretul din 30 Iuniu 1866, promulgat la 1 Iuliu 1866, asupra sancționării și promulgării legilor. — Publicațiunea rezultă din faptul inserțiunii legii sancționate și promulgate în Monitor. Pentru Franția vedă decretul din 1870 al guvernului apărării naționale.

În Anglittera există uă teorie originală, sancționată de practică, asupra promulgațiunei legilor. — E cunoscută omnipotența parlamentului Engles de a putea totul și de a reprezenta suveranitatea în întregul ei. — De aci conclusiunea că legea n'are trebuință de a fi promulgată de vreme ce printr'ură ficțiune — și Dreptul Constituțional Engles e țesut mai numai din ficțiuni — se presupune că cetățeni au fost toți prezenți la facerea legii și că prin urmare au cunoscință de dēnsa.

Regulamentul, v. art. 93, al. 9. — Pentru a organiza Societatea scim că ne trebuie legea: regula de acțiune căreia au să se conforme cetățeni. — Dar legea nu pōte prevedea totul. — Cum am đis și mai sus, domeniul faptelor este inepuisabil atât în trecut cât și în viitor. — Pe lângă acēsta legea în aplicațiunea sa găsesce obstacole în fie ce pas. — Aceste obstacole trebuescū a se îndepărta. — Cum? Prin mijlocul legii? dar dēnsa nu le pōte prevedea. — Prin apreciațiunea agentului care esecută legea? Dar atuncī riscām de a cădea în arbitrariū! Îndepărtarea obstacolelor legii se va face pe cale de Regulament. — Étă pentru ce Constituțiunea noastră a recunoscut puterei ese-

cutive, reprezentată prin Rege, dreptul de a face Regulamente. — Acest drept consistă în esercițiul unei puteri de apreciațiune, unei puteri discreționare în aplicarea legii. — Și când legiuitorul recunoște singur dificultatea de a se aplica opera sa din cauza unor obstacole de faptă, printr'ua dispozițiune finală însărcinează puterea esecutivă cu facerea Regulamentului. — Uă restricțiune însă se aduce prin art. 93, al. 9 al Constituțiunei acestui drept de reglementare: „... fără să pótă vre o-dată modifica séu suspenda legile, și nu póte scuti pe nimenea de esecutarea lor.“ Și se observăm că în acéstă restricțiune stă scris un mare principiū de organizațiune socială. Acéstă restricțiune este póte cea mai mare binefacere a regimului Constituțional. — Dénsa este corolariul Egalităței de dreptū a cetățenilor.

A doua observațiune ce avem de făcut este că Regulamentul neputându-se referi decât la aplicațiunea legii, nu póte sta alături cu legea, nu o póte crea, cum nu o póte modifica.

Alături cu Regulamentul stă *decretul* care diferă în acésta numai că cel d'ântéiū are uu caracter de generalitate ca și legea pe

care o aplică, pe când decretul are un caracter special, se referă la un fapt determinat și isolat.

Trebue însă să mărturisim că în practică aceste principii nu sunt tot-d'auna observate așa că avem materii reglementate prin Regulament, când dênsele facū obiectul unei legi; așa de es. în Regulamentul relativ la Societățile anonime se găsesc dispozițiuni cari 'și aū locul numai într'ua lege.

În Franția se face deosebire între Regulamentele administrative și regulamentele în formă de administrațiune, după cum aū fost date „ascultând pe Consiliul de Stat“ său fără părerea Consiliului de Stat.

Comanda militară. — Aliniatul 10 al articolului 93 din Constituțiune ne spune că Regele este Capul puterei armate. — El conferă gradurile militare în conformitate cu legea. Pentru ce acéstă prerogativă? Hello (Principes de Droit Constitutionnel) crede că legiuitorul Constituant a făcut uă prerogativă personală din Comanda militară pentru ca în zile de grea cumpănă Capul Statului prin prezența sa să entusiasmeze trupele. — Póte că considerațiunea acésta să fi contribuit mult la înscrierea acestei dispozițiuni în pactul nostru fundamental. — Teoria Con-

stituțională nu o găsec cu acéstă esplicațiune satisfăcută. — De altmintrelea, entusiasmul ce 'l póte da prezența Capului Statului trupelor militare 'mí pare uă considerațiune de fapt care în tot casul nu e permanentă.

Puterea esecutivă pentru a'și împlini misiunea sa are trebuință de inteligență și forță. — Așa, pe când legiuitorul face simplă operă de gândire, acela care execută are trebuință de inteligență și de forțe materiale. — Acestea trebuescú tot-d'auna puse în mișcare pentru a depărta obstacolele. — Și când momentul suprem, de viață și de mórte, a sosit, cum pot fi puse în mișcare aceste forțe pentru a produce un bun rezultat, atunci când ar lipsi unitatea de vederi, unitatea de direcțiune? Acéstă unitate o găsim în Capul Statului. — Și densusul are tot interesul de a face o bună întrebuințare, căci, ca și țera întregă, elú este interesat la triumful armelor pentru care va face totul, fie prin prezența sa, fie orí-cum va voi.

Numirea în funcțiuni. — Funcționarii sunt agenți cari cu autoritate proprie seú delegată sunt însărcinați cu aplicațiunea legilor. Eí se numescú de către Rege, ne spune alianatul 7, însă se adaogă că Regele nu póte

creea uă funcțiune nouă, fără uă lege specială. — Două sunt motivele pentru cari Capul puterei executive nu pôte creea uă funcțiune nouă:

1°) Un funcționar (fără a ne ocupa de simpli agenți lipsiți de ori-ce autoritate și cari nu fac de cât a prepara lucrările), deține în sine uă parte de exercițiul suveranității. — Este *competinte* a face cutare seú cutare lucru. — Cu ce titlu i s'ar atribui acésta funcțiune dacá nici uă lege nu 'i recunósce competența sa?

2°) Funcțiunile, după dreptul nostru public, nu sunt onorifice; ele se plătescú, și cu drept cuvânt, căci ori-ce muncă trebuie să fie recompensată. — Renumerațiunea urméză a fi prevădută în budget. — Cum dar Regele ar putea creea uă funcțiune neprevădută în budget, când scim că budgetul însuși este uă lege financiară? Am putea adăoga pe lângă acésta că dacá creațiunea funcțiunilor ar fi lăsată la aprecierea Puterei executive, s'ar putea creea funcțiuni pentru persóne, când uă bună organizatiune socială cere ca funcțiunile să se creeze pentru trebuințe. — Și cine pôte aprecia, judeca mai bine oportunitatea acestor trebuințe de cât Națiunea însăși prin delegații seí? Și

dacă puterea executivă prin pozițiunea sa este cea d'antâiū a le simți, n'are de cât în virtutea dreptului său de inițiativă să cêră înființarea funcțiunei, rămânând ca în puterea sa discreționară să aprecieze persóna căreia se va încredința acêstă funcțiune, bine înțeles în casul când legea n'a prevădūt un alt anume mod de încredințarea funcțiunei (electiunea, examenul).

Instituirea judecătorilor. — În conviețuirea socială, este cu neputință a evita conflictele, ciocnirile de drepturi. — Dreptul omului, considerat individual, este absolut și ilimitat; considerat în raport cu dreptul altuia, este confinat. — Și acolo încetéză dreptul meu, unde începe dreptul tēū. — Dar cine va spune unde este limita? Legiuitorul. Cine însă în fapt o va arêta? Puterea judecătorească. — Legea și judecata sunt tot așa de vechi ca și Societatea. — Acolo unde aū fost douē persóne, cari aū trăit împreună, acolo a apărut legea și judecata. — A putut fi legea încă nescrisă, impotentă; a putut fi legea și judecata concentrate în aceeași persónă, sēū aū putut esista în mod separat. — Dar aū esistat! — Este întinsă și interesantă istoria formațiunei și legăturēi acestor puteri, și póte că va mai

trece mult timp pênă când omul se găsească cel mai bun *modus vivendi* al puterei legiuitoré, judecătóre și executivé în sensul strict al cuvântului! — Adă puterea de a judeca încredințată capului de familie, mâine unei a treia persóne, aici Capului Statului, dincolo unei puteri sociale constituite, écă, am putea dice în două cuvinte, istoricul puterei judecătóresci. — Societățile moderne, civilizate, după esperiența secolilor, s'aũ convins că garanția de judecată nu se póte obține de cât cu instituirea unei puteri determinate în Stat. — Este acéstă putere uă alta de cât puterea executivă? Sunt în Stat două puteri dupe scóla italiană și óre-cară publiciști francesi? Sunt în Stat trei puteri (Scóla Francesă)?; écă cestiunea prealabilă care se pune în cestiunea instituirei judecătórilor, cestiune de viũ interes în teorie, — căci în fapt chiar și cei ce admit dualitatea puterilor, nu négă necesitatea independenței puterei judecătóresci, — dar pe care nu o voiũ examina, de óre-ce 'mă pare că dênse se ține de argumentul separațiunei puterilor, iar nu de tesa nóstră.

Puterea judecătórescă este uă putere în Stat, și póte cea mai evidentă, manifestându-se continuũ și în diferite moduri după

diferitele fapte. — Aceia cărora este încredințată se numesc, după legea în vigoare din 9 Iuliu 1865, de Capul Statului. — Tribunalele sunt de două grade: de 1-a instanță (Tribunal de județ, judecător de plasă, jurați) și de a 2-a instanță (Curți de apel, Tribunale de județ). — În capul puterii judiciare stă Curtea de Casațiune, competente de a judeca numai cestiunile de drept, pentru a păstra pe cât se poate unitatea de legislațiune, și a nu lăsa pe judecătorul de fond a interpreta legea, lăsându-se inspirațiunilor sêle de echitate sêu considerațiuni personale. — Judecătorul e sclavul legii, el nu o poate aprecia; dar poate aprecia faptul. În domeniul faptului puterea sa e discreționară.

Pentru ce Curtea de Casațiune sê nu pôtă intra în aprecierea faptelor? — Pentru că misiunea ei, după cum spuseiū mai sus, nu este acêsta. — Și misiunea ei nu este acêsta, pentru că în altū-fel Curtea de Casațiune, unic Tribunal în tótă țera în felul sêu, ar atrage la sine tôte afacerile, pe care le-ar judeca în ultim resort, cu uă putere discreționară ce n'ar avea control nici în drept, nici în fapt. — Pe când cu sistemul actual, judecata unei afaceri este împărțită, am

putea dice între instanța de fond și instanța de drept. — Organizarea Curții de Casațiune așa cum este, e uă consecință a separațiunii puterilor aplicată în ordinea judiciară.

Judecătorii Curții de Casațiune sunt singuri inamovibili. — Acéstă inamovibilitate, este, cred eū, de ordine legislativă, iar nu de ordine constituțională. — Este adevărat că art. 38, al. 2 din Convențiune, glăsuesce că membri Curții de Casațiune vor fi inamovibili, însă Convențiunea, Constituțiunea anterioră Statului și Constituțiunea actuală, constituțiune primită din mâna streinilor, este desființată în totul. — S'ar putea consacra în constituțiune inamovibilitatea membrilor de la Curtea de Casațiune, dar acésta nu s'a făcut, prin urmare inamovibilitatea e de simplă ordine legislativă.

Sprijinindu-se pe testul articolului 31 din Constituțiune cer unii publiciști la noi ca magistratura să fie eligibilă. — Aū respuns alți că nu numai că art. 31 séu oricare altul nu conțin în sine ideia electivității magistraturei, dar că spiritul ei, dacă consultăm lucrările preparatorii, ar fi contrariū acestei idei. — Dacă n'am avea în vedere cât desbaterile Constituantei, am putea conchide că séu Constituanta a voit a re-

servă cestiunea, séu cel mult s'a arătat nefavorabilă acestei idei fără a decide în mod clar că înțelege a se respinge pe cât va dura Constituțiunea actuală electivitatea ca principiu în instituirea puterei judiciare. — Respingerea propunerii electivității s'a făcut cu óre-care desinteresare și așa de lăconic că nu s'ar putea trage un argument peremptoriu într'un sensú séu într'altul.

Dar când la adevăratul sensú al art. 31, adaogem discuțiunea care a avut loc în Cameră, adaogem și art. 36, combinat cu art. 93, al. 7. „Regele numesce séu confirmă în toate funcțiunile“ nu ne îndoim a spune că legea ordinară care ar proclama electivitatea magistaturei ar fi inconstituțională.

La argumentul că judecătorii fiind numiți de puterea executivă sunt dependenți de dânsa, Hello a respuns peremptoriu. — Trebuie să distingem în judecător *puterea* și *titlul séu* — *Puterea* el o are de la lege și nici că are răspundere înaintea cui-va de hotărârile séle; el e responsabil numai de dolo. — *Titlul* funcțiunei séle, 'l are de la puterea executivă. — Urméză de aci că el ar fi dependente de dânsa? Nu. Probă este art. 93, al. 6. „Regele nu póte suspenda

cursul urmăririi său al judecăteii, nici a interveni prin nici un mod în administrația justiției“. — Probă este că puterea executivă în diferitele séle grade nu pôte modifica hotărîrea unui judecător. — Ea odată pronunțată e irevocabilă și nu se pôte reforma său anula de cât conform miđlócelor ordinare și extraordinare prevăđute în legea civilă de fond său de formă. — Cu totul alt-fel se petrec lucrurile în ordinea executivă unde grație unei ierarhii de uă natură deosebită, revocarea și reformarea actelor e posibilă.

Dacă timpul ne-ar permite și dacă ne-am propune să studiem reforma legei actuale de organizațiune judecătorească, am espune teoria inamovibilităței, avantangele și inconvenientele ei, numirea judecătorilor prin concurs, electivitatea și inconvenientele ei, juriul civil, unitatea și pluralitatea judecătorilor.

Iași, 1882 Octombrie 10.

II.

BASELE GUVERNULUI MONARHIC REPRESENTATIV, dupe constituțiunea noastră

Orî-ce societate politică ca să existe are trebuință de a fi organizată. — Organizațiunea ei, orî cum ar fi dînsa, constituie constituțiunea ei. — Acéstă constituțiune variază după timp și locuri. Deschidînd istoria omenirei vedem trei principii cari inspiră acéstă Constituțiune;

1°) Aci organizațiunea o dă uă putere care vine din sus: regimul theocratic, dreptul divin și guvernele aristocratice; 2°) dincolo organizațiunea vine de la uă putere de jos: democrația pură; 3°) altă dată organizațiunea o dă uă putere mixtă: clasa de

josu și clasa de sus, amestecul forțelor și inteligențelor.

Acestea fiind principiile cari determină organizațiunea, găsim esercițiul suveranității concentrat când într'ua singură personă, când distribuit între mai multe. — In primul cas avem un *Guvernū Constituțional*, însă un guvernū în care voința Suveranului, n'are nici uă limită, seū are de limită óre-cari legi fixe cari 'l lasă pe densus judecator arbitru al interesului Social. — Când, însă, esercițiul suveranității este împărțit între mai mulți, și când puterea fie-căruia este confinată, când Capul Statului nu este arbitru Suprem al interesului Social, atunci avem mai mult de cât un guvernū Constituțional: avem *Guvernul Monarhic Represen-tativ*. — Diferința dar între guvernul constituțional și guvernul parlamentar este mare și simțitoare. — În cel d'antéiū Suveranul are uă voință singură și puternică prin ea însăși, seū dacă cel mult alături cu dēnsa există și alte puteri, Suveranul este mai pre sus de dēnsese și le judecă în ultimul resortū. — În uă asemenea situațiune avem ceva mai puțin de cât guvernul autocratic, avem uă îndrumuire: spre guvernul parlamentar în tótă puritatea lui. — Am putea

da ca esemplu de uă așa situațiune politică în țeră la noi regimul politic creat de Regulamentul organic. — Voința Domnului este ultimul judecător; dar alături de dēnsa găsim uă putere judiciară Constituită, găsim uă putere legiuitoare, găsim întru cât-va și controlul asupra executivei prin publicitate, darea socotelor țerei și altele. — În Franția chiar, sub prima monarhie Constituțională din 1814, acēsta era teoria Constituțională susținută de *Royer Collard* și alții cari formaū partidul Constituționalilor.

Încetul cu încetul se ajunse a se realiza la noi, — forma adevăratului regim Constitutional reprezentativ care a luat nașcere și ajuns la plinătatea perfecțiunei sēle în Englitera. — Inaugurat acolo și perfecționat de Guilelm III, în urma Revoluțiunei din 1680 (?), écă cari sunt bazele acestui sistem:

1°) *Separatiunea Puterilor* „*Nimeni nu pōte totul*“ este principiul de la care plēcă teoria separatiunei puterilor. — Nevoile Sociale sunt infinite, și nu este ființă omenescă care sē le pōtă prevede și satisface pe tōte. — Și cum în ordinea individuală, chiar, omul isolat se conservă și perfecționeză mai lesne și mai bine prin schimb și divisiunea muncēi, tot așa și în ordinea

politică, Societatea constituită care ca și individul are de scop de a asigura autonomia fie-căruia și dubla misiune de conservare și perfecționare, se folosește de divisiunea muncii. — Ecă cum sub punctul de vedere utilitar separațiunea puterilor este uă necesitate.

Când privim mai de aproape libertatea omului, când ne reamintim suferințele ei în trecut și ne gândim la mișlόμεle de a'î asigura uă existență, uă viață cât se pôte de liniștită și adăpostită contra atacurilor, atunci vedem că separațiunea puterilor este suprema garanție a libertăței. — Fără separațiune de puteri nu e posibil guvernul reprezentativ. — Omul este uă forță continuă în acțiune, și dacă n'ar fi într'însul, — seú de nu i s'ar impune atunci când 'i lipsesce —, respectul dreptului altuia, nimic nu s'ar opune acțiunii séle. — Pêně acolo ar merge dreptul seú, pêně unde pôte merge acțiunea forței séle. — Dar grație organizațiunii sociale sub forma guvernului reprezentativ, (pêně astă-dí nu s'a găsit uă formă mai bună pentru a atinge scopul ce urmărim), fie-care din noi găsesce norma acțiunilor séle în *lege*, protecțiunea dreptului seú în *judecător și forța publică*. — Ce s'ar întempla

însă când legea, judecata și brațul care o impune ar fi concentrate în aceeași persoană? Suveranul ar dice: vroescă, așa am vroit, așa facă! Și fiind-că tot acela care ar face legea, ar și interpreta-o, ar și pune-o în execuțiune, nimic nu s'ar opune ca legea să'si piardă caracterul său de generalitate și să devină un instrument de realizarea dorințelor personale și arbitrare! — Êtă pentru ce Constituanta română a dis: tôte puterile emană de la națiune. Ele sunt, residă în națiune și rămân ale națiunei, dar esercițiul acestor puteri — pentru că nu e posibil materialmente ca întréga națiune să'l esercite pretutindenă și în tot timpul — se delégă unui *Legiuitor*, unui *Judecător* și unui *Esecutor*. — Și pentru ca separațiunea puterilor să nu fie uă dorință platică se sancțiunează acest principiū. 1°) Prin nulitatea actului atunci când dînsul emană de la cel care nu avea delegațiune, calitate, competență, de a'l face. 2°) Prin penalități create contra acelor care incurg în domeniul vecinului. Vedă dispozițiunile Codului Penal, art. 108 — 111. — E de observat că în Codul Penal găsim pedepsit numai călcarea de atribuțiuni din partea autorităților administrative și judecătorești. — Și nici pôte fi

vorba în Codul Penal de călcare de atribuțiunii din partea puterii legiuitoare. — Nu dóră că Corpul Legiuitor care 'și ar însuși atribuțiunii ale puterii esecutive, cum s'a întâmplat în Francia în timpul Terórei, n'ar aduce uă mare turburare în echilibrul politic al unui Stat; dar nu se póte concepe ca Corpul législativ în acțiunea sa să cadă sub controlul Tribunalelelor, sub respectul aplicațiunei legei penale. — Corpul Legiuitor este espresiunea directă a suveranității și nu póte dar fi atins de pedepsele penale. — Să nu se conchidă însă din acéstă tăcere cuvântată a Codului Penal, că Corpul Legiuitor ar putea face acte de juridicțiune séu de esecutiune. — Se póte însă închipui casul unei competențe juridicțională în materie de judecata Miniștrilor, cum în Francia și Englitera. — Dar acest cas excepțional este póte mai mult un principiū de ordine constituțională de cât uă esecțiune. — Ori-cum 'și are esplicațiunea sa naturală și nu este locul aci de a o esamina.

Dacă însă puterile sunt separate și independente una de alta, acésta nu vrea să dică că ele sunt isolate. — Limita chiar care le separă este în fapt anevoe de găsit și de aci dificultatea de a putea precisa pêne

unde se întinde acțiunea legiuitorului și când începe acțiunea de aplicațiune și esecutiune. — Putem dice că este imposibil de a fixa domeniul fie-căreia a priori. — Legiuitorul va căuta ca acțiunea sea să nu fie nici prea întinsă și precipitată căci atunci póte incurge în acțiunea puterei esecutive (când ar voi să reglementeze totul), nici prea mică pentru a nu lăsa mâna liberă esecutivei.

Tot asemenea judecătorul să se ferescă de a creea legea seú a reglementa modul ei de aplicațiune. El are misiune de a judeca fapta, *specia*; nu se póte întinde la gen. — De aci prohibițiunea ce i se face de legiuitor de a se pronunța pe cale generală (art. 4, C. Civil). — Ba încă el nu se légă prin hotărîrea dată în cutare speciă. — Din diferitele călcări de atribuțiunî, cea mai periculósă, și cu drept cuvânt, este aceea ce o póte face puterea esecutivă. — Dînsa are și dispune de tóte forțele sociale. — Dauna ce o face este mare când gândim cu deosebire la loviturile de Stat cu cari pot amenința Societatea, aceia cari călcând credința făgăduită distrag forțele sociale în folosul lor seú a unei clase sociale ce voescú a favorisa! — Despoții se acomodéză lesne cu libertatea civilă. — Siguranța persónelor și

proprietății nu'î supără. — Ba adesea cu o mână de fer o apără. — Ceea ce'î nemulțumesc este libertatea politică. — A împărți cu națiunea esercițiul suveranității, acesta nu le convine. — Ei tind continuu de a atrage la dînșii tótă Suveranitatea. — La acesta nu pôte fi mai mare obstacol de cât separațiunea puterilor bine și sinceramente garantată.

Considerată din punctul de vedere utilitar, separațiunea puterilor o găsim pretutindenți și chiar la Societățile cele mai vechi, la Statele orientale, la Athena, la Roma. — Considerată însă din punctul de vedere al garanției libertăților publice este un principiu modernu întrevăduț de Montesquieu și consacrat sub forma de lege scrisă de Adunarea Constituantă.

2°) *Controlul reciproc dintre Puteri.* — Éta a doua basă a guvernului monarhicu reprezentativ. — Controlul reciproc dintre puteri, *ponderațiunea puterilor*, pentru a întrebuița espresiunea tehnică, este corolariul separațiunei puterilor. — Fără dînsul acesta ar fi un cuvânt vid de sensu. — Pêne unde nu s'ar întinde puterea esecutivă dacă n'ar fi aci puterea legiuitoře, națiunea s'e o controleze? — Ce n'ar face puterea

legiuitoare dacă n'am avea puterea moderatrice a Regelui care la trebuință se o împedice de a se transforma în un comitet executiv! — Fără controlul reciproc al puterilor, monarhia constituțională s'ar transforma în fapt și pe nesimțite în uă monarhie absolută. — Corpul legiuitor? Ar deveni mai mult de cât *Convențiunea* din timpul Revoluțiunei ceî mari din Francia. — Tera întrégă ar primi uă comoțiune așa de vie în cât cu anevoe și după mult timp s'ar restabili. — Într'un cuvânt, în uă asemenea situațiune puterea esecutivă ar face legi, Puterea legiuitoare, le-ar esecuta, și le-ar esecuta fără răspundere, căci Deputatul este uă forță inviolabilă, putem dice și latentă când administră.

Étă pentru ce Constituțiunea nóstră, imitând pe cea englesă, muma tuturor constituțiunilor, recunósce Puterei Legiuitoare dreptul de control, pe calea *interpelețiunei*, asupra puterei esecutive. Étă pentru ce art. 113 din Constituțiune sună ast-fel: „În fie-care an Adunarea Deputaților închee socotelele și votéză budgetul. — Tóte veniturile și cheltuelile Statului trebuesc trecute în budget și în socotelă. . . .“

La rîndul său Puterea esecutivă, Capul Statului, când vede că Corpul Legiuitor, Camera și Senatul, său unul numai lipsesce misiunii séle, are *dreptul de disoluțiune*. — Art. 95, al. 6: „El are dreptul de a disolva ambele Adunări de odată său numai una din ele“. — În această dispozițiune găsim în ordinea politică cea mai grea și delicată misiune a Capului Statului: a urmări pas cu pas opiniunea publică, a’i presimți dorințele, a vedea erorile în cari pôte cădea puterea executivă și a schimba Ministerul la timp, său puterea legiuitoare, și a o disolva, nu este lucru ușor. — Și când ne amintim discuțiunea maximei „*Le Roi règne et ne gouverne pas*“ (pro Benjamin Constant, Thiers, contra Royer Collard, Guizot), ne întrebăm dacă această ficțiune nu este expresiunea unei erori și n’ar fi mai bine să dicem cu un eminent publicist: „*Le Roi ne règne pas, mais Il influe le gouvernement*“. — În Englitera pôte ficțiunea să fie uă realitate, căci acolo s’ar produce un *scandal constituțional*, după expresiunea lui Bagehot (Constitution Anglaise), când Regina, (citesce regele căci érași printr’uă ficțiune englesă regele n’are sexă) ar disolva Camera Comunelor contra voinței Miniștrilor.

Dar aliniatul articolului nostru 95 continuă „Actul de disolvare trebuie să conțină convocațiunea alegătorilor pînă în două luni de zile și a Adunărilor pînă în trei luni. — Domnul poate amâna Adunările, ori-cum amânarea nu poate esceda termenul de uă lună, nici a fi reînnoită în aceeași sesiune fără consimțimentul Adunărilor“.

— Pentru ce această dispozițiune? Pentru că constituanta română a vrut să dea țerei uă organizațiune politică sub forma guvernului monarhic reprezentativ. — Fără această dispozițiune, Monarhia Română ar fi uă monarhie Constituțională, dar nu reprezentativă. parlamentară. — Constituanta a voit ca judecătorul suprem al intereselor țerei, să fie, cum am spus la început, *Țéra* iar nu *Regele*. — Pentru a realiza acest scop, pentru ca *Țéra* să se pótă pronunța, este nevoie ca dînsa să se cunóscă libertățile politice și să fie *sinceramente reprezentată*. — Nu este locul aci de a spune cum se pôte atinge acest dublu scop.

În conflictul ce se ivesce între Reprezențațiunea națională și Puterea esecutivă, *Țéra* dar va spune prin delegații săi cine are dreptate; noua Cameră séu va fi ostilă guvernului care a disolvat și în acest cas

el se va retrage, seú 'i va fi favorabilă și atunci guvernul rămâne. — Se pôte însă întâmpla un nou conflict și pôte că Puterea Esecutivă presimțind căderea, nu dîcî încă învingerea, se vrea se disolve și se disolve de mai multe ori cum s'a întâmplat în Franca la 1830.

Nasce în acest cas cestiunea de a se ști dacã în *drept*, Regele ar putea disolva uã Camerã care nu s'a manifestat încã, care nu s'a constituit. — Indicând cestiunea, fãrã a o discuta în întinderea ei, cred cã n'are acest drept cãci Camera neconstituitã, neconvocată încã, titlurile neverificate încã, este neantul și neantul nu se pôte disolva. — Carol X, care a încercat acest joc, *abusând* de un drept ce în atãt ca drept de soluțiune 'i este incontestabil, a sfêrșit prin a primi judecata asprã a țerei care a trimes din nou în Camerã pe cei 226. Dacã puterile esecutive și legiuitoare sunt într'un continuu control reciproc, numai puțin se esercitã acest control și în ordinea judiciarã prin instituirea diferitelor instanțe și normelor dupã cari urmèzã a se face judecata. În fruntea acestor instanțe stã cum am dîs în precedentã tesã Curtea de Casațiune *suprem judecãtor*, de ore-ce în lumea nòstrã,

de jos totul fiind finit urmază ca din garanție în garanție, ne oprim la una, oricare ar fi dînsa.

Amintim aci frumoasa cestiune a lui Rossi: „le juge nous juge, mais qui est-ce qui jugera le juge?”

S'ar putea adăogi ca control indirect și garanție de judecată pe lângă formele protegitore ale legii, pe lângă responsabilitatea de dolo și publicitatea hotărîrilor, instituirea juriului și libertatea de presă.

Dacă ar intra în conținutul argumentului nostru competența judiciară. am putea discuta întinderea acțiunii judecătorului în domeniul aplicării legii. — Póte dînsul interpreta constituționalitatea unei legi, cum este admis în mod espres de Constituțiunea americană?

Distribuțiunea esercițiului puterilor. — Am stabilit principiul separațiunii puterilor și controlul lor reciproc. — Dar câte sunt aceste puteri? Puterea Socială este una și indivisibilă, căci dînsa, expresiunea forțelor și inteligențelor colective, nu suportă divisiune. — Ea este resultanta indivisibilă. Considerată însă din punctul de vedere al modului cum dînsa lucrază, puterea Socială este *constituente* și *gubernativă*. — Este constitu-

entă când dînsa se ocupă d'a organisa Societatea pe óre-carî base fundamentali, distribue diferitele funcțiuni și arată formele sub carî se va esercita suveranitatea. — Este guvernativă când pune în aplicațiune prescriptele constituțiunei fundamentale pentru conservarea și progresul Societăței. În acest scop, considerată ca putere guvernativă, puterea socială este legislativă și esecutivă. — Este legislativă atunci când se încredințază unor persóne însărcinate cu facerea legilor și alte atribuțiuni accesorii. — Este esecutivă, când legea fiind sêvêrșită rămâne a o aplica. -- Avem dar în orî-ce Societate constituită douê puteri: puterea legiuitóre și puterea esecutivă, — Unii publiciști, plecând de la ideia lui Montesquieu că într'un Stat sunt trei puteri: 1°) puterea legiuitórre, 2°) puterea esecutivă, însărcinată cu regularea relațiunilor esterne și 3°) puterea judiciară, care regulérã afacerile interne, — (e locul aci de a califica de amintire greșită pe aceea care pretinde că Montesquieu ar fi enumerat, cu precisiunea ce se întrebuintează astă-dî, trei puteri), — unii publiciști, pretind dîcî, că puterile sunt trei, iar nu douê. — Între acești publiciști se numêrã și Rossi. Modul cu care dînsul arată

esistența fie-căreia este aprópe convingător.

— Societatea, ȃice dînsul, are trebuința de uă normă de acțiune, obligatorie, pozitivă. Écă legea. — Acéstă lege trebuie să se esecutive. Écă puterea executivă. — Dar legea în executarea ei póte să găsească un obstacol în persóna aceluia cui se execută legea. — Esemplu: sunt proprietar al imobilului *A* și în momentul când vréu să fac actú de punere în posesiune găsească rezistența din partea lui Tertius, care 'mî opune dreptul său de proprietate. — Cine are să ridice obstacolul și să spue cum trebuie legea aplicată? Tertius său eú? fie-care suntemú interesatî în cestiune. — Este necesar dar ca uă putere constituită să spună cum are să se aplice legea. — Cred, împreună cu óre-care publicist frances (... Séparation des pouvoirs) și imensa majoritate a publicistilor italianî că în Statul constituit nu sunt de cât doué puteri: legislativa și executiva. — Legea făcută urméză a se execută. — Acuma legea în execuțiunea sa póte să găsească obstacóle de doué feluri: 1°) obstacole care sunt de fapt, vin din ordinea materială. — În acest cas legea se va executa de puterea executivă prin agenții săi. — 2°) Dar altă dată obstacolii sunt in-

telectuală, ca să dic așa, ei vin din însăși legea care urmăzează a se aplica. — Legea pozitivă tinde a fi interpretul legii naturale, legii ideale; acesta 'i este scopul, scop mare și greu de realizat, căci inteligența umană fință și imperfectă nu pôte tot-d'a-una descoperi legea eternă, perfectă și imuabilă. — Adesea dinsa este dubioasă. — Pentru a o interpreta, a o aplica, se cere mai mult de cât a putea ridica, îndepărta un obstacol material. — Obstacolul intelectual din contra cere inteligență, și uă inteligență vie, luminată și independentă; se cere cu alte cuvinte calități cari nu se găsesc în orî-cine, ci numai în judecător, căruia se încredințezează puterea socială esecutivă, pentru a aplica legea. — Când judecătorul a spus care este legea, a îndepărtat obstacolul intelectual, opera sa s'a sfârșit și acțiunea puterii esecutive începe, pentru a esecuta legea materialmente.

Se discută între publiciști cestiunea de a se sci dacă puterea esecutivă judiciară nu trebuie încredințată însăși autorității administrative atunci când ea este în conflict cu interesul privat. Așa spre exemplu uă administrațiune închee un contract de furniture cu un particular, și născându-se proces între

administrațiune și cea-laltă parte contractantă, fie asupra interpretărei contractului, fie asupra executărei lui, cine va judeca?. În Franca este încă admisă teoria contentiousului administrativ. — Pentru considerante ce nu este timpul a arăta aci preferim sistemul român care supune la judecata Tribunalelor ordinare judecarea unor atari cause. — Se esceptă casurile în cari judecata implică în sine oportunitatea actului administrativ, când legiuitorul nostru stabilește uă judecată mixtă: în întéia instanță la tribunalul administrativ, cu apel la tribunalul de ordine judiciară. — Așa în materie de vamă, judecarea Contrabandilor, în materia de contestări la execuțiunii pentru plata de imposite etc.

Senatul și Camera Deputaților. Constituțiunea, după ce prin art. 31—37 stabilește separațiunea puterilor și arată competența judiciară a fie-căreia, în Capitolul I, se ocupă de Senat și Camera Deputaților arătând modul organizațiunei lor și funcționarea. — Cum am spus și în altă parte (tesa precedentă), uă lege ca să existe, cere învoirea ambelor Adunări. — Deosebirea între una și alta este dublă atât din punctul de vedere al organizațiunei, cât și din acela al compe-

tinței. Constituanta a voit ca Reprezen-
 tațiunea națională să fie imagina vie a socie-
 tăței și a tuturor intereselor sële, așa în
 cât să avem interesul general personificat
 în Cameră și Senat. — Acest interes tinde
 la conservarea și progredirea Socială. Pro-
 gredirea se realizază prin reprezentarea na-
 țională în Camera Deputaților, constituită
 așa în cât elementul progresiv să domine. —
 Conservarea se realizază prin instituirea
 Senatului, care întrunesc în sine elementul
 proprietății mari, a esperienței al marilor
 dignitari. Cum se combină aceste două in-
 stituțiuni ale Reprezențațiunei naționale,
 dacă se fracționéză sėu nu suveranitatea, a-
 ceste cestiuņi fac obiectul discuțiunei siste-
 mului bicameral, ilustrată prin legenda Ceștei
 cu ceaiu a lui Washington.

Însemnată este dispozițiunea art. 33 din
 Constituțiune că orī-ce lege relativă la veni-
 turile și cheltuelile Statului, sėu la conti-
 gentul armatei, trebuie să fie votată mai
 întėiu de Adunarea Deputaților. — Motivul
 acestei dispozițiuni este că inițiativa unei
 asemenea legi, fiind privitoare la impositul
 de bani și de sänge, Camera Deputaților,
 care singură represintă intrėga națiune, să
 fie competente a o lua.

Juricțiunea și Comanda militară. —
Acastă tesă s'a tratat în argumentul precedent într'un mod general séu special.

Responsabilitatea Ministerială și inviolabilitatea Regelui sunt a treia basă a sistemului Constituțional reprezentativ.

Reliqua desiderantur.

Iași, 1882 Octombrie 11.

III.

LIBERTATEA POLITICA

Libertatea este dreptul omului de a conserva și desvolta facultățile séle fizice și morale ori-cum voesce. — Pentru a împlini acest scop, omul este îndestrat de darul Sociabilității. — Totul ne spune că Sociabilitatea și Societatea sunt un mijloc pentru a atinge un scop. — El simte, cugetă, voesce și pôte *comunica* gândirile séle pentru că e sociabil și pôte ast-fel să facă ce n'ar fi putut să facă singur. — Dacă însă sub respectul individual și considerând pe om în el însuși, libertatea sa este limitată, nu este tot ast-fel când considerăm pe om în raport cu lucrurile și cu cei alți ómeni. — În această situațiune libertatea găsesce uă limită

acolo unde începe libertatea altuia. În primul cas avem *libertatea individuală* care se manifestă prin libertatea muncii, libertatea credințelor în orice ordine, libertatea de locomoțiune și de emigrațiune, care este restrînsă și cade sub acțiunea socială numai întru cât prin manifestarea sa pôte să aducă uă turburare socială într'un Stat. — În secundul cas avem *Libertatea Socială*, care se manifestă prin libertatea de Comerciū, de corespondență orală seū scrisă, de reuniune, asociațiune, presă și învățămînt.

Écă cari sunt drepturile omului, manifestațiunile libertății se considerat ca membru al societății celei mari. — Dar omul nu face parte numai din Societatea umană, guvernată de legile naturală. — Ómenii sunt numeroși și dispersați în diferite locuri; nu se asemănă însă toți și în tot. — Dacă tipul omului, privindu-l cu uă privire generală, se găsește pretutindenă acelaș, — așa că cu óre-care dreptate un filosof a putut dice: „nu sunt mai mulți ómeni, *uni singur om există* și drepturile lui trebuescū respectate în fie-care din noi“; — de sigur când privim lucrurile mai de aproape vedem că toți ómeni n'aū nici aceleași aptitudini, nici aceleași aspirațiuni. Aceia cari mai mult seū mai

puțin se asemănă prin trecutul lor, prin starea actuală în care se găsesc și prin ceea ce voesc, „idem eademque velle et nolle“, se grupază între dînșii și se organizează cum cred mai nemerit pentru conservarea și dezvoltarea lor. — Atunci găsim *Societatea politică*.

În această Societate politică, care formează *națiunea*, vedem pe om manifestându-și libertatea sa nu numai prin muncă, credință, vorbire, scriere, schimb de tot felul, — drepturi cari le are său trebuie să le aibă pretutindenți și în tot locul — dar și prin *uă altă acțiune care consistă în participațiunea directă său indirectă a exercițiului puterii sociale, a suveranității*. — *Ecă libertatea politică*.

Aceste trei libertăți, individuală, socială și politică le găsim ori și unde vedem uă Societate constituită. — Nu de uă potrivă garantate, nu toate recunoscute, una de multe ori mai persecutată, mai comprimată de cât cea-laltă, dar în sfârșit le găsim.

Așa în antichitate la popórele orientale găsim libertatea individuală și socială, nu recunoscute în fie-care om său cetățian al ace-
 luiași popor, departe de acesta când vedem

Cum semnific
 participațiune
 directă său ind
 rectă la exerc
 tiul suveranită
 ței.

imensa majoritate de ómení în sclavie; dar într'ua castă, într'ua familie, găsim aceste libertăți. — Găsim asemenea libertatea politică, éráși comprimată, recunoscută unei caste, dar o găsim. — Când înaintăm mai departe, la Roma și la Athena, găsim aceste trei libertăți; Ast-fel libertatea politică o vedem recunoscută fie-căruí cetățian. — Ori-cine e Roman séu Athenian, are dreptul de a veni în adunarea cetățenilor și a decide de sórta interesului politic. — Ba încă acest drept este așa de strîns legat de persóna cetățenului că el nu 'l póte delega, și acela care este însărcinat cu uă funcțiune óre-care, este însărcinat numai pe unú timp determinat, de obiceiú unú an. — Și la eşirea sa din funcțiune, la Roma, el va fi dator să dea séma concetățenilor séi de modul gestiunei funcțiunei ce i s'a fost încredințat, iar la Athena va putea fi chemat la răspundere chiar în timpul funcțiunei. Și cum putea fi în antichitate susceptibile de delegațiune participațiunea la esercițiul suveranității?

Statele orientali au uă organizațiune politică concentrată în voința unui om séu unei caste. Statul fie mare, fie mic, uă voință 'l însuflețesce: aceia a Suveranului.

— Athena și Roma sunt două State democratice; prima mai mult de cât secunda, dar ele sunt așa de mici în cât cetățeni se pot întruni ca să esercite prin ei înșiși suveranitatea. — Și ce aveați alt de făcut? Să muncescă? Dar munca era un ce infamant lăsat sclavului. — „Magistratus suos esse“, ecă cea mai frumoasă libertate ce o apreciază și simte cetățianul roman! În Grecia, în întreaga și mica Grecie, nu găsim uă societate politică, unică, care să o represinte. — Câte orașe însemnate atâtea societăți politice. — Ele se confederază mai târziu. Voind însă a’și păstra fie-care magistratus suos, voind ca în trecut să nu delege toate și la un loc suveranitatea, cât și cum a durat acéstă confederațiune plină de lupte!

Roma, ce e drept, păstrându-’și în principiū organizațiunea sa basată pe partiicipațiunea directă, a ținut mai mult și s’a întins continuū prin divide et impera; mica cetate a sfârșit prin a coprinde într’însa lumea întregă: *urbs et orbs*, dar care ’i-a fost sórta? Aceia care va fi a orî-cărui grup de ómenî cari călcând în picióre libertățile omenirei voesce a domine singur prin

voința lui. — Când Roma a coprins in sine lumea întrégă, Roma a cădut!

Modul acestei
participațiunii
și fundaméntul
său rațional.

Cu totul alta este organizațiunea politică modernă a Statelor Constituționale reprezentative. Ea se fundeză pe participațiunea indirectă la esercițiul suveranității. — Libertatea politică este recunoscută fie-cărui cetățian; fiind însă că activitatea lui e adesea aiurea distrasă și că e materialmente imposibil a convoca pe toți cetățeni la facerea legilor și esecuțiunea lor, s'a admis principiul delegațiunei. — Uniî publicișă, cu deosebire Rousseau, aū atacat acest sistem dîcînd că suveranitatea fiind voința tuturor e inherentă cetățenilor și că nu se pôte delega. — Suveranitatea este însă și libertatea. — Se pôte ore acesta înstreina? Argumentul e captios dar greșit, căci nu e vorba de a delega suveranitatea, ci esercițiul ei timporar. — Să nu asemănăm însă delegațiunea acésta a suveranității cu delegațiunea civilă. — Mandatul civil și mandatul politic n'aū de comună de cât numele. — Așa, pe când în ordinea civilă mandantele légă și confinéză pe mandatar, în ordinea politică mandatarul este liber în acțiunea sa, pe timpul cât duréză mandatul său, și acésta pentru că mandatarul nu re-

presintă pe mandantele s^{eu}, ci națiunea într^{egă} (art. 38 din Constituțiune). — Se susține teoria contrarie, (reamintesc interesanta discuțiune ce a avut loc în Camera francesă când s'a făcut noua Constituțiune a Republicei francese), dar fără rațiuni săn^toase, căci ac^{estă} teorie numită de unii *mandat imperativ*, de alți *mandat contractual*, însemn^{eză} supresiunea sistemului reprezentativ și înlocuirea lui prin participațiunea directă cu t^ote inconvenientele ei. — Înțelegem mandatul imperativ în Statele confederate, unde fie-care stat fiind interesat a păstra situațiunea sa, are dreptul de a'și trimite delegatul s^{eu} cu instrucțiunea primită. — În ac^{estă} ordine de lucruri totul se schimbă, urmând ca chiar votarea s^e se facă nu pe numărul delegaților ci pe numărul deleganților.

Admisă și ast-fel primită teoria delegațiunii, rămâne a organiza și stabili modul cu care se va face ac^{estă} delegațiune. — Cestiunea se complică de dificultăți. — Mecanismul sistemului reprezentativ, realizarea delegațiunii este cheia Sistemului Constituțional Parlamentar. — Acest sistem se bas^{eză} pe participațiunea indirectă a națiunii la esercițiul suveranității. — Când dar delegațiunea este

Cum se esplică
in electorat.

vițioasă, când dinsa nu este espresiunea națiunii, basa întregului sistem e vițioasă, și pretinsa libertate politică, voința națiunii, suveranitatea poporului, regimul constituțional întreg, devine uă ficțiune plină de pericole și inconveniente. — Societățile politice și ómenii de sciință aũ pus tóte silințele de a găsi cel mai nemerit miđloc de delegațiune și putem afirma că pêne acum nu este unul care se fie scutit de defecte.

Care este scopul unei Societăți politice? a conserva și desvolta libertatea fie-căruia și a tuturor, a *realisa cu alte cuvinte armonia libertăților*. — Pentru acésta se cere să găsim interesul gēneral. — Dar cum? Unii aũ đis întrebând inteligența, alții consultând numărul. — De aci sufragiul restrins și sufragiul universal. — În sufragiul restrins se facũ óre-carì presumpțiuni, — căci atunci când este vorba de a cunósce aptitudinile unui complex de personalități, nu se póte procede de cât prin presumpțiuni — și se đice că toți aceia carì aũ uă avere determinată în minimum, precum și aceia carì ocupă, aũ ocupat óre-carì funcțiuni, seũ sunt titulari, sunt chemați de a vota, aũ aptitudinea electorală. — Acest sistem este sistemul *censitar*. — Sunt State în carì se

plătesce un cens special, evaluat de obște la uă ȃi de lucru pe an, numit *censul electoral* și care dă dreptul de vot. — Alții aū ȃis, electoratul nu este uă *funcțiune* în Stat, este un *drept*. — Prin urmare orice membru al unei Societăți, care este supus la legile civile și politice ale acestei societăți, are dreptul de vot. — Acesta este sistemul *suffragiului universal*, susținut cu deosebire de Stuart Mill și combătut cu cea mai mare tărie de Palmerston. — Acest sistem, chiar fiindu-i demonstrată bunătatea sa și admittând că inteligența nu s'ar absorbi prin voința mulțimei și ar domina-o, încă nu a primit uă aplicare în totă întinderea lui, chiar acolo unde se practicéză. — Așa potrivit cu ideia de la care plécă ar urma ca și cei loviți de incapacități naturale și sociale, cum minorii, interȃși, femeile, sē voteze prin reprezentanții lor. — Cāt despre condamnați, de și prin faptul condamnățiunei lor nu esū de sub acțiunea legilor și prin urmare sunt interesați la bunătatea facerei lor, s'ar putea printr'ua ficțiune obicinuită legilor socialī stabili că, de óre-ce este condamnat penalmente nu oferă garanții de independența, căci, pentru a găsi interesul general nu este destul de a'l simți și

avea inteligență de a'l putea satisface, dar se cere și independența de caracter pentru a nu'l falsifica. — Dacă acesta ar fi argumentul nostru, ar fi nemerit de a discuta bunătatea și oportunitatea sufragiului universal și a arăta că legenda istorisită de Robert von Mohl (Staats Recht), asupra neutralisării votului lui Story prin acela al visitiului său, pôte servi de cuvânt tare când adăogăm și alte argumente pentru a îndepărta teoria sufragiului universal, fundată și peremptorie în *justifiă* dar nu în *utilitate Socială*. — Legiuitorul nostru, seü mai bine dis Constituanta, s'a oprit la un sistem mixt. — Interesul general este, 'și a dis Constituanta, resultanta intereselor particulari. — Plecând de la acéstă idee a împărțit națiunea în diferite categorii, reprezentând prima, proprietatea fundaria cea mare; secunda capitalurile; terția comerciul și industria orașelor, profesiunile libere, oficerii în retragere, profesorii și pensionarii Statului; cea de a patra proprietatea cea mică rurală. Ocupându-ne în un alt argument de Cameră și Senat, în sbor de pasere, am spus că tôte aceste elemente nu sunt reprezentate în Cameră și Senat.

Cu chipul acesta sistemul nostru electoral consistă în un fel de sufragiu universal *restrîns*, de caracter censitar. — El are dublul inconvenient de a împărți națiunea în clase cu interese deosebite, așa că diferitele interese specială nu sunt combinate așa ca să dea resultanta interesului general. — Acest inconvenient se temperază prin dispozițiunea (art. 38) constituțională după care alesul reprezintă națiunea iar nu interesul care l'a ales. — La ce ne-ar espune mandatul imperativ, când fie-care deputat și Senator ar represinta în parlament câte un interes local! Secundul inconvenient este că colegiile electorale fiind pe aiurea prea restrînse lasă locū influențelor de tot felul în scop de a vătēma influența alegătorilor.

Libertatea politică am dis că este participațiunea la esercițiul suveranității. — Acestă participațiune nu se manifestă numai prin electorat, prin delegațiunea unor persóne însărcinate cu facerea legilor și controlul puterei esecutive. — Autonomia umană cere ca fie-care om să se guverne el pe sine însuși, (departe de mine ideia lui Molinari care în cartea sa, *Défense de la propriéte*, susține teoria concurenței în materie de guvernământ, — convicțiunea profundă asupra libertății

În oficiul de jurați.

concretenței p^ote scusa u^a așa paradoxă) — , și se se aducă cât se p^ote mai puține restricțiuni libertății individuale. — Pentru garanția acestor idei, într'un Stat Constituțional Representativ, fie-care cetățian este el însuși controlul mersului Social; fie-care cetățian este el însuși legiuitor și executor al legii. — Și numai atunci când natura lucrurilor și interesul social cer ca libertatea politică să o esercite prin altul, numai atunci participațiunea directă încetază. — Așa am văzut că se petrec lucrurile în domeniul legii. — Când însă natura lucrurilor și interesul social permit participațiunea directă, atunci d'adrechtul ea se manifestază. — Ast-fel în judecarea litigiurilor. — De sigur că dacă soluțiunea cauzelor civile n'ar cere atâta dibăcie de minte, dacă priceperea legilor civile n'ar cere atâta studiu și calități speciale din partea judecătorului, societatea noastră când s'a organizat ar fi hotărit ca și afacerile civile să se judece tot de cetățeni ca și cele criminale. — Domeniul însă nu este simil, de aceea și judecătorul este altul în civil, altul în criminal. — În ordinea civilă este vorba de a găsi justul și utilul, dar justul mai ântâi de t^ote. — În ordinea penală este vorba de a simți binele și r^eul și a declara pe cel

care a violat legea morală și ordinea socială. Acolo mintea, aici conștiința. — Étă pentru ce art. 105 a dispus: „Juriul este statonicit în tôte materiile criminali și pentru delictele politice și de presă“. Étă principiul. Intru cât privesce funcționarea juriului, condițiunile cerute pentru a fi jurat, atribuțiunile lui ca element de fapt față cu elementul de drept, acestea forméză obiectul unei legi speciale continută în Procedura Penală, Titlul II, modificată în parte prin legea din 17 Aprilie 1875, — Competința juriului este restrînsă la judecarea *crimelor* (mai corect ar fi de a dice *faptelor calificate crime*), delictelor politice, — cari tind a atinge organizațiunea politică a statului — și de presă. — Pentru rațiuni ce nu este timpul de a enumera aci, Constituanta bine a dispus ca delictele de asemenea natură să nu se dea în judeceta acelora cari prin pozițiunea lor, devenită un fel de obicei, nu aũ acea, nu voiũ dice libertate seũ independentă, nu aũ acea putere de apreciere întinsă. — Judecătorul e dispus a întinde aplicațiunea legii; în materia politică este bine a o confina cât se póte căci de multe ori legea este restricțiunea dreptului comun. — În alt-fel, în materie politică, cum s'a disũ

în Camera franceză la 1848, „en matière politique il n'y a ni criminels, ni innocents, il n'y a que vainqueurs et vaincus“.

S'ar părea contradictoriu ca delinvenți să găsească mai multe garanții de judecată în materia criminală de cât în materia corecțională și că prin urmare ar fi logicu de a întinde competența juriului și la judecarea delictelor. — Pedepsa fiind mai mică aci și neatrăgând consecințele severe ce aduc cu sine pedepsele criminale, legiutorul a trimis judecarea delictelor înaintea Tribunalelor de drept comun.

Dacă acuma am cerceta origina juriului, ar fi cutezător de a afirma că dînsa se găsește la Englesii seú la Francesii. — A fi judecat de semenii seii e un lucru natural, mai natural de cât a fi judecat de uă putere constituită cu caracter permanent. — Ne esplicăm dar lesne cum găsim juriul la Athenieni, la Romani și la Germanii. — Tot atât de eronată 'mă pare ideia aceloră cari găseesc origina juriului la Germanii, ca și părerea lui Montesquieu, că „le regime constitutionnel a été trouvé dans les bois“. Domnul Hasdeu în Arhiva istorică a publicat mai multe hrisóve din cari se vede existența juriului la Romani încă din 'na-

intea lui Matheiu Basarab. — În convorbirile literare s'a combătut această idee vedându-se mai mult nisce martori în acei *jurați* de care vorbesce hrisóvele, de cât nisce adevărați *cives jurati*. — Jurați și juratores sunt două lucruri deosebite.

Cetățeni esercită libertatea politică în mod direct și prin dreptul de *petițiune*. — Să nu credem însă că dreptul de petițiune ar fi un drept politic. — Românul găsesce într'însul un mijloc de a se plânger de es. contra unui abus de putere și a obține repararea daunei ce i s'a făcut. — Cuyintele „fie-care“ din articolul 28 din Constituțiune, cred că se referă la oricine locuesce în România, și nu numai la Români, *stricto sensu*, cetățeni. — De acesta ne convingem și mai mult, când comparăm art. 28 cu art. 27 în care se dice că Români au dreptul a se asocia, conformându-se legilor cari regulază esercițiul acestui drept. — Se negă óre dreptul de asociațiune streinilor? Așa dar conchid împreună cu Rossi (nu 'mi aduc aminte cum se exprimă testul frances) că dreptul de petițiune se póte esercita și de cei ce n'au esercițiul drepturilor politice.

Prin *petițiune*, petentele cere uă favóre séu repararea unei daune, ce nu se póte

obține pe cale judiciară. — Nu dóră că în acest cas nu se procedează tot pe cale de petițiune, căci *justiția civilă se cere, nu se dă*, însă în acest cas nu e vorba de exercițiul dreptului de petițiune de care vorbește articolul 28. — Dreptul de petițiune ca oricare altul este reglementat pentru că în alt-fel s'ar putea reproduce abuzurile ce au avut loc în timpul Convențiunei, când fiecare séu mai mulți de odată intrau în Adunare și luaū și cuvântul. — Napoleon cel mare merse însă prea departe cu reglementarea dreptului de petițiune, dispunând prin un Senatus Consult că petițiunile se nu se pótă da de cât unei Comisiuni administrative. — Plângerile contra administrațiunei se adresaū administrațiunei însăși!

Bună este dispozițiunea art. 28 care cere ca petenți se nu pótă petiționa de cât în numele lor, și autoritățile constituite singure se aibă dreptul de a adresa petițiuni în nume colectiv.

Pentru ca petițiunile se nu rămăe fără rezultat, Regulamentele Camerei și Senatului dispun ca petițiunile se se înainteze unei Comisiuni speciale și pune în vederea Ministerului, dacă cum-va Corpul Legiuitor nu voesce a lua vre-o dispozițiune.

Pentru ca uă societate să se conserve și des-
 volte nu e destul opera inteligenței. — Îi trebuie
 și elementul material, forța publică, adică ac-
 țiunea socială care îndepărtază obstacolele ce
 se opun la armonia internă precum și atacurile
 din afară. — Tot cetățianul este interesat la
 acesta; dar pentru a se atinge mai bine
 scopul se face și aci aplicațiunea ideiei că
 nimeni nu pôte totul și că divisiunea mun-
 ceii este un principiū de ordine economică
 ce aduce folose și în ordinea politică.

in garda na-
 țională.

Tot cetățianul fiind interesat la integri-
 tatea teritoriului și la ordinea internă, tot
 cetățianul este forță publică. — Dar nu ori-
 ce forță se dirige în aceeași direcțiune. —
 Pentru apărarea țerei contra atacurilor din
 afară sunt gata cetățeni organizați în *ar-*
mata permanentă. — Pentru a apăra ordinea
 internă sunt gata cetățeni organizați în
garda națională, — Veđi legile din 18 Mar-
 tie 1866, 17 Iulie 1868 și 7 Aprilie 1872. —
 Este precizat scopul gardei orașenesci prin
 art. 1 al legii din 1866: „paza ordinei“. —
 Dar acest scop pare a'l avea și *poliția*, însă
 sub alt punct de vedere; totuși nu e mai
 puțin adevărat că acesta din urmă este mai
 aptă pentru paza ordinei și bine a făcut
 legiuitorul modern că n'a imitat pe Athe-

niani, la cari după cum ne spune un Comicu Grec (într'ua comedie în care pázitorul e transformat în Scythu), agenții poliției erau streini.

Garda națională pe lângă acesta mai are și scopul secundar ca la nevoie să apere fruntariile.

Garda națională s'a organizat pentru întâia dată în Franția în timpul revoluțiunei ei mari, și éca în ce scop: apărarea Constituțiunei.

Iasi, 1882 Octombrie 12.

